

Hantering av sociala risker i fysisk planering

Utveckling av en metod för social riskhantering i detaljplaneprocessen

Josefin Andersson & Carolina Osvalder | Avdelningen för Riskhantering och Samhällssäkerhet | LTH | Lunds universitet

Hantering av sociala risker i fysisk planering
Utveckling av en metod för social riskhantering i detaljplaneprocessen

Josefin Andersson & Carolina Osvalder

Lund 2018

Titel: Hantering av sociala risker i fysisk planering – Utveckling av en metod för social riskhantering i detaljplaneprocessen

Title: Social Risk Management in Spatial Planning – Development of a Social Risk Management Method in Land Use Planning

Författare: Josefin Andersson & Carolina Osvalder

Number of pages: 103

Illustrations: Carolina Osvalder & Josefin Andersson

Keywords

Social Risks, Social Risk Management, Spatial Planning, Land Use Planning.

Sökord

Sociala risker, social riskhantering, fysisk planering, detaljplaneprocessen.

Abstract

With the need for housing in Sweden high and steadily growing, there is now more emphasis than before on urban expansion in cities. Built areas consist of social relationships, structures and contacts which can be described as social risks when they lead to negative effects. Social effects are altered by changes in the physical environment, which is why it is essential to properly plan out these expansions so that cities can grow in a sustainable manner. To manage the social needs in the planning process, planners need knowledge. This research has examined how spatial planning can be used for social risk management, by developing a method to use in land use planning. Eight criteria has been set for the social risk management method. The research has been conducted by literature review, interviews and practical experiences from the land use plan of 'Holma square' in Malmö. The case Holma square has showed the need of managing social risks in an early stage of the planning process, otherwise negative consequences may arise which can be difficult to change afterwards. The literature review has resulted in that no existing instrument alone fulfils all criteria, why a method for managing social risks in land use planning has been designed. The method contains seven steps, and proceeds from the risks that can be managed with measures in the physical environment. The method is meant to be an instrument for planners to use when planning for new construction in existing areas where social needs must be taken into consideration.

© Copyright: Riskhantering och samhällssäkerhet, Lunds tekniska högskola, Lunds universitet, Lund 2018.

Riskhantering och samhällssäkerhet
Lunds tekniska högskola
Lunds universitet
Box 118
221 00 Lund

<http://www.risk.lth.se>

Telefon: 046 - 222 73 60
Telefax: 046 - 222 46 12

Division of Risk Management and Societal Safety
Faculty of Engineering
Lund University
P.O. Box 118
SE-221 00 Lund
Sweden

<http://www.risk.lth.se>

Telephone: +46 46 222 73 60
Fax: +46 46 222 46 12

Förord

Genom detta examensarbete avslutas fyra och ett halvt års studier på brandingenjörsutbildningen och civilingenjörsutbildningen i riskhantering på Lunds tekniska högskola. Arbetet har möjliggjort för oss att undersöka ett ämne som vi fattat stort intresse för under utbildningen vilket har gjort det till en mycket rolig hösttermin. Vi hoppas och tror att vi kommer få stor nytta av våra lärdomar när vi nu beger oss ut i arbetslivet.

Först och främst vill vi rikta ett stort tack till vår handledare, Alexander Cedergren, för vägledning och värdefulla diskussioner och idéer under hela arbetets gång. Vi vill även rikta ett stort tack till biträdande handledare, Per-Olof Hallin, för stort engagemang, intressanta dialoger och hjälp med förståelse för ämnet. Tack även till Henrik Hassel för hjälp med val av inriktning i det tidiga skedet av examensarbetet.

Vi vill även rikta ett tack till de personer som ställt upp på intervjuer och bidragit med intressanta tankar och erfarenheter. Extra tack till de personer som hjälpt oss med kontaktuppgifter till andra personer insatta i ämnet. Detta engagemang har bidragit till ovärderlig kunskap och till mycket positiv energi och kämpaglöd.

Till sist vill vi också tacka våra studiekamrater på LTH för trevligt sällskap under skrivandet och uppmuntring i med och motgångar.

Josefin Andersson & Carolina Osvalder

Lund
Februari 2018

Sammanfattning

Sociala förhållanden, strukturer och nätverk förekommer överallt där människor finns och sociala kontakter är centrala i människors liv. Ur sociala kontakter kan många positiva effekter uppnås men på liknande sätt kan det också uppstå negativa effekter, så kallade sociala risker. Sociala risker är till exempel brottslighet och ohälsa. Vilka effekterna blir kan bland annat bero på de fysiska miljöerna människor lever i och hur väl de är planerade för olika sociala behov. Syftet med examensarbetet har varit att undersöka hur sociala risker kan hanteras med fysisk planering på detaljplanenivå. Målet har varit att utveckla en strukturerad metod för social riskhantering som kan användas vid framtagandet av detaljplaner. För att uppfylla syftet och målet har arbetet utgått från följande frågeställningar:

- *Hur kan en metod för social riskhantering i detaljplaneprocessen utvecklas?*
 - *Vilka brister finns i befintliga verktyg som används inom ämnesområdet?*
 - *Vilka delar i de befintliga verktygen kan användas som underlag för metodutvecklingen?*
 - *Vilka praktiska erfarenheter och lärdomar utifrån ett verkligt fall kopplat till hantering av sociala risker i fysisk planering kan användas som underlag för metodutvecklingen?*

Metoden för examensarbetet har influerats av designforskning som handlar om att sätta upp kriterier för att utveckla en metod som uppfyller sitt syfte. I designforskning är det viktigt att samla in bakgrundskunskap från både teori och praktik inför utvecklingen av metoden. Teoretisk kunskap har inhämtats genom litteraturstudier för att undersöka vilka befintliga verktyg inom ämnesområdet som används i praktiken och dess brister, samt för att hitta underlag för utveckling och innehåll i metoden. Praktisk kunskap har inhämtats genom intervjuer med olika aktörer insatta i ämnet samt deras erfarenheter om arbetet med en detaljplan i ett verkligt fall; detaljplanen för Holma torg. Holma torg upprättades med flerbostadshus kring ett torg för att möjliggöra en naturlig mötesplats och lokaler för butiker och kontor att etablera sina verksamheter i. I och med detaljplanen tillåts nu biltrafik på torget, i det tidigare bilfria området. Efter färdigställandet av Holma torg har sociala problem uppstått på torget, då det blivit en plats för drogförsäljning, vilket skapar en otrygghetskänsla bland flera av invånarna som därför undviker platsen på vissa tider av dygnet. I examensarbetet har en analys och diskussion gjorts kring hur detta har kunnat ske, vilka lärdomar som kan dras samt behovet av att integrera de sociala frågorna i detaljplaneprocessen. Utifrån fallet med Holma torg har avgränsningen gjorts om att anpassa metoden till de fall då en ny detaljplan ska upprättas i ett redan bebyggt område. Det är i denna typ av områden som det största behovet finns att integrera de sociala behoven.

För att utvärdera de befintliga verktygen och hur de brister i förhållande till examensarbetets syfte har åtta kriterier tagits fram som en metod för social riskhantering i detaljplaneprocessen ska uppfylla. Kriterierna behandlar användarvänlighet, ämnesområdena som följer av arbetets avgränsningar och utvärdering. Med hjälp av dessa kriterier visade analysen av de befintliga verktygen att inget verktyg ensamt uppfyller samtliga kriterier. Det finns dock delar av verktygen som kan anpassas till den sociala riskhanteringsmetoden och som därför använts som underlag för metodutvecklingen.

Baserat på analys av befintliga verktyg, lärdomar från detaljplanen för Holma torg och erfarenheter från intervjuade aktörer har en metod för social riskhantering i detaljplaneprocessen utvecklats. Metoden består av sju steg: *Behovsbedömning, Planering, Kartläggning, Analys, Åtgärder, Värdering* och *Kontroll och uppföljning*. Förhoppningen är att metoden ska öka kunskapen och integrera arbetet med sociala risker i detaljplaneprocessen, för att undvika negativa sociala konsekvenser när fysiska förändringar görs i områden med befintliga sociala förhållanden.

Summary

Social relationships, structures and networks exist wherever people are present, and social contacts are a central part of people's life. Positive as well as negative effects can emerge from social contacts. The negative effects can be described as social risks, for example criminality and ill-health. The features of the effects can depend on the physical environment and how well it is planned for social needs. The purpose of this report has been to examine how social risks can be managed in the field of spatial planning in a detailed stage. The goal has been to develop a structured method for social risk management, which can be used in the process when the land use plans are developed. To achieve the purpose and goal the following research questions were set:

- *How can a method for social risk management in the land use plan process be designed?*
 - *What are the drawbacks of existing instruments within the field?*
 - *What parts of the existing instruments can be used to design the method?*
 - *What practical experiences and knowledge within the field of social risk management in spatial planning can be used to design the method?*

The method used in this work has been influenced by design research. Design research proceeds from composed criteria to develop a method that fulfil its purpose and by collecting both theoretical and practical background knowledge. Theoretical knowledge has been collected by a literature review with the purpose to examine which existing instruments are used in practice within the field and their drawbacks, as well as finding tools for designing the method. Practical knowledge has been collected by means of interviews with different actors familiar with the subject and with experience of the land use plan for 'Holma square' in Malmö. Holma square was built with multi-apartment dwellings on a square to enable a natural social meeting point and establishing of business and offices. In accordance with the land use plan, traffic is now permitted in the previous traffic-free area. After building Holma square, several social problems have arisen. The square has been a place for drug trade, which creates a feeling of unsafety among some of the citizens, and thereby they often avoid the square. In the report an analysis and discussion are made about how this has occurred, what lessons learnt from it and the need of integrating the social aspects in the process of land use plans. The case of Holma square has set the limit of adapting the method to built areas with existing social structures, because such areas has the greatest need of integrating social needs in land use plans.

When evaluating the existing instruments and their drawbacks in accordance with the purpose, eight criteria has been set for a social risk management method to fulfil. The criteria address user-friendliness, the field of social risks and spatial planning, and evaluation. The analysis of the existing instruments resulted in that no instrument alone fulfils all criteria. However, there are still several parts of the instruments that can be adapted to the social risk management method, and therefore these have been used as a base for the method development.

Based on the analysis of existing instruments, lessons from the land use plan of Holma square and experiences expressed by the interviewed actors, a method for social risk management in the land use plan process has been designed. The method includes seven steps: *Need assessment, Planning, Mapping, Analysis, Measures, Valuation, and Control and monitoring*. The expectation is that the method will increase the knowledge and integrate the management of social risks in the land use plan process, to avoid negative social consequences when physical changes are being made in areas with existing social structures.

Innehållsförteckning

1	Introduktion.....	1
1.1	Bakgrund	1
1.2	Syfte och mål.....	3
1.3	Frågeställning.....	3
1.4	Avgränsningar och begränsningar	3
1.5	Disposition.....	4
2	Teoretisk bakgrund	5
2.1	Risk.....	5
2.2	Social risk.....	5
2.3	Fysisk planering.....	8
2.3.1	Detaljplanering.....	8
2.4	Social risk och fysisk planering	10
3	Metod.....	11
3.1	Designforskning.....	11
3.2	Kunskapsbas	11
3.3	Praktik.....	12
3.3.1	Holma torg	12
3.3.2	Intervjuer.....	13
4	Holma torg	16
4.1	Detaljplanen och dialog-pm:et.....	16
4.2	Utfallet av Holma torg	17
4.2.1	Orsaker till utfallet.....	19
4.3	Lärdomar	21
4.4	Slutsatser.....	22
5	Kriterier.....	23
6	Befintliga verktyg.....	24
6.1	Verktyg som tar hänsyn till sociala aspekter i samhällsplaneringen	24
6.1.1	Göteborgs verktyg för social konsekvensanalys och SMS-projektets verktyg för social konsekvensbeskrivning.....	24
6.1.2	Malmö stads processledarmanual för sociala konsekvensbedömningar.....	26
6.1.3	Social Impact Assessment.....	27
6.1.4	Brister enligt kriterier	28
6.1.5	Delar som kan användas för metodutvecklingen.....	29
6.2	Verktyg som tar hänsyn till risker i samhällsplaneringen.....	30
6.2.1	Riskhanteringsprocessen	30
6.2.2	Miljöbedömning.....	31

6.2.3	Brister enligt kriterier	32
6.2.4	Delar som kan användas i metodutvecklingen	33
6.3	Slutsats	34
7	Social riskhanteringsmetod	35
7.1	Metod.....	35
7.2	Utvalda steg i metoden.....	35
7.3	Behovsbedömning.....	36
7.3.1	Statistik.....	37
7.4	Planering.....	37
7.4.1	Skyddsvärde.....	37
7.4.2	Sociala risker.....	39
7.4.3	Sociala riskfaktorer	39
7.4.4	Sammanställning av skyddsvärden, risker, riskfaktorer och skyddsfaktorer	40
7.4.5	Beskrivning av risker och riskfaktorer.....	41
7.5	Kartläggning.....	47
7.5.1	Metoder för kartläggning.....	48
7.6	Analys.....	51
7.7	Åtgärder	52
7.8	Värdering.....	55
7.9	Kontroll och uppföljning.....	55
8	Diskussion	56
8.1	Avgränsningar.....	56
8.2	Begränsningar	57
8.3	Metod.....	57
8.4	Resultat	58
9	Slutsats	60
10	Förslag på vidare studier	62
11	Referenser	63
	Bilaga A. Intervjufrågor.....	68
	Bilaga B. Metod för social riskhantering	73

1 Introduktion

Efter andra världskriget fanns ett akut behov av fler bostäder i Sverige och då framför allt i storstäderna. År 1965 beslutades om ett så kallat "miljonprogram" som syftade till att under en tioårsperiod bygga över en miljon nya bostäder för att avskaffa den rådande bostadsbristen (Hedman, 2008).

I början av miljonprogrammet var efterfrågan hög för allt som byggdes, så väl flerbostadshus som villor och småhus (Hedman, 2008). När efterfrågan sedan började svalna och lediga lägenheter blev allt mer förekommande i mitten av 70-talet sågs miljonprogrammet som avslutat. Kvantitativt var miljonprogrammet en framgång som löst bostadsbristen (Hedman, 2008) och en stor del av de bostäder som finns idag uppfördes under denna tid (Boverket, 2014). De storskaliga flerbostadsområdena som idag kallas för miljonprogramsområden har dock kommit att möta stor kritik. Framst kritiserades områdena för sin enformiga utformning och sina tekniska brister vilket redan från start ledde till att de som hade möjlighet ofta flyttade någon annan stans (Hedman, 2008). Som ett resultat består idag befolkningen i dessa områdena främst av resurssvaga grupper (Boverket, 2015). Genom oattraktiva miljöer och homogena befolkningsgrupper präglas flera av dessa områden av social problematik.

I Sverige ökar nu befolkningstillväxten snabbare än någonsin (Malmö stad, 2017) vilket innebär att städerna behöver växa ytterligare och förtätas (Boverket, 2016). En eftersträvan om att bygga på platser där det redan finns befintlig bebyggelse och sociala strukturer ställer dock inte bara krav på lärandet från gamla misstag utan också stor vikt vid att identifiera och försöka undvika nya. I detta spelar samhällsplaneringen en betydande roll.

1.1 Bakgrund

Sociala förhållanden, strukturer och nätverk förekommer överallt där människor finns och sociala kontakter är centrala i människors liv. I hemmet, på arbetsplatser och på offentliga platser betar sig människor på olika sätt beroende av de sociala regler och normer som är närvarande, och hur väl människor känner till platsen eller människorna som befinner sig där. Ur sociala kontakter kan många positiva effekter uppstå såsom ökad hälsa, gemenskapskänsla, tillit och trygghet. På liknande sätt kan det uppstå negativa effekter ur de sociala förhållandena, så kallade sociala risker (Hallin, 2013). De sociala riskerna kan till exempel vara brottslighet och ohälsa. Vilka effekterna blir kan bero på lokala kontexter, enskilda individer eller samhället i stort. Effekterna kan även bero på de fysiska miljöerna och hur väl de är planerade för sociala behov (Hallin, 2013).

I många kommuner råder idag bostadsbrist och människor flyttar i hög utsträckning in till städerna vilket ställer krav på förtätning (Boverket, 2016). Nya bostäder, arbetsplatser och samhällsfunktioner behövs för att möta behovet i redan befintliga områden. Det byggs tätare och högre för att utnyttja marken effektivt och eftersom den centrala marken är attraktiv resulterar det ofta i höga bostadspriser (Boverket, 2016). Detta kan leda till gentrifiering och sociala ojämlikheter i samhället (Boverket, 2016), där följden blir att grupper av människor med samma bakgrund eller ekonomiska situation samlas i samma område och lever åtskilda från andra samhällsgrupper. Människor med hög ekonomisk status har möjlighet att bo i attraktiva områden medan människor med sämre ekonomisk status istället samlas i mer socialt utsatta områden.

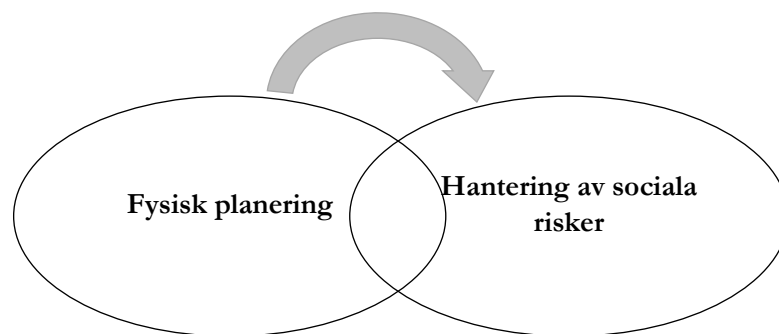
Bebyggelse och markområden påverkar hur människor interagerar med varandra vilket betyder att sociala förhållanden påverkas av den fysiska miljöns utformning samt av förändringar i den. En ändring i miljön såsom förtätning kan bidra till positiva effekter för vissa samhällsgrupper, men det kan även skapa försämrade förutsättningar för andra grupper. Vid förändringar är det därför viktigt att vara medveten om att de sociala förhållandena kommer att påverkas, samt hur. Saknas den aspekten vid planeringen kan det uppstå sociala problem. Människor med utsatta levnadsförhållanden har inte samma förmåga att hantera social stress som människor med bättre levnadsförhållanden (Hallin, 2013). Det innebär att i områden där det redan råder sociala problem är människor mer riskutsatta och kan påverkas ännu mer negativt vid fysiska förändringar som inte förenats med sociala aspekter.

Fysisk planering är en del av samhällsplaneringen som syftar till att bestämma hur mark- och vattenområden ska användas. Det är kommunerna som genom plan- och bygglagen (2010:900) ansvarar för den fysiska

planeringen genom att reglera den fysiska miljön och användandet i olika planer. De vanligast förekommande planerna är översiktsplaner och detaljplaner, som med olika detaljeringsgrad beskriver hur områden ska utformas. Detaljplaner är juridiskt bindande (Boverket, 2015) och det är därför genom dem kommunerna har störst möjlighet att påverka utförandet av den fysiska miljön. I Miljöbalken (1998:808) 1 kap. 1 § beskrivs att mark, vatten och fysisk miljö ska användas på ett sätt som tryggar en långsiktigt god hushållning utifrån bland annat en social synpunkt. Vissa svenska kommuner har utvecklat metoder för att ta hänsyn till sociala aspekter i detaljplaner (Malmös Lokala Healthy Cities grupp, 2016; SMS-projekt, 2013), men de integreras inte alltid på ett strukturerat sätt. Behov av att i större utsträckning integrera sociala aspekter på ett strukturerat sätt i detaljplaneringen lyfts därför i både litteratur (Boverket, 2010; SMS-projekt, 2013) och från forskare och samhällsplanerare¹.

Sociala aspekter i samhällsplaneringen behandlas i begreppet hållbar utveckling som innehåller dimensionerna ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet. Social hållbarhet handlar om att skapa miljöer för människor att trivas i och skapa förutsättningar för människors olika behov (Boverket, 2010). Social hållbarhet är ett väletablerat begrepp inom samhällsplaneringen men vägen fram till social hållbarhet sker på olika sätt (Boverket, 2010). Sociala risker är däremot ett begrepp som inte är lika etablerat för samhällsplanerare. Sociala risker är sannolikheten för oönskade händelser eller beteenden som uppstår ur sociala förhållanden och som har negativa effekter på det som människan ser som skyddsvärt (Hallin, 2013). Genom att hantera sociala risker skapas levnadsförhållanden som är socialt hållbara, och på så sätt uppnås social hållbarhet.

Riskhantering är ett område som kan behandla allt från vardagsproblem till extrema katastrofer. Det handlar om att identifiera, analysera, bedöma och värdera risker utifrån vad som anses vara skyddsvärt och föreslå åtgärder för att förhindra att oönskade händelser inträffar (Davidsson, Haeflner, Ljungman, & Frantzych, 2003). Riskhantering för sociala risker syftar till att identifiera de sociala förhållanden som kan ge upphov till negativa konsekvenser och förebygga dem. I detta arbete kommer fokus ligga på att hantera sociala risker med hjälp av den fysiska planeringen.

Figur 1. Fokus för examensarbetet är området där fysisk planering och social riskhantering överlappar varandra.

¹ Per-Olof Hallin, professor i kulturgeografi på Malmö högskola. Muntlig kommunikation. 2017-05-30; Planarkitekt, stadsbyggnadskontoret Lunds kommun. Muntlig kommunikation. 2017-09-22.

1.2 Syfte och mål

Syftet med examensarbetet är att undersöka hur fysisk planering kan användas som verktyg för att hantera sociala risker på detaljplanenivå. Målet är att utveckla en strukturerad metod för social riskhantering som kan användas vid framtagandet av detaljplaner.

1.3 Frågeställning

- Hur kan en metod för social riskhantering i detaljplaneprocessen utvecklas?

Frågan besvaras genom följande underfrågor:

- Vilka brister finns i befintliga verktyg som används inom ämnesområdet?
- Vilka delar i de befintliga verktygen kan användas som underlag för metodutvecklingen?
- Vilka praktiska erfarenheter och lärdomar utifrån ett verkligt fall kopplat till hantering av sociala risker i fysisk planering kan användas som underlag för metodutvecklingen?

1.4 Avgränsningar och begränsningar

Examensarbetet tar enbart hänsyn till hur *fysisk planering* kan hantera *sociala risker*. Andra risker i samhället såsom klimatförändringar, farliga verksamheter etc. som också kan hanteras med fysisk planering behandlas inte. Vidare behandlas inte sociala risker som inte har möjlighet att påverkas genom den fysiska planeringen. Till exempel finns det sociala risker som hanteras organisatoriskt eller politiskt och som inte är möjliga att åtgärda med ingrepp i den fysiska miljön, och som därför inte omfattas av examensarbetet.

Det är endast sociala risker som kan få *direkta effekter* av den fysiska planeringen som behandlas. Det finns risker som indirekt påverkas genom ingrepp i den fysiska miljön, till exempel kan närhet till grönområden leda till bättre hälsa som i sin tur leder till minskad arbetslöshet eller ökad utbildningsnivå. I detta fall tas därför inte hänsyn till de indirekta effekterna minskad arbetslöshet och ökad utbildningsnivå, då det är svårt att avgöra i vilken utsträckning de faktiskt påverkas.

Examensarbetet är avgränsat till att endast behandla vad som kan regleras inom *detaljplaneprocessen*. Vad som kan regleras i andra kommunala planer hanteras inte. Vidare behandlas endast områden med befintlig bebyggelse och *befintliga sociala strukturer*. Nya områden på tomma platser utan befintliga sociala strukturer omfattas därför inte av detta arbete.

Mycket av den information och underlag som inhämtats till examensarbetet gällande detaljplaneprocessen är från aktörer som är delaktiga i planprocessen i Malmö stad. I ett tidigt skede av arbetet etablerades kontakter i Malmö vilket gjorde det naturligt att stora delar av studien inriktats på staden. Denna avgränsning beror på begränsningar i form av tid, då mer tid skulle innebära att fler aktörer i andra städer kunnat omfattas av studien. Dock bedöms resultatet kunna appliceras även hos andra kommuner då metoden är menad att vara generell.

1.5 Disposition

I introduktionen har en problembakgrund för examensarbetet presenterats, tillsammans med dess syfte, mål, frågeställningar, avgränsningar och begränsningar. Upplägget på examensarbetet och vad de kommande kapitlen behandlar beskrivs nedan.

Kapitel 2 Teori. Här sker en förklaring av de centrala begreppen fysisk planering, detaljplanering, risk och social risk som utgör ramarna för examensarbetet. Läsaren ges en grund för ökad förståelse för begreppen och dess användning inför kommande avsnitt som bygger vidare på innebörden av begreppen.

Kapitel 3 Metod. Metoden ger en generell beskrivning av hur arbetet vuxit fram samt detaljerade metodbeskrivningar för datainsamling i form av litteratursökningar, intervjuer och praktiska erfarenheter.

Kapitel 4 Holma torg. I detta kapitel presenteras ett verkligt fall som används för att dra lärdomar och erfarenheter från praktiken. Kapitlet besvarar frågeställningen ”Vilka praktiska erfarenheter och lärdomar utifrån ett verkligt fall kopplat till hantering av sociala risker i fysisk planering kan användas som underlag för metodutvecklingen?”.

Kapitel 5 Kriterier. I detta kapitel presenteras de kriterier som metoden ska uppfylla.

Kapitel 6 Befintliga verktyg. I kapitlet presenteras de befintliga verktyg som utgör underlag för utformningen av den sociala riskhanteringsmetoden som examensarbetet syftar till att skapa. Kapitlet besvarar frågeställningarna ”Vilka brister finns i befintliga verktyg som används inom ämnesområdet?” och ”Vilka delar i de befintliga verktygen kan användas som underlag för metodutvecklingen?”

Kapitel 7 Social riskhanteringsmetod. I detta kapitel redogörs för metoden för social riskhantering och dess ingående steg presenteras och förklaras. Metoden presenteras även i en sammanställning i bilaga B.

Kapitel 8 Diskussion. Här sker diskussion kring arbetets avgränsningar, begränsningar, metod och resultat.

Kapitel 9 Slutsatser. Examensarbetet sammanfattas i slutsatser utifrån frågeställningarna.

Kapitel 10 Förslag på vidare studier. Examensarbetet avslutas med att beskriva förslag på vidare studier inom ämnesområdet, exempelvis för kommande examensarbeten.

Bilagor. I bilaga A redovisas intervjufrågor för respektive genomförd intervju. Bilaga B utgörs av metoden som arbetas fram i kapitel 7 samt ett formulär som underlättar arbetet och dokumentationen av det sociala riskhanteringsarbetet.

2 Teoretisk bakgrund

I detta kapitel presenteras teoretiska begrepp som används genomgående i examensarbetet. Beskrivningen syftar till att ge en bakgrund och djupare förståelse för läsaren kring begreppen samt ge en förståelse för hur de kan användas inom kontexten för examensarbetet.

2.1 Risk

Risk är ett begrepp som inte har en entydig definition (Slettenmark, 2003). En vanligt förekommande definition är att se risk som svaret på de tre frågorna: Vad kan hända? Hur sannolikt är det? Vad blir konsekvenserna? (Kaplan & Garrick, 1981). Risk blir då en sammanvägning av sannolikhet och konsekvens och kan därefter prioriteras utifrån dess allvarlighetsgrad (Klinke & Renn, 2002). Dock finns det fler sätt att se på risk. Johansen och Rausand (2012) menar att risk definieras av betraktaren, vilket innebär att människor tolkar och bedömer risker på olika sätt och har olika relation till dem. Något som en person ser som en stor risk är inte en risk för en annan. Detta beror på att människor har olika syn på vad de värdesätter och således vad som är värt att skydda (Tehler, 2015). Hur riskerna hanteras beror således också av vem som hanterar dem och i vilket syfte. Klinke och Renn (2002) definierar risk som möjligheten att mänskliga beteenden eller händelser leder till konsekvenser som har inverkan på det som människan värdesätter. Riskens sätts alltså i relation till ett skyddsvärde. Det är viktigt att vara medveten om att risk är ett brett begrepp och att riskbedömningar är starkt beroende av betraktaren.

Klinke och Renn (2002) beskriver att om osäkerheterna är stora kan inte risknivåer utifrån sammanvägning av sannolikhet och konsekvens bestämmas, eftersom dess potentiella skada och sannolikhet då är okända. Vid sådana situationer behöver riskerna istället hanteras med andra metoder. Som beskrivs senare i kapitlet innebär bedömningen av sannolikhet och konsekvens för sociala risker stora osäkerheter då de innehåller komplexa orsak-verkansamband.

2.2 Social risk

För att skilja sociala risker från andra typer av risker menar Hallin (2013) att kriteriet för sociala risker är att risken har sitt ursprung i människors relationer och levnadsförhållanden. Hallin (2013) beskriver att social risk tolkas och bedöms olika beroende på vem som iakttar risken, och att olika intressen, makt och perspektiv styr. Hallin (2013, s. 24) definierar social risk som ”möjligheten (sannolikheten) för oönskade händelser, beteenden eller tillstånd med ursprung i människors relationer, livsvillkor och levnadsförhållanden och med negativa konsekvenser på det som en grupp människor ser som skyddsvärt”. Länsstyrelsen i Västra Götalands län (2013, s. 5) gör en snarlik definition av social risk som ”sannolikheten för oönskade händelser, beteenden eller tillstånd med ursprung i sociala förhållanden och som har negativa konsekvenser för det som bedöms som skyddsvärt”. En social risk kan således utgöras av både händelser, beteenden eller tillstånd. En händelse beskrivs som ett skeende som är avgränsat, iakttagbart och inte möjligt att helt förutse eller kontrollera, ett beteende är interaktiva mänskliga handlingar medan ett tillstånd är de aktuella omständigheter som något befinner sig i (Hallin, 2013). Detta innebär att det inte alltid behöver ske en specifik eller plötslig händelse för att en social risk ska uppstå, det kan uppkomma från ett rådande tillstånd som under en lång period skapats av sociala förhållanden.

Social risk

Möjligheten (sannolikheten) för oönskade händelser, beteenden eller tillstånd med ursprung i människors relationer, livsvillkor och levnadsförhållanden och med negativa konsekvenser på det som en grupp människor ser som skyddsvärt.

(Hallin, 2013, s. 24)

I detta sammanhang är det viktigt att prata om sociala strukturer. Martin (2009) beskriver att sociala strukturer är konstruktioner skapade genom interaktioner och relationer mellan människor. Varje relation mellan enskilda individer skapar byggstenar för att bygga upp strukturer för hela samhällen. Detta är komplext eftersom strukturerna skapats under lång tid, format av sociala förhållanden. Även Elder-Vass (2010) argumenterar för att sociala strukturer orsakas av relationer mellan enskilda individer, det är inte

enbart individerna i sig som formar ett samhälle utan det är när individerna börjar interagera som strukturerna uppstår. Som Hallin (2013) och Länsstyrelsen i Västra Götaland (2013) definierar social risk uppkommer riskerna från människors relationer och förhållanden, varför social risk blir ett mycket komplext begrepp som är svårt att kvantifiera. Att analysera sociala risker i kvantitativa mått fungerar därför inte i detta sammanhang. Det råder för stora osäkerheter och därför måste de sociala riskerna istället hanteras på annat sätt, till exempel med kvalitativa mått på sannolikheter och konsekvenser.

Skyddsvärde är en central del av riskbegreppet. Om människan inte värdesätter någonting eller inte vill skydda någonting finns det heller inga händelser som kan skapa negativa konsekvenser (Tehler, 2015). Vad som ses som oönskat respektive skyddsvärt påverkas av vem som gör bedömningen och kan variera beroende på om det behandlas ur ett individ-, grupp- eller samhällsperspektiv. Makt, moraliska och värdebaserade ställningstaganden samt subjektiva bedömningar är närvarande vid betraktandet av vad som är oönskat och skyddsvärt, och därför även vid bedömningen av sociala risker (Hallin, 2014). Vad som anses vara en social risk för en enskild individ behöver inte stämma överens med hur en grupp eller en kommun ser på den. Sociala risker kan sträcka sig från risker som påverkar den enskilda individen till grundläggande mänskliga rättigheter. Exempel på sociala risker är ohälsa, fattigdom, brottslighet, arbetslöshet, segregation, låg utbildningsnivå och konflikter mellan befolkningsgrupper eller med myndigheter (Hallin, 2014). Eftersom det är bedömaren som avgör vilka risker som hanteras är det viktigt att vara medveten om olika samhällsgruppers perspektiv och ta dem i beaktan, på grund av de olika synsätten på risk.

Sociala risk- och skyddsfaktorer

Sociala förhållanden leder inte automatiskt till att sociala risker uppstår, utan det krävs omständigheter och förutsättningar som gör det möjligt. Detta benämns riskfaktorer. Hallin (2014) beskriver att det oftast krävs att flera riskfaktorer samverkar för att sociala risker ska uppstå, på både individ-, familje-, grannskaps- och samhällsnivå. En del riskfaktorer kan först efter lång tid leda till en oönskad händelse. Dock leder inte alltid enskilda eller flera samverkande riskfaktorer till att sociala risker uppstår då det finns så kallade sociala skyddsfaktorer som minskar möjligheten för att riskfaktorerna leder till oönskade händelser (Hallin, 2014).

Social riskfaktor

Omständigheter eller egenskaper hos människor, deras livsvillkor eller levnadsförhållanden som kan öka möjligheterna (sannolikheten) för att oönskade händelser, beteenden eller tillstånd med socialt ursprung skall inträffa.

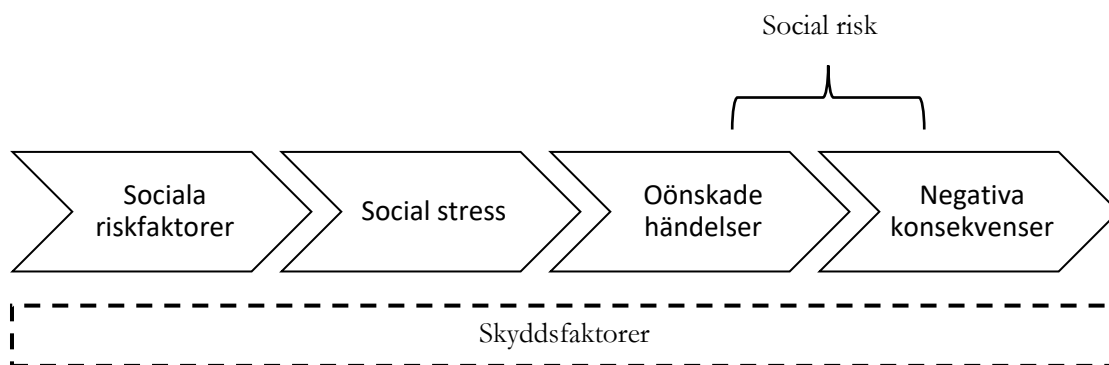
(Hallin, 2014, s. 14)

Social skyddsfaktor

Egenskaper hos människor, deras livsvillkor och levnadsförhållanden som givet ett antal riskfaktorer kan minska möjligheterna (sannolikheten) för att oönskade händelser, beteenden eller tillstånd med socialt ursprung skall inträffa.

(Hallin, 2014, s. 15)

Människor som exponeras för flera riskfaktorer och färre skyddsfaktorer blir mer riskutsatta än andra (Hallin, 2014). Att inte kunna utveckla eller behålla sina förmågor att leva ett fullgott liv kan leda till att människor blir ännu mer sårbara och på så sätt utsättas för social stress. Social stress är ett tillstånd som hotar människors förhållanden och relationer med andra människor eller känslan av tillhörighet i en grupp (Juth & Dickerson, 2013). Den sociala stressen kan leda till oönskade händelser och negativa konsekvenser, vilket illustreras i Figur 2. Människor med sämre levnadsförhållanden blir på så sätt mer utsatta för riskfaktorer. På liknande sätt kan människor med goda levnadsförhållanden utveckla fler skyddsfaktorer och på så sätt bli mindre riskutsatta. Genom att ha kunskap om samband mellan sociala riskfaktorer och sociala risker kan riskernas ursprung förstås och skyddsfaktorer utvecklas för att förhindra att riskerna uppstår. För att motverka sociala risker bör fokus därför ligga på att skapa miljöer som främjar utvecklandet av skyddsfaktorer och minskar exponeringen av riskfaktorer. Det ska dock poängteras att sambandet mellan orsak (riskfaktor) och verkan (social risk) är svagt, då det är flera riskfaktorer som samverkar under lång tid och det råder stora osäkerheter om vilken eller vilka faktorer som utlöser risken.

Figur 2. Samband mellan sociala riskfaktorer och sociala risker. Det finns skyddsfaktorer som minskar möjligheten för att riskfaktorerna mynnar ut i oönskade händelser. Figur baserad på Hallin (2014).

En risk som påverkar en enskild person kan ha konsekvenser som påverkar många andra människor. Till exempel påverkar brottsliga handlingar utförda av en individ många andra personer som lever och bor i närområdet. Det kan skapa en kollektiv känsla av otrygghet och rädsla för att bli utsatt för brott. Att motverka att enskilda individer utsätts för riskfaktorer och att skapa skyddsfaktorer motverkar därför även sociala risker för en större grupp. För att veta vilka riskfaktorer som ska motverkas och vilka skyddsfaktorer som ska skapas är det viktigt att veta vilka risk- och skyddsfaktorer som är närvarande i den aktuella miljön.

I Tabell 1 presenteras exempel på sociala risk- och skyddsfaktorer. Riskfaktorerna och skyddsfaktorerna är knutna till olika nivåer i samhället; strukturella förhållanden och livsvillkor, levnadsförhållanden eller personbundna.

Tabell 1. Sociala riskfaktorer och skyddsfaktorer på olika nivåer (Hallin, 2014).

Nivå	Sociala riskfaktorer	Sociala skyddsfaktorer
<i>Strukturella förhållanden och livsvillkor</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomiska skillnader/klyftor i samhället • Klasstillhörighet • Etnicitet • Segregation • Brist i utbildningssystem 	<ul style="list-style-type: none"> • God ekonomi • Tillhör majoritetsbefolkningen • Social, ekonomisk och politisk inkludering • God samhälls- och offentlig ekonomi
<i>Levnadsförhållanden</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Social stigmatisering • Territoriell stigmatisering • Otrygga uppväxtförhållanden • Otrygg boendemiljö • Trångboddhet • Bristande resurser 	<ul style="list-style-type: none"> • Trygga uppväxtförhållanden • Trygg boendemiljö • God levnadsstandard • Trygga relationer och nätverk
<i>Personbundna</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Kön • Personliga egenskaper och förutsättningar • Bristande utbildning och kompetens • Alienation • Ohälsosamma levnadsvanor • Hälsotillstånd 	<ul style="list-style-type: none"> • Social kompetens och problemlösningsförmåga • Emotionell stabilitet och positiv självuppfattning • Initiativförmåga och intellektuell kapacitet • God utbildning • Känsla av inkludering • Hälsosamma levnadsvanor

Viktigt att poängtera är att det inte finns någon exakt uppdelning mellan sociala risker och riskfaktorer. En risk kan även verka som en riskfaktor som leder till en annan risk, likväl som en riskfaktor kan vara en risk i sig. De sociala riskfaktorerna i Tabell 1 är därför inte heltäckande eller endast exempel på riskfaktorer, de kan även definieras som sociala risker. Det viktiga är att känna till att sociala risker uppstår från relationer, villkor och tillstånd och det är genom att förebygga dem som riskerna kan motverkas.

2.3 Fysisk planering

Sociala risker har som tidigare beskrivits ursprung i människors relationer, livsvillkor och levnadsförhållanden, som kan bero av den fysiska miljön människor lever i. Planering av den fysiska miljön sker med fysisk planering, som utgör en del av samhällsplaneringen och omfattar bestämmelser om hur mark- och vattenområden ska användas. I Sverige regleras den fysiska planeringen främst av Plan- och bygglagen (2010:900) (PBL) och Miljöbalken (1998:808) (MB). När den fysiska miljön planeras ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen. Det är kommunerna som ansvarar för den fysiska planeringen genom att arbeta fram fysiska planer som omfattar geografiska områden och detaljbeskrivningar om användandet av den fysiska miljön på olika samhällsnivåer. De vanligaste typerna av planer är översiktsplaner och detaljplaner.

I PBL 3 kap. ställs krav på att varje kommun ska ha en aktuell översiktsplan som anger hela kommunens inriktning för den långsiktiga utvecklingen av den fysiska miljön. Översiktsplanen fungerar som ett underlag för vidare detaljplanering av specifika områden men är inte juridiskt bindande. Vid planering av specifika områden inom kommunen används detaljplaner för att reglera användandet av den fysiska miljön (Boverket, 2014). Detaljplanering regleras i PBL 4-6 kap. En detaljplan kan frångå riktlinjerna som anges i översiktsplanen (Boverket, 2014). Fysisk planering regleras även i Miljöbalken som syftar till att främja en hållbar utveckling ur flera perspektiv för att försäkra en hälsosam och god miljö.

PBL 3 kap: Översiktsplaner

PBL 4 kap: Reglering med detaljplan och områdesbestämmelser

PBL 5 kap: Att ta fram detaljplaner och områdesbestämmelser

PBL 6 kap: Genomförandet av detaljplaner

2.3.1 Detaljplanering

Vad som kan regleras i en detaljplan bestäms av PBL 4 kap. Där beskrivs att kommunen i detaljplanen ska pröva ett mark- eller vattenområdes lämplighet för användning och bebyggelse. Detaljplaner används främst när kommunen vill pröva ett områdes lämplighet för bebyggelse, både vid nybyggnation eller när bebyggelse ska förändras (Boverket, 2014). Detaljplaner ska upprättas vid planering av ny sammanhållna bebyggelse, enskilda byggnader som har stor påverkan på omgivningen eller andra ändringar av byggnader. Kommunen kan själv initiera planen, men oftast är det företag, organisationer eller privatpersoner som äger mark eller är ansvariga för den framtida verksamheten som initierar ett nytt byggprojekt och därigenom en ny detaljplan (Nordstrand, 2000).

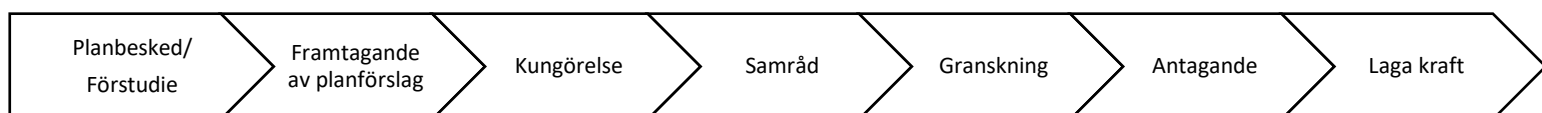
Boverket (2014) beskriver vad detaljplanen ska innehålla. I detaljplanen ska det specificeras hur gator och allmänna platser ska utformas, vilken typ av verksamhet som planområdet får användas till och hur byggnader ska placeras. Det kan även framgå mer detaljerade beskrivningar om utformningen av byggnader. Detaljplanen ska innehålla en plankarta över det aktuella området med en planbeskrivning. Plankartan ska redovisa ändamål för olika delar och vilka bestämmelser som gäller. I planbeskrivningen framgår bland annat planens syfte, beskrivningar av planens genomförande samt vilka överväganden som legat till grund för planen med hänsyn till olika intressen och konsekvenser. I många fall upprättas detaljplanen i samband med ett projekt och då är det viktigt att planen inte är för detaljerad eftersom den då blir oanvändbar om projektet förändras.

Exempel på frivilliga uppgifter som får anges i en detaljplan (Boverket, 2014):

- Byggnaders användning, utformning, placering, utförande, verksamhet och skydd
- Byggnadens omfattning över och under markytan
- Placering och utformning av gator och allmänna platser såsom torg och parker
- Andel lägenheter av olika slag i bostadsbyggnader och lägenheternas storlek
- Vilken typ av handel som får bedrivas
- Skyddsåtgärder för att förebygga olyckor och störningar från omgivningen
- Placering och utformning av parkering och viss mark som inte får användas för parkering

I PBL 4 kap. framgår att detaljplanens genomförandetid är 5-15 år, men fortsätter att gälla även efter genomförandetiden om planen inte ersätts, ändras eller upphävs. En detaljplan är ett bindande dokument vilket medger rätten att bygga i enlighet med detaljplanen under genomförandetiden. Under genomförandetiden är det möjligt att ändra i en detaljplan, om berörda fastighetsägare godkänner det. Om ändringen krävs för att anpassa planen till nya förhållanden som är av stor allmän vikt får detaljplanen ändras även mot fastighetsägarnas vilja. Det är kommunen som avgör om planen ska ändras.

När någon avser att vidta en åtgärd som förutsätter att en detaljplan antas ska en skriftlig begäran om planbesked lämnas till kommunen (Boverket, 2014). Kommunen ska i ett planbesked ge besked om ett planläggningsarbete kommer att påbörjas eller inte. Inför ett planbesked kan kommunen genomföra en förstudie. Ur planbeskedet ska det också framgå tidpunkt för när planläggningen bedöms leda fram till ett beslut om att anta detaljplan. När planläggningen påbörjas bjuds aktörer in som kan tänkas vara berörda av planen för att diskutera viktiga frågor och en presentation sker för stadsbyggnadskontoret angående varför planen bedöms nödvändig och vilka utredningar som bedöms behöva genomföras². Det är upp till planhandläggaren att bestämma vilka utredningar som behöver göras³. Under detta skede arbetas planförslaget fram för att sedan ställas ut för allmänheten, skickas ut på samråd och granskning och till sist antas och vinna laga kraft. I Figur 3 illustreras en förenklad schematisk bild över detaljplaneprocessen.

Figur 3. Förenklad schematisk bild över detaljplaneprocessen.

Boverket (2014) beskriver processen efter att ett planförslag tagits fram. Först kungörs förslaget med information om var förslaget finns tillgängligt, vilket område som avses, om detaljplanen avviker från översiktsplanen, hur lång samrådstiden är, att synpunkter på förslaget kan lämnas under samrådstiden samt vem synpunkter lämnas till. Under minst tre veckor samråder kommunen med bland annat länsstyrelsen, lantmäterimyndigheten och kända sakägare som berörs, för att samla in information, önskemål och synpunkter om planförslaget. Under samrådet ska kommunen redovisa ett förslag till detaljplan, planeringsunderlag och skäl för förslaget. Länsstyrelsen och lantmäterimyndigheten lämnar synpunkter på förslaget. Det justerade planförslaget anslås på kommunens anslagstavla och görs tillgänglig på dess hemsida. Underrättelse sker till berörda aktörer. Berörda aktörer får möjlighet att granska förslaget och komma med synpunkter under minst tre veckor. Därefter antar kommunfullmäktige normalt planen. Vid antagande av en detaljplan har bedömning gjorts att mark- och vattenanvändningen överensstämmer med bestämmelserna i plan- och bygglagen. Detaljplanen träder i laga kraft tidigast tre veckor efter antagandet, under förutsättning att ingen överklagat. När planen vunnit laga kraft kan den inte längre överklagas och genomförandet av planen kan påbörjas.

² Planhandläggare, Malmö stad. Muntlig kommunikation. 2017-12-08.

³ Ibid.

Utformningen av planen diskuteras oftast mellan byggherren och kommunens planerare och beslutsfattare. Därefter tar byggherren över som har det fulla ansvaret för byggprojektet och att det sker enligt gällande lagar och krav (Boverket, 2016). När byggprojektet är avslutat överlämnas ansvaret till förvaltaren (Nordstrand, 2000).

2.4 Social risk och fysisk planering

De två områdena social risk och fysisk planering har hittills i kapitlet behandlats var för sig. Eftersom förändringar i miljön görs för människan, och alla förändringar påverkar det sociala livet (Cramer, Dietz, & Johnston, 1980), bör det därför vara självklart att behandla sociala frågor i den fysiska planeringen.

Normalt avgränsas den fysiska planeringen till att gälla endast den yttre fysiska miljön. Fysisk planering förmår därför inte att direkt hantera risker inom byggnader utan fokuserar istället på att hantera riskerna via utomhusmiljön. Dock kan inomhusmiljön indirekt påverkas genom att bland annat skapa trivsamma miljöer, främja fysisk aktivitet, motverka brottslighet och social segregation (Strömgren, 2006).

Sociala risker innebär också begränsningar för vad som kan påverkas med hjälp av den fysiska planeringen. Till exempel är det många risker såsom låg utbildningsnivå, arbetslöshet och utsatt ekonomisk situation som inte kan hanteras direkt med åtgärder i den fysiska miljön. Detta är risker som istället behöver hanteras organisatoriskt eller politiskt genom att se över utbildningsprogram och arbetsmarknaden. Indirekta effekter av ingrepp i den fysiska miljön studeras dock inte i detta examensarbete då det ligger utanför arbetets avgränsningar, men det är viktigt att känna till effekterna och dess komplexitet.

Renn och Klinke (2013) menar att ekonomiska risker, fysiska risker, teknologiska risker och sociala risker alla är kopplade till varandra och bör tas hänsyn till i stadsplanering. Det vanligaste idag vid fysisk planering är att utreda risker som kan påverka människors säkerhet eller den fysiska miljön. Närhet till exempelvis farliga verksamheter kräver särskild riskutredning för att kunna hantera olägenheter för människors säkerhet. Om planen bedöms kunna medföra en betydande miljöpåverkan ska en miljökonsekvensbeskrivning utföras (MB 6 kap 11 §). Enligt MB 1 kap. 1 § punkt 4 ska lagen tillämpas så att mark, vatten och fysisk miljö används för en långsiktigt god hushållning från bland annat en social synpunkt tryggas. Även PBL 1 kap. 1 § anger att lagen syftar till att ta främja goda sociala levnadsförhållanden och en långsiktigt god livsmiljö för människor. Detta visar att det finns lagkrav angående sociala aspekter i den fysiska planeringen.

MB 1 kap. 1 § punkt 4:

Miljöbalken ska tillämpas så att mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas.

PBL 1 kap. 1 §:

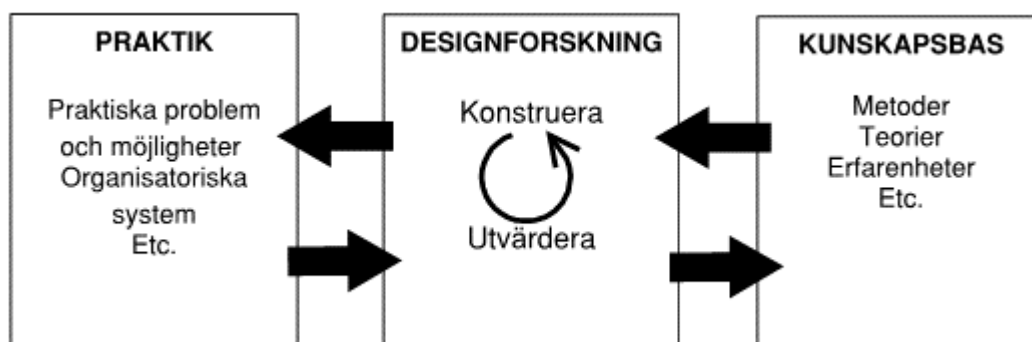
Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.

3 Metod

I detta kapitel beskrivs examensarbetets metod i form av designforskning, litteratursökning, intervjuer och praktiska erfarenheter.

3.1 Designforskning

Examensarbetet har influerats av designforskning vilket har präglat valet av metoder samt insamling och analys av data. Designforskning handlar om att sätta upp designkriterier för att utveckla en metod som uppfyller dess syfte (Hassel, 2010). Hassel (2010) beskriver designforskning som en iterativ process som pågår kontinuerligt för att förbättra och utveckla metoden som tas fram. När en ny metod utvecklas görs val som påverkar metodens karaktär för att komma fram till den bästa utformningen av den. Designforskning utgår från bakgrundskunskap där kunskap om problemet samlas in för att förstå ämnet samt dess behov och begränsningar. Därefter specificeras syfte och designkriterier varefter metoden konstrueras, används och utvärderas. Utvärderingen ger lärdomar om funktionen i praktiken vilket leder till att metoden modifieras och på nytt används och utvärderas. I detta examensarbete är utvärderingen begränsad, fokus ligger främst på att konstruera en metod utifrån bakgrundskunskap, syfte och kriterier. Designforskning kan beskrivas enligt Figur 4.

Figur 4. Beskrivning av designforskning. Baserad på Tehler & Brehmer (2013).

I designforskning är det viktigt att ta hänsyn till både teori och praktik i utvecklandet av metoden. Praktik handlar om att studera ämnet i praktiken och förstå dess problem, möjligheter och vilka organisatoriska system som styr (Tehler & Brehmer, 2013). I examensarbetet har praktisk kunskap inhämtats genom att genomföra intervjuer med aktörer insatta i det specifika ämnet samt deras erfarenheter kring arbetet med en detaljplan i ett verkligt fall, detaljplanen för Holma torg i Malmö.

Kunskapsbas handlar om att inhämta teoretisk kunskap om befintliga metoder, teorier och erfarenheter (Tehler & Brehmer, 2013), vilket i examensarbete gjorts genom litteratursökning. Med hjälp av praktik och kunskapsbas sker designforskning som en iterativ process, genom att konstruera och utvärdera metoden i steg (Tehler & Brehmer, 2013). Utvärdering sker genom att studera om metoden uppfyller de kriterier som har satts upp samt genom intervjuer med aktörer som är tänkta att arbeta med metoden i praktiken. I detta examensarbete har den framtagna metoden inte testats i någon praktisk tillämpning i verkligheten.

3.2 Kunskapsbas

Kunskapsbasen har bestått av informationsinsamling genom litteraturstudier. Höst, Regnell och Runeson (2006) beskriver litteraturstudier som en viktig informationskälla för att skapa en helhetsuppfattning om nuläget och för att bygga vidare på befintlig kunskap och försäkra sig om att inte viktiga lärdomar förbises. Höst, Regnell och Runeson (2006) menar att litteraturstudier i början av en studie används för att lära sig mer om ämnet. I samband med att frågeställningar formulerades studerades sedan litteratur med mer specifikt fokus på dessa.

Litteraturstudien har pågått löpande under hela examensarbetets gång och skett som en iterativ process. Först inhämtades information om rådande kunskap och redan genomfört arbete inom ämnesområdet. Därefter söktes förståelse för begrepp och teori kopplat till ämnesområdet. Vidare har en stor del av litteraturstudien bestått av inhämtning av kunskap om befintliga verktyg som används för att hantera risker och sociala aspekter i detaljplaneprocessen i olika grad. Litteratur har även studerats för olika sociala risker, olika metoder för att kartlägga sociala risker samt åtgärder för sociala risker.

För vetenskaplig litteratur är det främst databaserna LUBsearch och Google Scholar som har använts. Litteraturstudien genomfördes systematiskt för att dokumentera vilka sökord som utgjort grund för vad som presenteras i arbetet. I det första skedet baserades sökorden på de övergripande ämnesområdena som arbetet täcker in. I det senare skedet gjordes sökningar även på områden som behövde studeras närmare. Sökningarna gjordes med engelska sökord enligt följande:

Social risk, social risk AND urban planning, urban planning AND healthy city, social capital, social risk assessment, social impact assessment, crime prevention through environmental design.

För övrig litteratur som inte är akademisk eller litteratur utgiven av myndigheter och organisationer har sökmotorn Google använts. Sökningarna gjordes med svenska sökord enligt följande:

Social risk, fysisk planering, detaljplaneprocessen, riskhantering, miljökonsekvensbedömning, brottsförebyggande, hälsofrämjande, trygghetskapande, Holma torg.

Litteraturen granskades först översiktligt med avseende på titel, därefter lästes sammanfattningen och om litteraturen bedömdes som användbar gjordes en genomgång av hela innehållet.

I den sökta litteraturen har det funnits kopplingar till andra områden som undersökts vidare och som lett till fler litteratursökningar. Viss litteratur har också tilldelats från handledare och biträdande handledare. Litteratur om övergripande metodik och intervjumetodik har studerats i material tilldelat av institutionen på universitetet.

3.3 Praktik

Praktisk kunskap har inhämtats från ett verkligt fall, detaljplanen för Holma torg, samt genom intervjuer med aktörer insatta i ämnesområdet.

3.3.1 Holma torg

Fallet med Holma torg presenterades av biträdande handledare Per-Olof Hallin, kulturgeograf på Malmö högskola, i ett tidigt skede av examensarbetet. Holma torg valdes för att studera hur de fysiska förändringarna påverkat det sociala livet i området, vilket utgjort viktigt underlag till metoden som examensarbetet syftar till att skapa.

Utöver att använda Holma torg för att dra lärdomar om hur förändringar i den fysiska miljön kan påverka det sociala livet i ett område, har det också varit viktigt för att illustrera problemet och få kontakt med aktörer, som då haft möjlighet att relatera ämnet till en specifik kontext. De flesta respondenter som intervjuats har någon koppling till arbetet inför eller efter byggnationen av Holma torg och det har på så sätt varit enklare att prata om ämnet sociala risker när det kan relateras till en verklig miljö. Eftersom biträdande handledare arbetar med flera av de inblandade aktörerna i efterarbetet av torget har kontakt kunnat tas med dessa personer genom handledaren, vilket underlättat kontakten.

Information om Holma torg har inhämtats från plandokument, platsbesök med observationer samt intervjuer. Plandokumenten har sökts från Malmö stad, och studerats i syfte att förstå bakgrunden till och diskussionerna kring utformningen av torget. Platsbesök med observationer har genomförts för att studera utformningen av torget med egna ögon och de omgivande miljöerna. Intervjuer har genomförts med detaljplaneläggaren för torget och med olika aktörer som arbetar med problematiken i Holma efter att detaljplanen antogs och byggnationen stod klar, för att klargöra nulägesbilden och möjliga orsaker till problematiken.

Plandokumentation

Ett av plandokumenten som studerats är detaljplanen för kvarteret Häcksaxen m.fl. i Holma, med tillhörande plandokument, plankarta och illustrationsplan, som behandlar Holma torg och bostadshusen kring torget. Detaljplanedokumentet har använts för att förstå bakgrunden till utformningen av torget, vilka intressen som togs hänsyn till och vilka aktörer som gav synpunkter på förslaget. Även dialog-pm:et *Hela Hyllie hållbart!*, vilket är ett diskussionsunderlag framtaget av Malmö stad för att visa hur bebyggelsen kan utvecklas på ett hållbart sätt, har studerats. Detta dokument användes för att se vilket underlag som fanns tillgängligt när detaljplanen för Holma torg arbetades fram och om hänsyn togs till de sociala faktorer som framhålls i dokumentet.

Platsbesök med observation

Ett platsbesök genomfördes i Holma på dagen den 8 november 2017. Under platsbesöket gjordes direktobservationer av utformningen av torget samt omgivningarna, vilket innebär att observatören själv är närvarande och iakttar med egna ögon. Det studerades hur husen var placerade runt torget, vart biltrafik var tillåten på torget samt vilka verksamheter som var placerade runt torget i markplan på bostadshusen. Det skedde även direktobservationer av torgets närliggande omgivningar, såsom de tidigare byggda bostadshusen och Kroksäcksparken. Platsbesöket pågick i cirka en timme och besöket dokumenterades genom fotografering. Fotografering skedde i syfte att minnas områdets utformning och för att använda som beskrivande bilder i rapporten.

3.3.2 Intervjuer

Som en viktig del i att studera praktiken och att inhämta kunskap från aktörer som har erfarenheter från verkligheten har nio intervjuer genomförts, vilka sammanställs i Tabell 2. Intervjuerna har bidragit till ett stort informationsunderlag, både till bakgrund av problemet och för synpunkter på förslaget till metod.

Intervjuer kan användas när det handlar om att inhämta kunskap och förstå ett ämnesområde, och utförs genom att ställa enkla och raka frågor där respondenten ger innehållsrika svar (Trost, 2010). Detta resulterar i ett rikt material med många intressanta åsikter, mönster etc. (Trost, 2010). Intervjuerna har genomförts halvstrukturerade, vilket innebär att ett antal förutbestämda frågor fungerar som stöd för intervjun, men ordningen i vilken frågorna ställs och formuleringarna av frågorna kan förändras utifrån intervjusituationen (Höst, Regnell, & Runeson, 2006). En semistrukturerad intervju innebär också att intervjuaren tillåts ställa följdfrågor baserat på respondentens svar. Detta tillåter att respondenten själv till viss del får styra innehållet och vilka delar som ska beröras utan att fullt ledas av intervjuaren.

Tabell 2. Sammanställning över vilka respondenter som intervjuats, vilket datum intervjuerna ägt rum samt syftet med intervjuerna.

Respondent	Datum	Syfte
<i>Planeringssekreterare, Arbetsmarknad och socialförvaltningen, ASF Malmö stad</i>	12 aug 2017	<ul style="list-style-type: none">• Förstå vad examensarbetet kan bidra med, om det finns behov för ett verktyg som hanterar sociala risker i detaljplaner.• Förstå problematiken med sociala frågor såsom otrygghet i socialt utsatta områden.• Förstå hur datainsamling om sociala faktorer i planeringen sker.
<i>Planhandläggare Holma torg, numera planarkitekt stadsbyggnadskontoret Lunds kommun</i>	22 aug 2017	<ul style="list-style-type: none">• Ta reda på om sociala aspekter integrerades i detaljplanen för Holma torg.• Förstå hur detaljplaneprocessen går till, ingående aktörer och om det sker någon social kartläggning av området som planeras.
<i>Civilingenjör i riskhantering, Structor Riskbyrå AB</i>	22 aug 2017	<ul style="list-style-type: none">• Förstå kopplingen mellan social riskhänsyn och lagtext i miljöbalken.• Förstå hur riskhantering integreras i miljöbedömningsprocessen.
<i>Programarkitekt, stadsbyggnadskontoret Malmö stad</i>	26 aug 2017	<ul style="list-style-type: none">• Förstå hur sociala konsekvensbedömningar används i Malmö.• Diskutera kopplingen mellan social hållbarhet och fysisk miljö.

<i>Områdespolis, Holma</i>	7 nov 2017	<ul style="list-style-type: none"> • Få områdespolisens bild över problematiken i Holma till följd av utformningen av torget. • Förstå hur polisen kan vara en del av detaljplaneprocessen och vilket värde de ser i det.
<i>Bosocial utvecklare, Malmös kommunala bostadsbolag, MKB, i Holma</i>	8 nov 2017	<ul style="list-style-type: none"> • Få fastighetsförvaltarens bild över problematiken i Holma till följd av utformningen av torget. • Förstå hur fastighetsförvaltare kan vara en del av detaljplaneprocessen och vilket värde de ser i det.
<i>Universitetslektor vid institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet</i>	14 nov 2017	<ul style="list-style-type: none"> • Förstå hur geografiska informationssystem (GIS) kan användas för att visualisera sociala risker på en karta.
<i>Kommunpolis stadsområde Väster, Malmö stad</i>	21 nov 2017	<ul style="list-style-type: none"> • Ta reda på om kommunpolisen i Malmö stad är en del av detaljplaneprocessen.
<i>Planbandläggare, Malmö stad</i>	8 dec 2017	<ul style="list-style-type: none"> • Samla djupare förståelse för de olika stegen i detaljplaneprocessen. • Samla underlag för hur metoden som ska skapas i examensarbetet kan integreras med övrigt detaljplanearbete.

Inför intervjun

Val av respondenter har gjorts under arbetets gång. En del respondenter har kontaktats genom tips från handledare eller från andra respondenter, medan andra har sökts baserat på sin roll och kompetens. Respondenterna kontaktades med förfrågan om att delta i en intervju samt en beskrivning av examensarbetet och intervjuens syfte. I de fall kontaktuppgifterna till respondenterna hade tilldelats från någon annan, framgick dennes namn i förfrågan om att ställa upp i intervjun. När respondenten svarat ja på att delta bestämdes tid och plats för intervjun.

Inför varje intervju har syfte fastställts och frågor formulerats. Frågorna har anpassats efter varje situation och intervjuens syfte. Därför har inte samma frågor ställts till samtliga respondenter. Kontakt med respondenterna har skett via mejl.

Under intervjun

Höst, Regnell och Runeson (2006) beskriver hur en intervju kan genomföras i fyra faser. Först beskriver intervjuaren sammanhanget för intervjun, vilket innefattar dess syfte, varför respondenten är utvald och hur informationen kommer att hanteras. Därefter följer inledningen i vilken ett antal grundläggande frågor ställs som till exempel arbetsuppgifter. Sedan följer själva huvudfrågorna. Till slut sammanfattas intervjun i korta drag.

Samtliga intervjuer inleddes med frågor om personens arbetsroll och arbetsuppgifter. Därefter ställdes frågor av båda intervjuarna. Intervjufrågorna redovisas i bilaga A. Intervjuerna spelades antingen in eller antecknades på datorn. Följdfrågor ställdes vid tillfällen respondenterna svarade något intressant i förhållande till examensarbetets ämnesområde som behövde undersökas vidare eller då något i svaret var oklart. När alla frågor ställts klargjordes att respondenterna ska få ta del av det färdiga arbetet. Intervjuerna genomfördes på respondentens arbetsplats, med undantag för kommunpolisen i Malmö stad som skedde över telefon.

Efter intervjun

De intervjuer som spelades in lyssnades igenom samma dag som intervjun genomfördes. Intervjun transkriberades inte ordagrant, utan svar och resonemang som kopplade till examensarbetets syfte antecknades mer övergripande. Vid behov av att använda något ordagrant i arbetet lyssnades underlaget igenom igen. Intervjuerna som antecknades organiserades och strukturerades samma dag som intervjun genomfördes. Samtliga intervjuer diskuterades för att finna aspekter att gå vidare med och integrera i arbetet. Vissa intervjuer ledde även till att andra respondenter kontaktades och till nya infallsvinklar som undersöktes

vidare. En del av intervjuerna har inte integrerats i det slutgiltiga arbetet eftersom det i efterhand upptäcktes att de inte var relevanta för examensarbetets syfte eller frågeställningar, eller att intervjuerna berört specifika ämnen som inte kunnat undersökas vidare inom arbetets tidsram och avgränsningar. Eftersom inte samma frågor ställts till samtliga respondenter har svaren från intervjuerna inte jämförts utan istället integrerats i de delar som de knyter an till.

4 Holma torg

Detta kapitel syftar till att besvara frågeställningen *Vilka praktiska erfarenheter och lärdomar utifrån ett verkligt fall kopplat till hantering av sociala risker i fysisk planering kan användas som underlag för metodutvecklingen?*.

Holma torg är unikt i Malmö, tidigare har det inte förtätats i socialt utsatta områden i staden⁴. I socialt utsatta områden är behovet stort för att integrera de sociala frågorna, och det är vid fysiska förändringar i de områdena som metoden därför bedöms kunna göra störst nytta. Fallet med Holma torg kan på så sätt ge viktiga insikter och underlag till metoden som ska skapas.

Holma är ett bostadsområde i Malmö som omges av Ärtholmsvägen, Pildammsvägen och Annetorpsleden. Holma gränsar till Krocksbäcksparken och Badhusparken och ligger i nära anslutning till Kulladal, Ärtholmen, Krocksbäck och den på senare tiden utvecklade stadsdelen Hyllie (Holmastan, u.å.).

Holma är ett miljonprogramsområde som ritades 1971 och byggdes strax därefter. Bostadsbebyggelsen i Holma består av trevåningshus, lamell- eller loftgångshus samt skivhus i åtta våningar, som skapar en rätvinklig struktur med öppna gårdar (Malmö stad, 2009). Husfasaderna är brunt och gult tegel eller ljus puts. I Holma finns ungefär 1500 lägenheter där de flesta utgörs av två eller tre rum med kök. Ungefär två tredjedelar är hyreslägenheter som ägs och förvaltas av MKB Fastighets AB, resterande tillhör Riksbyggen och är bostadsrätter. I Holma finns även en grundskola och fyra förskolor (Holmastan, u.å.).

Ett samarbete har inletts mellan Malmö stad, MKB Fastighets AB och Riksbyggen för att utveckla Holma och skapa fler bostäder och arbetsplatser. Projektet kallas för Holmastan och är en långsiktig satsning som förväntas pågå i minst 15 år med över 1000 nya lägenheter (Holmastan, u.å.). Den första etappen, Holma torg, var klar våren 2016 då 61 nya hyres- och bostadsrätter stod färdiga för inflyttning. Ett torg skapades också vid de nya lägenheterna för att skapa en naturlig mötesplats för de boende och möjliggöra för caféer, butiker och kontor att etablera sig i de kommersiella lokalerna på bottenvåningarna i bostadshusen (Holmastan, u.å.). Även lokaler för förskola möjliggjordes i bottenvåningen på befintligt bostadshus samt i en tillbyggnad (Malmö stad, 2012).

4.1 Detaljplanen och dialog-pm:et

Det var Malmös kommunala fastighetsbolag MKB som initierade byggandet av nya bostäder på Holma torg⁵. I samband med att Hyllie byggdes ut skapades potential för att utveckla Holma och goda möjligheter till att bygga på marken i stadsdelen. Inför byggandet av Holma torg togs en detaljplan fram, *Detaljplan för kvarteret Häcksaxen m.fl. i Holma* (Malmö stad, 2012). Detaljplanen vann laga kraft i juli 2012 och möjliggjorde för nya lägenheter att uppföras runt en torgplats som även innehåller lokaler för butiker och kontor att etablera sina verksamheter i. De nya bostadshusen består av 4-7 våningar. I och med detaljplanen tillåts nu viss biltrafik i det förut helt bilfria området. Detta motiverades i detaljplanen med bättre förutsättningar för avfallshantering, varuleveranser, transporter av funktionshindrade och sjuka samt flyttransporter. I samband med samråd och remissvar för detaljplanen uppkom det dock en del synpunkter från Miljöpartiet de gröna och Tekniska nämnden om att gatorna ska användas för biltrafik. Detta ledde till att stadsbyggnadskontoret ändrade förslaget från att medge både gångfartsområde och gågata till att endast medge gågata, vilket innebär att fordon får framföras i högst gångfartshastighet.

I och med utvecklandet av stadsdelen Hyllie har Malmö stad i samarbete med många andra aktörer arbetat för att den befintliga miljön ska kopplas till den nya på ett hållbart sätt. I Malmö stads *dialog-pm 2009:2 Hela Hyllie hållbart!* beskrivs hur socialt hållbara lösningar kan uppnås för bland annat Holma inför denna utveckling (Malmö stad, 2009). Detta skedde innan arbetet med detaljplanen för Holma torg påbörjades. I dialog-pm:et identifierades följande sociala faktorer i Holma (Malmö stad, 2009):

⁴ Områdespolisen i Holma. Muntlig kommunikation. 2017-11-07.

⁵ Bosocial utvecklare på MKB i Holma. Muntlig kommunikation. 2017-11-08.

- Utbildningsnivå
- Utländsk bakgrund
- Åldersfördelning
- Storlek på lägenheter
- Upplåtelseform på lägenheter
- Antal invånare per bil

Flera av faktorerna jämförs med Malmö i helhet. Jämfört med Malmö totalt är utbildningsnivån lägre, andelen med utländsk bakgrund högre, befolkningen yngre och invånare per bil fler i Holma. Lägenheterna består främst av två och tre rum med kök och det är främst hyresrätter. Detta är indikatorer på ett segregerat bostadsområde jämfört med Malmö i helhet.

I detaljplanen för Holma torg tas hänsyn till vissa faktorer kopplat till segregation. Lägenheternas storlek och upplåtelseform varieras för att skapa mer variation och möjliggöra för olika sammansättningar av familjer att flytta till området, vilket främjar integration. Hänsyn tas till att det ska finnas ett varierat utbud av olika funktioner i området genom att skapa lokaler för butiker och kontor att etablera sig i på torget. Detta förväntas bidra till fler naturliga sociala möten och kontakter bland invånarna och en tydligare känsla av tillhörighet och identitet med området (Malmö stad, 2012).

4.2 Utfallet av Holma torg

Efter färdigställandet av Holma torg enligt detaljplanen har en del problem uppstått. Per-Olof Hallin, professor i kulturgeografi vid Malmö högskola, berättar hur torget har blivit en plats för kriminella nätverk att etablera sin drogförsäljning på. Det är unga män som vistas på torget och säljer narkotika, både på dagar och kvällar. Gatorna som numera får användas för biltrafik används för att köra in på torget och övervaka platsen från bilen. Denna kriminalitet sker parallellt med vardagslivet i Holma, mitt på torget som var ämnat som en naturlig social mötesplats för Holmas invånare. Istället har torget blivit en plats som skapar en otrygghetskänsla och som en del av invånarna försöker undvika.

Figur 5. Holma torg. Foto: privat.

Figur 6. Holma torg. Foto: privat.

Både områdespolisen i Holma och bosocial utvecklare på MKB i Holma anger biltrafiken som den största anledningen till problematiken på Holma torg. Bilar kör in på torget och parkerar utanför aktivitetshuset där ungdomar befinner sig. Där rekryterar de ungdomar till försäljning av narkotika.

"Folk kör in på torget och står utanför aktivitetshuset. Där har de sin narkotika. Och de rekryterar. Och det är ju perfekt utanför ett aktivitetshus där det springer ungdomar. De har lite coola grejer i bilen... Kom och titta på mina grejer så ska du få en sån och så ska du få göra någonting för mig." (Bosocial utvecklare på MKB i Holma, intervju 2017-08-11)

Även att fordon framförs i höga hastigheter trots att det är en gågata där fordon får framföras i maximalt gånghastighet är ett stort problem enligt områdespolisen och bosocial utvecklare på MKB i Holma. Detta leder till att föräldrar inte vågar släppa ut sina barn på torget utan uppsikt och det inkommer många klagomål från boende.

Områdespolisen i Holma beskriver även problematiken med aktivitetshuset som är placerat på torget⁶. Det blir en plats för ungdomar att samlas utanför och uppehålla sig vid vilket upplevs otryggt bland vissa av de boende. När aktivitetshuset tidigare var placerat skymt för de boende framkom inga indikatorer på att det var otryggt ur ett boendeperspektiv. Eftersom det i aktivitetshuset arbetar personer från Malmö stad hade man kunnat förvänta sig att det skulle ge upphov till kapabla väktare, men områdespolisen i Holma anger att det erfarenhetsmässigt inte har skett⁷. Aktivitetshusets placering invid den lokala livs-butiken bidrar ytterligare till att det utgör en bra samlingsplats för ungdomar.

Figur 7. Aktivitetshuset i Holma placerat på torget. Foto: privat.

4.2.1 Orsaker till utfallet

Anledningen till att fordonstrafik tilläts på torget i detaljplanen var främst för att underlätta sophanteringen och minska dess kostnader. Eftersom det råder förbud mot fordonstrafik i stora delar av Holma sker

⁶ Områdespolisen i Holma. Muntlig kommunikation. 2017-11-07.

⁷ Ibid.

sophanteringen inom området med häst och vagn, se Figur 8. Detta innebär höga kostnader för fastighetsförvaltningarna.

Figur 8. I Holma sköts sophanteringen med häst och vagn. Foto: privat.

Bosocial utvecklare på MKB i Holma berättar att de inför byggandet av torget visste att det fanns problem med kriminalitet i området och insåg att torget skulle kunna bli en negativ mötesplats när det stod klart, varefter en hot spot-analys genomfördes för torget i november 2016. Arbetet resulterade i projektet *Goda grannar Holma torg* för att få de boende delaktiga, lära känna varandra och hjälpas åt⁸.

Polisen i Malmö tillfrågades inte som remissinstans för detaljplanen för Holma torg⁹. Områdespolisen i Holma menar att det är viktigt att få med polisen i arbetet inför upprättandet av en ny detaljplan då de har mycket erfarenheter och upplevelser om olika områden¹⁰. Områdespolisen menar att i bostadsområden med sociala problem bör fokus ligga på att hantera de sociala problem som redan finns istället för att få in ännu fler personer i området. De befintliga husen kan göras om och upprustas istället för att bygga ut. Områdespolisen menar även att det är viktigt att integrera de boende i området inför fysiska förändringar.

Bosocial utvecklare på MKB i Holma beskriver att de har som mål att bygga ett antal nya lägenheter varje år. Inom de närmsta tre åren ska MKB bygga 2250 nya lägenheter. MKB söker efter områden att bygga på och i områden där de redan förvaltar bostäder och äger mark är det enklare och billigare att bygga direkt utan att först investera i ny mark. De funderar kring om det är rimligt att bygga ännu fler bostäder i områden med sociala problem eftersom det kan öka problemen.

⁸ Bosocial utvecklare på MKB i Holma. Muntlig kommunikation. 2017-11-08.

⁹ Handläggare för detaljplanen för Holma torg. Muntlig kommunikation. 2017-08-22.

¹⁰ Områdespolisen i Holma. Muntlig kommunikation. 2017-11-07.

Regleringen av biltrafiken på torget i detaljplanen har blivit en begränsning som nu motarbetas. Det finns en vilja från bland annat ASF och MKB om att ändra bestämmelser om biltrafiken i detaljplanen för Holma torg, något som stadsbyggnadskontoret sätter sig emot¹¹. Därför fortsätter torget att vara tillgängligt för biltrafik och de kriminella aktiviteterna fortgår.

4.3 Lärdomar

I Holma skapades ett torg för att möjliggöra sociala möten bland invånarna, men istället togs platsen över av enstaka grupper. Torget har fått ett utfall tvärtemot vad som var menat, och en del människor känner sig otrygga när de är på platsen och undviker den helst helt. Även en del av de som bedriver verksamheter på torget känner sig utsatta. Detta ger insikter om att goda intentioner i planeringen kan leda till negativa utfall. Det kan därför vara lämpligt att ifrågasätta om tanken med att skapa mötesplatser fungerar i alla områden.

Fallet med Holma torg visar exempel på vad fysiska förändringar i ett socialt utsatt område kan leda till. Pågår det kriminell verksamhet sedan tidigare i eller i ett nära angränsande område är ett torg en optimal samlingsplats att ta över och sköta narkotikahandel på. I kombination med tillåten biltrafik och ett aktivitetshus som utgör en samlingsplats för ungdomar ökar ytterligare möjlighet till kriminella aktiviteter i området, eftersom ungdomar då kan rekryteras till de kriminella aktiviteterna och platsen kan övervakas från bilen.

Problematiken som beskrivits ovan är viktig att tänka på redan innan detaljplanen beslutas om, istället för att upptäcka problemen i efterhand. Det är mindre resurskrävande om ett förebyggande arbete genomförs i ett tidigt skede av detaljplaneprocessen istället för att åtgärda problemen i efterhand när de redan uppstått. Problematiken i Holma har krävt mycket resurser från bland annat polisen, Malmö stad och Malmö högskola i det efterföljande arbetet. Önskvärt är därför att i förväg genomföra förebyggande åtgärder som bidrar till att problematiken inte uppstår, givet de sociala förhållanden som rådet i området. På så sätt kan risken för oönskade sociala händelser eller beteenden minskas.

Ytterligare en lärdom från fallet med Holma torg är att det finns flera intressen att ta hänsyn till vid fysiska förändringar. Att det är tillåtet att framföra fordon på torget löser problematiken med sophantering som i övriga Holma är ett problem. Fordonstrafiken innebär positiva effekter för en aspekt, och negativa för andra. Olika intressen måste därför vägas mot varandra avseende för- och nackdelar i planeringen. Detta ställer krav på prioriteringar mellan intressen som måste lösas mellan de olika aktörerna. Ett annat exempel på olika intressen är att polisen och MKB har olika syn på var det är lämpligt att bygga nya bostäder. Polisen menar att det inte är lämpligt att få in mer folk i ett område med sociala problem om inte också andra resurser ökar¹². Annars bör insatser riktas till att hantera den befintliga situationen. MKB har ett krav på sig att bygga ett visst antal nya bostäder varje år och ser då mark som de redan äger i befintliga bostadsområden som ett lämpligt val¹³.

Vidare är det svårt att förutse utfallet av fysiska förändringar. Planarkitekt på Lunds kommun framför att det är svårt att se tendenser i ett område om hur det är på väg att förändras¹⁴. Detaljplaner tas fram fler år innan byggnationen färdigställs och människor flyttar in, vilket gör att till exempel brottslighet kan förändras i området från tiden då området planeras. Områdespolisen i Holma menar att situationen måste analyseras baserat på hur området kommer vara 10-20 år framåt i tiden. Vidare menar områdespolisen att i ett område med sociala problem blir problemen inte mindre med tiden om inget görs åt problematiken, snarare större. Därför bör slutsatsen kunna dras att ett område som har sociala problem i nuläget även kan komma att ha det flera år framåt, varför problemen bör planeras för.

¹¹ Planeringssekreterare, socialförvaltningen Malmö stad. Muntlig kommunikation. 2017-08-12; Bosocial utvecklare på MKB i Holma. Muntlig kommunikation. 2017-11-08.

¹² Områdespolisen i Holma. Muntlig kommunikation. 2017-11-07.

¹³ Bosocial utvecklare på MKB i Holma. Muntlig kommunikation. 2017-11-08.

¹⁴ Planarkitekt, stadsbyggnadskontoret Lunds kommun. Muntlig kommunikation 2017-09-22.

4.4 Slutsatser

Utifrån fallet med Holma torg kan vissa slutsatser dras baserat på lärdomarna som presenterats. Slutsatserna kommer utgöra underlag för metoden som ska skapas i kommande kapitel.

- Goda intentioner i planeringen kan leda till negativa utfall. För att undvika detta måste det finnas kunskap om vad fysiska förändringar kan leda till.
- En torgyta i ett socialt utsatt område kan tas över av enstaka grupper. I kombination med tillåten biltrafik och en plats för ungdomar att samlas på kan de kriminella aktiviteterna öka ytterligare och skapa otrygghet för andra människor.
- Arbetet med att åtgärda sociala problem bör ske förebyggande i planeringsskedet istället för att åtgärda dem i efterhand när den fysiska förändringen är genomförd.
- Det finns flera intressen att ta hänsyn till vid planering för fysiska förändringar, varför en prioritering utifrån förväntade sannolikheter och konsekvenser bör genomföras.
- Det är svårt att förutse utfallet av en fysisk förändring då en detaljplan genomförs flera år innan byggnationen färdigställs. I planeringen bör därför situationen analyseras baserat på hur området kommer se ut i framtiden.
- Områden med befintliga sociala problem kan komma att ha problem även flera år framåt, kanske till och med större problem, varför de befintliga förhållandena bör studeras och planeras utifrån.

5 Kriterier

För att metoden ska uppfylla sitt syfte att utgöra ett verktyg för att hantera sociala risker i fysisk planering har ett antal kriterier tagits fram. Metoden ska bygga på kriterierna som presenteras och kan utvärderas utifrån hur väl den uppfyller dessa. Kriterierna har vuxit fram utifrån examensarbetets avgränsningar, granskning av utfallet av Holma torg, intervjuer med aktörer inom ämnesområdet samt egna tankar och idéer utifrån litteraturstudier.

Utifrån granskning av fallet med Holma torg har ett behov setts att hantera sociala risker i ett tidigt skede av detaljplaneprocessen. Genom att i ett tidigt skede visa ett tydligt behov av vilka sociala risker som behöver hanteras samt möjliga åtgärder för dessa ges större möjlighet att påverka planens utformning. På så vis kan sociala risker få den prioritet som är nödvändig i förhållande till andra intressen. För att det ska vara möjligt bedöms en strukturerad metod vara nödvändig. Utifrån förståelse för arbetssituationen och detaljplaneprocessens förförande krävs att metoden är enkel att följa, lätt att förstå och inte är för tidskrävande. Fallet med Holma torg visar också på att ändringar i den fysiska miljön i ett redan bebyggt område kräver förståelse för den specifika platsens förutsättningar och således de befintliga sociala förhållandena. En tydlig presentation av vad en åtgärd syftar till kan också bidra till att på ett strukturerat sätt följa upp åtgärdens tänkta utfall gentemot faktiskt utfall vilket kan bidra till att metoden kan utvecklas vidare.

Kriterierna som tagits fram är följande:

Metoden ska:

- Vara användarvänlig med avseende på att den ska vara enkel att följa, lätt att förstå samt inte vara för tidskrävande.
- Hantera sociala risker.
- Endast hantera sociala risker kopplade till uppsatta skyddsvärden.
- Vara applicerbar i detaljplaneprocessen när det ska upprättas en fysisk förändring i ett bebyggt område.
- Ta hänsyn till de befintliga sociala förhållandena som råder i området som ska planeras.
- Vara anpassad för att integreras i ett tidigt skede av detaljplaneprocessen.
- Endast ta hänsyn till sociala risker som kan påverkas med fysiska åtgärder i detaljplaneprocessen.
- Endast innefatta åtgärder som kan ge direkt effekt på en social risk eller social riskfaktor.

6 Befintliga verktyg

Detta kapitel syftar till att svara på frågeställningarna:

- *Vilka brister finns i befintliga verktyg som används inom ämnesområdet?*
- *Vilka delar i de befintliga verktygen kan användas som underlag för metodutvecklingen?*

Först sker en beskrivning av verktyg som tar hänsyn till sociala aspekter i samhällsplaneringen, en analys av dess brister i förhållande till kriterierna som presenteras i kapitel 5 samt vilka delar av dem som kan användas för metodutvecklingen. Därefter sker samma tillvägagångssätt för verktyg som tar hänsyn till risker i samhällsplaneringen. Kapitlet avslutas med en sammanställning av svaren på frågeställningarna.

6.1 Verktyg som tar hänsyn till sociala aspekter i samhällsplaneringen

I dagsläget finns ett antal verktyg som syftar till att hjälpa personer som arbetar med fysisk planering att systematiskt lyfta sociala frågor i planeringsprocessen. Fem verktyg som kan användas för att utveckla och utvärdera ett planförslags konsekvenser gentemot så kallade sociala aspekter presenteras i detta avsnitt.

Efter intervjuer och litteraturstudier har kunskap kring att Malmö stad utvecklat en manual för att bedöma sociala konsekvenser lett till att detta verktyg valts att studeras närmre. Malmö stads processledarmanual har precis som ett antal liknande verktyg i andra kommuner hänvisat till och till viss del utgått från Göteborgs stads verktyg för social konsekvensanalys. Eftersom Göteborg visat sig vara ledande inom området har det fallit sig naturligt att också studera detta verktyg samt ytterligare ett verktyg som är vidare anpassad till detaljplaneprocessen. Genom litteraturstudier har det även framkommit att arbetet med sociala aspekter i planeringen i Sverige ännu är ett ungt område. För att skapa bredare förståelse för vad som kan omfattas av en social konsekvensbedömning har också två processverktyg för den internationella motsvarigheten 'social impact assessment' studerats. Nedan presenteras de verktyg som studerats:

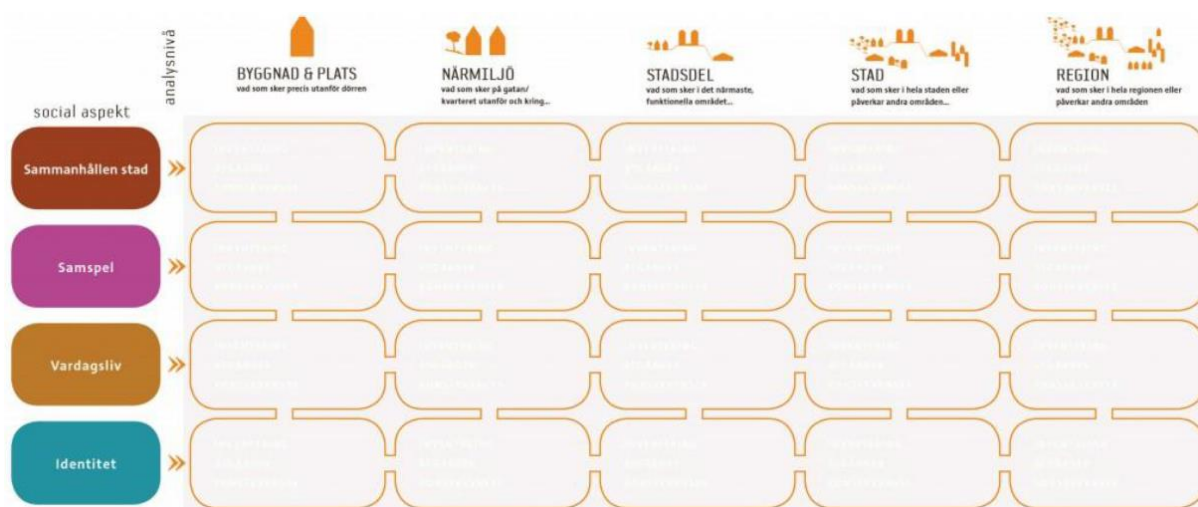
- Göteborgs stads verktyg för social konsekvensanalys (SKA)
- Social konsekvensbeskrivning enligt Sociala aspekter och Medborgardialog i Stadsplaneringen (SKB enligt SMS)
- Malmö stads processledarmanual för sociala konsekvensbedömningar (SKB)
- Social Impact Assessment utgiven av International Association for Impact Assessment (SIA enligt IAIA)
- Social Impact Assessment utgiven av Interorganizational Committee on Guidelines and Principles for Social Impact Assessment (SIA enligt ICGP)

Ytterligare svenska eller internationella verktyg har inte studerats då litteratursökning tyder på att flera av dessa bygger på de verktyg som presenteras i detta kapitel. Ett behov att bygga mycket nya bostäder samt ett antagande om att storstäder kan ha liknande social problematik motiverar även en studie av Stockholms stads arbete med sociala frågor och fysisk planering. För Stockholm har inget material gällande arbetsgången för en social konsekvensanalys funnits tillgängligt i litteraturen och då den litteratur som funnits främst beskrivits gälla översiktsplaner har arbetet gällande sociala frågor i planprocessen i Stockholm inte studerats vidare.

6.1.1 Göteborgs verktyg för social konsekvensanalys och SMS-projektets verktyg för social konsekvensbeskrivning

För att integrera ett socialt perspektiv i den fysiska planeringen har Göteborgs stad utvecklat ett arbetsverktyg för social konsekvensanalys (SKA) samt en matris till stöd för att strukturera arbetet med sociala aspekter i planprocessen. Tanken med verktyget är att det ska lyfta sociala frågor tidigt och sedan användas genom hela planeringsprocessen för att kunna göra så stor nytta som möjligt (Göteborgs stad, 2017). Verktyget tar inte avstamp i något specifikt planeringsinstrument och bedöms därför syfta till att gälla för olika typer av planer, så väl översiktsplaner som detaljplaner.

Matrisen stödjer arbetet genom att strukturera inventering och analys i förhållande till de fyra sociala aspekterna sammanhållen stad, samspel, vardagsliv och identitet samt fem geografiska analysnivåer: byggnad och plats, närmiljö, stadsdel, stad och region (Göteborgs stad, 2017). Matrisen visas i Figur 9.

Figur 9. Göteborgs stads matris för att strukturera arbetet med sociala aspekter i planprocessen (SMS-projektet, 2013).

Arbetsgången för en social konsekvensanalys följer tre övergripande steg:

- Inventering
- Åtgärder
- Konsekvenser

Genom att för varje steg fylla i matrisen kan den sociala aspekten beaktas i förhållande till hur de påverkas av olika förändringar på olika nivåer i samhället (Göteborgs stad, 2017). Med utgångspunkt i den matris och arbetsgång som presenteras av Göteborgs stad har det inom EU-projektet Sociala aspekter och Medborgardialog i Stadsplaneringen (SMS) utvecklats en metod för arbetet med sociala aspekter och folkhälsofrågor i stadsplaneringen (Göteborgs stad, u.å). Arbetet resulterade i bland annat ett verktyg som beskriver hur social konsekvensbeskrivning (SKB) kan integreras löpande i detaljplanprocessen (SMS-projektet, 2013).

I verktyget förtydligas vilka frågor, så kallade fördjupningsfrågor, som kan lyftas inom respektive kategori i matrisen för att ta hänsyn till sociala konsekvenser på olika analysnivåer. Detta illustreras i **Figur 10**. Det beskrivs som viktigt att ta hänsyn till att frågorna kan besvaras utifrån olika perspektiv, till exempel tid på dygnet eller året.

	Analysnivå
Social aspekt	Fördjupningsfrågor

Figur 10. Som stöd i användandet av matrisen framtagen av Göteborgs stad (2017) presenteras i SMS-projektet (2013) ett antal fördjupningsfrågor.

Kompletterande till Göteborgs stads verktyg för SKA beskrivs i SKB-verktyget också en tydligare koppling mellan detaljplanprocessens olika skeden och de olika faserna för en SKB. I verktyget presenteras även ett sällningsverktyg för att bedöma om en SKB är aktuell att genomföra. Även om verktyget beskrivs utifrån

detaljplaneprocessen lyfts att arbetssättet även är lämpligt för andra planeringsinstrument som exempelvis översiktsplaner.

För framtagandet av en SKB beskrivs att en arbetsgrupp bör tillsättas där den som är ansvarig för detaljplanen samt andra personer med olika kompetenser kring hur sociala aspekter påverkas bör delta (SMS-projektet, 2013). Det beskrivs även hur SKB-processen endast tar hänsyn till det sociala perspektivet men att avvägningar mot andra intressen är nödvändiga i planeringsprocessen.

Sällning

I verktyget lyfts att ju tidigare i detaljplaneprocessen som SKB-processen blir aktuell desto större är möjligheten att påverka och göra förändringar (SMS-projektet, 2013). De sociala aspekterna bör därför lyftas redan i samband med planbeskedet och det är också i detta skede som en sällning borde göras för att bedöma om planen förväntas få betydande sociala konsekvenser (SMS-projektet, 2013). En sådan bedömning bör utgå från att studera tillgängligt material, exempelvis statistik och övergripande planer.

Inventering

Inventeringsfasen innebär att arbetet inleds med en inventering av befintliga förhållanden för att skaffa kunskap om hur platsen ser ut och upplevs i dagsläget. I SKB-verktyget beskrivs hur inventeringen kan delas upp i följande fyra steg (SMS-projektet, 2013):

1. Kunskapsinsamling
2. Analys av inventeringsmaterialet
3. Målformulering
4. Sammanställning av en behovslista

Kunskap kan samlas in på flera olika sätt, genom till exempel statistiskt underlag, kartanalyser, platsbesök, dialoger med olika tjänstemän inom kommunen och dialoger med invånare. I SKB-verktyget lyfts att de sociala värdena inte alltid visas genom statistik eller på en karta och därför är också kunskap om upplevda värden för de som är verksamma i området viktigt för en grundad förståelse av platsen.

Analysen av inventeringsmaterialet innebär att fastställa vilka sociala aspekter som är viktigast och målformuleringen omfattar ett antal specifika mål för hur området ska kunna utvecklas med hänsyn till dessa sociala aspekter. Behovslistan tas fram för att specificera vilka sociala behov för enskilda och prioriterade grupper som behöver tillfredsställas för att nå de satta målen.

Åtgärdsfasen

I åtgärdsfasen används den framtagna behovslistan för att avgöra vilka åtgärder som ska prioriteras samt vem som är ansvarig för att genomföra dem. I detta skede bör berörda parter samlas för diskussion kring bland annat vilka åtgärder som är möjliga att genomföra (SMS-projektet, 2013). Göteborgs stad (2017) betonar vikten av att tydligt motivera de avvägningar som görs och hur åtgärder kan bidra till såväl positiva som negativa effekter. De behov som framkommer som inte kan åtgärdas inom ramen för detaljplanen bör ändå föras vidare till relevanta aktörer (SMS-projektet, 2013).

Konsekvensfasen

Hur planförslaget kan komma att påverka de behov som identifierats samt vilka som kommer att påverkas av förändringarna analyseras i konsekvensfasen. Här diskuteras planförslagets konsekvenser, om de är positiva eller negativa, hur platsens karaktär påverkas samt konsekvenserna av åtgärder som prioriteras bort och behov som inte tillgodoses (SMS-projektet, 2013). Vidare är det viktigt att se denna fas som återkommande i planprocessen.

6.1.2 Malmö stads processledarmanual för sociala konsekvensbedömningar

I Malmö har stadsbyggnadsnämnden på uppdrag av kommunstyrelsen sammanställt ett verktyg för hur sociala konsekvensbedömningar ska kunna implementeras i Malmö stads planeringsarbete (Stadsbyggnadsnämnden, 2015). Verktyget består av en processledarmanual och en matris. Matrisen har utgått från i princip samma sociala aspekter som presenteras i Göteborgs stads verktyg för sociala

konsekvensanalyser men istället för att beskrivas mot olika samhällsnivåer presenteras sociala aspekter tillsammans med utvalda folkhälsomål, vilket illustreras i **Figur 11**. Med hjälp av så kallade mätbara och upplevda faktorer används manualen för att diskutera respektive kategori i matrisen och således ta hänsyn till sociala aspekter. Utifrån detta är det sedan möjligt att presentera åtgärdsförslag, vem som ansvarar för dessa och eventuell problematik i samband med genomförandet.

	Folkhälsomål
Social aspekt	Mätbara faktorer Upplevda faktorer

Figur 11. Mätbara och upplevda faktorer används som stöd för att diskutera en fysisk ändrings påverkan på sociala aspekter och folkhälsomålen.

Processmanualen syftar till att vara kort, konkret och lättanvändbar¹⁵ och skiljer sig en del från den arbetsgång som presenteras i Göteborgs SKA-verktyg. Processen grundar sig i att en grupp av olika aktörer samlas under kort tid i ett tidigt skede av planprocessen och diskuterar frågor utifrån vad som är relevant för den fysiska förändring som ska genomföras (Malmös lokala Healthy Cities grupp, 2016). Att en bred grupp av olika aktörer samlas är viktigt för att genom olika kompetenser sammanställa ett bra underlag för bedömning av planens konsekvenser¹⁶. Programarkitekt på stadsbyggnadskontoret i Malmö stad beskriver att aktörerna som deltar varierar från fall till fall men att kommunala representanter, de som ska bekosta och förvalta projektet samt representant från lokal nivå alltid bör närvara. En sammanställning av en SKB utgör sedan ett underlag för fortsatt framtagande av planen. Viktigt är att processen inte ses som något extra utan att alla inblandade ser nyttan med att ta hänsyn till sociala frågor¹⁷.

I Malmö har stadsbyggnadsnämnden beslutat att en SKB alltid ska göras i de övergripande planerna som översiktsplan och planprogram¹⁸. För detaljplaner beskrivs hur det är upp till detaljplanehandläggaren att göra en bedömning om en SKB är relevant eller inte, denna bedömning beskrivs därför inte i processledarmanualen.

6.1.3 Social Impact Assessment

Social Impact Assessments (SIA) växte fram vid sidan av Environmental Impact Assessment som ett resultat av antagandet av miljölagstiftningen i USA på 1970-talet. Lagen syftade till att integrera miljömässiga, ekonomiska och sociala aspekter i myndigheternas beslutsprocess (Council on Environmental Quality, 1997). Miljölagstiftningens generella approach gjorde dock att det tidigt uppstod ett behov av att skapa riktlinjer för hur målen skulle uppfyllas (Desrosier, 1975). De sociala frågorna försöktes till en början att integreras som en del miljöbedömningarna men kom sedan att växa till ett egen metodik och forskningsfält (Vanclay, Esteves, Aucamp, & Franks, 2015). Social Impact Assessment (SIA) är idag ett vedertaget begrepp för denna process och den forskning som behandlar sociala frågor (Vanclay F., 2003).

Med bakgrund i en första vägledning för sociala konsekvensbedömningar publicerades de två dokument som fått störst genomslag bland SIA-användare och som ofta refereras till i litteraturen;

- ”International Principles for Social Impact Assessment” utgiven av International Association for Impact Assessment (IAIA)
- ”Principles and Guidelines for Social Impact Assessment in the USA” utgiven av Interorganizational Committee on Guidelines and Principles for Social Impact Assessment (ICGP)

¹⁵ Programarkitekt, stadsbyggnadskontoret Malmö stad. Muntlig kommunikation. 2017-08-26.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

Social konsekvensbedömning utgiven av IAIA beskriver en iterativ process för att hantera sociala frågor gällande planerade projekt (Vanclay, Esteves, Aucamp, & Franks, 2015). SIA-processen beskrivs utifrån fyra grundläggande faser:

1. Förståelse för problemen
2. Förutse, analysera och bedöma möjliga effekter
3. Utveckla och implementera strategier
4. Ta fram och implementera övervakningsprogram

Till varje fas kopplas ett antal uppgifter. I dessa innefattas exempelvis att skapa förståelse för projektet och identifiera lokala förutsättningar (fas 1), analys av sociala konsekvenser (fas 2), identifiera möjliga åtgärder (fas 3) samt följa upp effekter över tid (fas 4). Eftersom processen omfattar planering av projekt omfattas inte bara planeringsstadiet utan också byggskede och förvaltningskede. Sociala effekter beskrivs utifrån allt som kan påverka människan. När och hur uppgifterna ska utföras lyfts som kontextberoende och för vissa projekt behövs endast några av uppgifterna utföras (Vanclay, Esteves, Aucamp, & Franks, 2015).

ICGP (2003) beskriver tio steg för processen för en social konsekvensbedömning vilka beskrivs i listan nedan (svensk översättning av Trivector (2015)):

- Ta fram handlingsplan för dialog med allmänheten
- Beskriv det planerade projektet, planen, programmet eller policyn för möjliga alternativ
- Beskriv nuläge
- Avgränsa
- Identifiera och undersök potentiella konsekvenser
- Värdera konsekvensernas betydelse
- Uppskatta indirekta och kumulativa konsekvenser av projektet
- Rekommendera alternativ och förändringar till den föreslagna handlingen
- Utveckla plan för åtgärder
- Utvärdera en plan för kontinuerlig utvärdering

ICGP (2003) beskriver också hur processen behöver anpassas till förändringens omfattning både gällande datainsamling och andra steg. Såväl Vanclay et al. (2015) och ICGP (2003) lyfter att åtgärdsprogram bör tas fram för att åtgärda endast de konsekvenser som kan ge signifikant påverkan på människor.

ICGP och Vanclay et. al (2015) har i likhet med svenska bedömningar av sociala konsekvenser utgått från ett antal sociala aspekter. I båda verktygen beskrivs uppföljning av de faktiska effekterna av en förändring så väl som under planeringen och projektets genomförande som viktigt. Att samla in information om hur en förändring påverkar ett samhälle är inte bara viktigt för att följa upp konsekvenser i ett visst projekt utan också för att liknande projekt ska kunna ta hjälp av informationen. ICGP (2003) betonar att det är viktigt att jämföra med områden som gjort en liknande förändring för att skapa en förståelse för vilka konsekvenser som är möjliga att förvänta sig i det aktuella projektet.

6.1.4 Brister enligt kriterier

Detta avsnitt besvarar frågeställningen:

Vilka brister finns i befintliga verktyg som används inom ämnesområdet?

Metodens kriterier som presenteras i kapitel 5 används som utgångspunkt i analysen och återges i följande lista.

Metoden ska:

- Vara användarvänlig med avseende på att den ska vara enkel att följa, lätt att förstå samt inte vara för tidskrävande.
- Hantera sociala risker.

- Endast hantera sociala risker kopplade till uppsatta skyddsvärden.
- Vara applicerbar i detaljplaneprocessen när det ska upprättas en fysisk förändring i ett bebyggt område.
- Ta hänsyn till de befintliga sociala förhållandena som råder i området som ska planeras.
- Vara anpassad för att integreras i ett tidigt skede av detaljplaneprocessen.
- Endast ta hänsyn till sociala risker som kan påverkas med fysiska åtgärder i detaljplaneprocessen.
- Endast innefatta åtgärder som kan ge direkt effekt på en social risk eller social riskfaktor

Sociala risker kan förenklat definieras som sannolikheten för att oönskade händelser, beteenden eller tillstånd med ursprung ur det sociala livet ger upphov till negativa konsekvenser på det som ses som skyddsvärt. Grundstenar i definitionen är begrepp som sannolikhet, negativa konsekvenser och skyddsvärde.

De befintliga verktygen tar endast hänsyn till de sociala konsekvenserna och inte sannolikhet som ingår i riskbegreppet. Genom att behandla de sociala frågorna som risker är det möjligt att göra en prioritering mellan dem för att avgöra vilken som är i störst behov av att åtgärdas.

I riskbegreppet är de sociala konsekvenserna kopplade till skyddsvärden. I verktygen behandlas de sociala aspekterna: sammanhållen stad, samspel, vardagsliv och identitet. De sociala aspekterna kan ses som ett antal övergripande skyddsvärden, men de uttrycks inte som skyddsvärden i beskrivningen av verktygen. Även om verktygen utgör ett stöd i vilka frågor som bör lyftas i förhållande till respektive social aspekt blir verktygen starkt beroende av vem eller vilka som gör bedömningen.

Vidare behandlar verktygen sociala konsekvenser som både positiva och negativa medan det i riskbegreppet endast ingår negativa konsekvenser. Då verktygen syftar till att vara heltäckande för så väl översiktsplaner som detaljplaner får de en omfattande karaktär. Verktygen tar således hänsyn till flera faktorer som inte alltid är möjliga att påverka i detaljplaneprocessen. Att identifiera positiva konsekvenser kan bidra till att sätta grunden för önskad utveckling av ett område vilket är viktigt ur ett helhetsperspektiv på en övergripande nivå. På en detaljplanenivå bedöms en kartläggning av sådant som i slutändan inte är möjligt att direkt åtgärda med den fysiska miljöns utformning tidskrävande och inte nödvändig.

I de verktyg som studerats redogörs inte för specifika åtgärder kopplat till vilka sociala risker eller riskfaktorer som bör hanteras i det område som detaljplanen berör. De redovisar inte heller för kopplingen mellan vilka bakomliggande faktorer som kan leda till en specifik händelse och därför hur de ska åtgärdas. Det är svårt att veta vilken effekt en åtgärd får och därför bör det finnas något som stödjer att åtgärden faktiskt bidrar till det utfall som är menat.

Det är främst i användarvänligheten som verktygen anses brista eftersom de bedöms tidskrävande, starkt beroende av bedömaren samt att de fångar upp sådant som i slutändan kanske inte kan påverkas. De bedöms även i vissa avseenden vara otydliga då det inte klart framgår vad analysen ska mynna ut i på grund av den breda omfattningen. Brister i användarvänligheten, otydlighet gällande vilka sociala risker som bör hanteras samt fysiska åtgärder för dessa motiverar behovet av utvecklingen av en metod för social riskhantering.

6.1.5 Delar som kan användas för metodutvecklingen

Detta avsnitt besvarar frågeställningen:

Vilka delar i de befintliga verktygen kan användas som underlag för metodutvecklingen?

Utifrån studien av befintliga verktyg går att utläsa att alla verktyg följer en process med fyra huvudsteg som kan sammanfattas som identifiering av planen och platsen eller områdets nuläge, en analys av möjliga konsekvenser, föreslagna åtgärder och en uppföljning och utvärdering över tid. En metod för en social riskhantering bör därför innehålla dessa steg.

En kartläggning, inventering eller nulägesbedömning av de sociala förhållandena framförhålls som grundläggande i alla verktyg som används för att bedöma sociala konsekvenser och en kartläggning är viktig för att bedöma sociala risker i ett område. Kartläggning av rådande sociala förhållanden kan ske genom exempelvis statistik, platsbesök, kartanalyser, trygghetsvandringar och dialog med berörda aktörer (tjänstemän, boende etc.).

Att processen sker under kort tid bedöms vara gynnsamt för att arbetet inte ska upplevas som något extra i den redan omfattande detaljplaneprocessen. Det lyfts även att aktörer med olika kompetenser bör integreras i arbetet och det är därför viktigt med ett tvärsektorielt arbete. Dessa aspekter bör tas hänsyn till i utformningen av den sociala riskhanteringsmetoden.

I verktygen framhålls att det ska vara möjligt att systematiskt följa upp utfall av en faktisk ändring i miljön. Om information finns tillgänglig som visar på utfall av faktiska ingrepp i miljön i liknande områden som planen berör bör denna information och lärdomar komplettera metoden. För att ha möjlighet att ändra inriktning på planen om förutsättningarna i området förändras bör processen vara iterativ.

6.2 Verktyg som tar hänsyn till risker i samhällsplaneringen

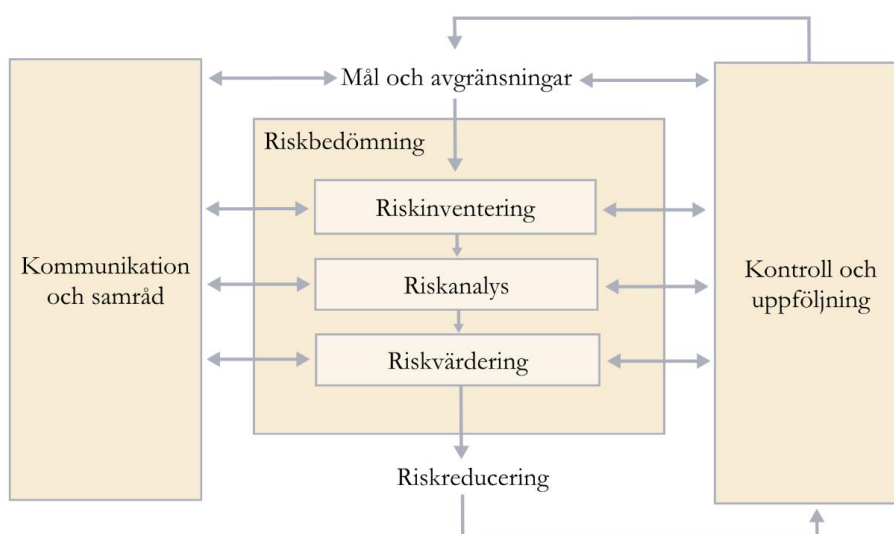
Detta avsnitt behandlar verktygen:

- Riskhanteringsprocessen
- Miljöbedömning

Riskhantering handlar vanligtvis om att uppmärksamma och hantera risker så att deras negativa konsekvenser förebyggs eller att följderna av dem begränsas (MSB, 2015). Riskhantering i planprocessen lyfts i dagsläget in så kallade miljöbedömningar vilka syftar till att integrera miljöaspekter i samhällsplaneringen (MSB, 2012). Genom att redovisa en samlad bedömning över vilken miljöpåverkan en plan medför kan det lämpligaste utformningsalternativet väljas i förhållande till planförslagets miljökonsekvenser (MSB, 2012).

6.2.1 Riskhanteringsprocessen

Tanken om hur risker bör uppmärksammas och hanteras kan skilja sig mellan discipliner, men riskhantering bör ske i en strukturerad och systematisk arbetsprocess (MSB, 2015). Vilka steg som ingår i riskhanteringsprocessen och dess detaljeringsgrad varierar beroende på i vilket sammanhang den används. Strukturen för riskhanteringsprocessen framgår av Figur 12.

Figur 12. Riskhanteringsprocessen. Baserad på figur från MSB (2015).

Riskhanteringsprocessen utgår från en tydlig definiering av mål och avgränsningar. Genom att formulera tydliga mål kan det kommande arbetet bedrivas effektivt och senare utvärderas (Davidsson, Haeffler, Ljungman, & Frantzich, 2003). Syftet formuleras utifrån uppsatta mål och avgränsningarna sker utifrån målen och tillgängliga resurser. I detta tidiga skede bör även kriterier för värdering av risk tas fram.

När mål och avgränsningar formulerats sker riskbedömningen som innehåller steg för riskinventering, riskanalys och riskvärdering. Riskinventeringen innebär att både riskobjekt, riskkällor och skyddsobjekt identifieras (MSB, 2012). Riskobjekt är objekt som innehåller riskkällor som orsakar olyckor, medan skyddsobjekt utgörs av objekt som ses som skyddsvärda. Olyckor kan ha olika ursprung och de kan ha inverkan på olika skyddsobjekt som individer, samhälle, egendom eller miljö (MSB, 2012). För att utgöra en god grund för fortsatt analys bör målsättningen vara att identifiera alla risker (Davidsson, Haeffler, Ljungman, & Frantzich, 2003). Detta är ett viktigt moment då inventeringen lägger grund för fortsatt analys och risker som inte identifieras utesluts ur analysen.

Riskinventeringen resulterar i ett antal risker som analyseras vidare i riskanalysen. Analysen innefattar en bedömning av riskernas sannolikhet och konsekvens samt en sammanvägning av dem för en samlad risknivå (MSB, 2012). Analysen kan göras kvalitativt eller kvantitativt, då det inte alltid är möjligt att beräkna risken med numeriska värden. Indata kan ske utifrån statistik, expertbedömningar, kartläggning av bakomliggande orsaker eller information från organisationer och andra aktörer (Davidsson et al., 2003). Konsekvenser bedöms utifrån vilka effekter som förväntas uppkomma vid en olycka där beräkningsmodeller eller kvalitativa bedömningar baserade på erfarenheter kan utgöra underlag. Alla riskanalyser innehåller osäkerheter som påverkar resultatet i olika grad, varför det är viktigt att redogöra för osäkerheterna och hur de ska hanteras (MSB, 2012).

Riskerna värderas sedan mot exempelvis uppsatta kriterier eller andra värderingsprinciper för att avgöra om risken kan accepteras eller inte. Riskerna kan värderas på individ-, organisations- eller samhällsnivå och vilket perspektiv de värderas utifrån spelar en stor roll för beslutsfattande (Davidsson et al., 2003). Det kan dock vara svårt att svara på frågan om risken är acceptabel, det kan istället handla om att ställa sig frågan om vilket beslutsalternativ som är det bästa utifrån rådande förutsättningar (Davidsson et al., 2003).

Tillsammans utgör riskinventeringen, riskanalysen och riskvärderingen en bedömning av risknivån att ta ställning till gällande vilka riskreducerande åtgärder som bör genomföras. Åtgärder kan vara av karaktären skadebegränsande eller olycksförebyggande. De olycksförebyggande åtgärderna syftar till att hindra att olyckan uppstår, medan de skadebegränsande istället ska mildra effekterna av olyckan när den skett (Slettenmark, 2003). En del åtgärder verkar dock som både förebyggande och begränsande. Det är svårt att avgöra de absoluta effekterna av åtgärderna, men det bör göras en uppskattning genom redovisning av risknivåerna med och utan åtgärdsförslag (MSB, 2012).

Riskhantering är en kontinuerlig process som också omfattar en uppföljning av huruvida åtgärderna bidragit till en reduktion av risknivån. Den kontinuerliga uppföljningen är även viktig för att beakta eventuellt nya risker som kan uppkomma vid förändringar. Under hela processen bör dessutom kommunikation och samråd ske med intressenter som allmänheten, organisationer och beslutsfattare. Kommunikation är viktigt för att öka både samhällets och den enskildes förståelse, medvetenhet och hantering av risker (MSB, 2015). Vidare är det även viktigt att den interna kommunikationen mellan berörda förvaltningar fungerar väl för att utbyta kunskaper och uppdatera varandra om arbetet (MSB, 2015).

6.2.2 Miljöbedömning

I slutet av 1980-talet började så kallade strategiska miljöbedömningar att användas i Sverige (MSB, 2012). Strategiska miljöbedömningar görs vid utvecklandet av olika fysiska planer och program. Miljöaspekter har succesivt arbetats in i samhällsplaneringen i Sverige efter att allmänhetens intresse för miljöfrågor ökat och det uppstått behov av att öka miljöhänsynen i ett tidigt skede av planeringen (MSB, 2012). Idag regleras miljöbedömningar i miljöbalken (1998:808) och i miljöbedömningsförordningen (2017:966), vilket gör att miljöfrågan väger tungt och att samhällsplaner måste behandlas utifrån ett miljöperspektiv.

I miljöbalken (1998:808) 6 kap. anges bestämmelser om miljöbedömningar. Miljöbedömning ska alltid göras för planer och program som ska upprättas enligt lag eller annan författning samt upprättas eller ändras av myndighet eller kommun, om dess genomförande antas ha betydande miljöpåverkan. Det innebär att inte alla detaljplaner kommer att omfattas av en miljöbedömning utan endast de planer som förväntas ha betydande miljöpåverkan. Vid undersökning om planen innebär en betydande miljöpåverkan ska kommunen identifiera omständigheter som både tyder på och talar emot betydande miljöpåverkan. Efter undersökningen tar kommunen beslut i frågan om planen kan antas medföra betydande miljöpåverkan.

Som en del av den strategiska miljöbedömningen ska en miljökonsekvensbeskrivning (MKB) upprättas enligt miljöbalken 6 kap. 9 §. Miljökonsekvensbeskrivningen är ett dokument som ska redovisa hur projektet påverkar människors hälsa och säkerhet, miljön och hushållningen med mark, vatten, och andra resurser (MSB, 2012). Syftet är att göra en samlad bedömning av vilken miljöpåverkan planen medför.

I miljöbalken 6 kap. 15 § anges att kommunen ska ta fram miljökonsekvensbeskrivningen i ett så tidigt skede som möjligt när ett planförslag arbetas fram. Den som tar fram planen ansvarar för att upprätta en MKB. Processen ska integreras med övriga aktörer i planprocessen för att skapa god samverkan och utbyta kunskaper om ämnet och påverka planen under framtagandet (MSB, 2012). Vidare deltar verksamhetsutövare, länsstyrelsen, experter, allmänheten, sakägare, intresseorganisationer och myndigheter i olika utsträckning beroende på omfattning och kontext (MSB, 2012).

I MKB-dokumentet ska olika alternativ till utformning presenteras och jämföras med det så kallade nollalternativet. Nollalternativet innebär de naturliga förändringar och möjliga framtida konsekvenser som kan ske om planen inte genomförs. Alternativerna kan gälla olika lokaliseringar och tekniska lösningar för att till slut välja det alternativ som är lämpligt i förhållande till dess miljökonsekvenser. Miljöfrågorna ska även beaktas i förhållande till ekonomiska och politiska aspekter (MSB, 2012). I miljöbalken 6 kap. 16 § anges att i beslutet av att anta en plan ska det finnas en redovisning av vilka åtgärder som krävs för att ta hänsyn till den betydande miljöpåverkan som planens genomförande medför.

Riskhantering i miljöbedömningsprocessen

I miljöbedömningsprocessen ingår riskhantering som en naturlig del (MSB, 2012). Genom att integrera risk- och säkerhetsaspekter tidigt i planeringen begränsas hoten mot människor och miljö och det alternativ som är mest fördelaktigt ur säkerhetssynpunkt kan väljas. En MKB behandlar olycksrisker vilket innebär plötsligt inträffade händelser som kan medföra skada och olägenheter för människors hälsa och miljö (MSB, 2012). Olycksrisker innefattar både sannolikheter och konsekvenser, det vill säga hur troligt det är att en olycka sker samt vad konsekvenserna av olyckan blir. Olyckornas konsekvenser ska bedömas utifrån påverkan på människors hälsa, naturmiljön och egendom. Det är viktigt att redovisa planens samlade risknivå för att kunna fatta beslut om planen (MSB, 2012). Riskhanteringen sker i enlighet med den metod för riskhantering som presenteras i Figur 12. Alla de alternativ som utreds med olika lokalisering, utformning och tekniska lösningar inklusive nollalternativet ska belysas med dess faktiska riskbild (MSB, 2012).

Riskhanteringsarbetet handlar till stor del om att samla in och hantera information. Genom att samverka med flera olika aktörer lyfts ny och användbar information och kunskap som annars riskerar att inte komma fram (MSB, 2012).

6.2.3 Brister enligt kriterier

Metodens kriterier som presenteras i kapitel 5 används som utgångspunkt i analysen och återges i följande lista.

Metoden ska:

- Vara användarvänlig med avseende på att den ska vara enkel att följa, lätt att förstå samt inte vara för tidskrävande.
- Hantera sociala risker.
- Endast hantera sociala risker kopplade till uppsatta skyddsvärden.

- Vara applicerbar i detaljplaneprocessen när det ska upprättas en fysisk förändring i ett bebyggt område.
- Ta hänsyn till de befintliga sociala förhållandena som råder i området som ska planeras.
- Vara anpassad för att integreras i ett tidigt skede av detaljplaneprocessen.
- Endast ta hänsyn till sociala risker som kan påverkas med fysiska åtgärder i detaljplaneprocessen.
- Endast innefatta åtgärder som kan ge direkt effekt på en social risk eller social riskfaktor.

Riskhanteringsprocessen är generell och detaljeringsgraden varierar beroende på i vilket sammanhang den används. Den är inte framtagen i syfte att hantera sociala risker utan främst för risker av teknisk karaktär. Därför är den inte direkt applicerbar på hantering av sociala risker, även om flera ingående delar kan anpassas till en social riskhanteringsmetod. Miljöbedömningsprocessen följer riskhanteringsprocessen varvid liknande svårigheter uppstår. Däremot är den applicerbar på detaljplaneprocessen vilket innebär flera lärdomar vid metodutvecklingen som sker i detta arbete. Delar som kan användas vid metodutvecklingen presenteras i följande avsnitt.

Eftersom det är lagstyrt i miljöbalken (1998:808) ingår de miljömässiga aspekterna som en självklar del av detaljplaneprocessen. Många inblandade aktörer arbetar mot ett gemensamt mål om att reducera olycksriskerna redan i ett tidigt skede av planprocessen. Sociala aspekter behandlas idag övergripande i miljöbalken och plan- och bygglagen men det finns i dagsläget ingen vedertagen metod för hur de sociala riskerna liksom olycksrisker ska integreras eller vad som ska omfattas av begreppet. Detta motiverar utvecklingen av en social riskhanteringsmetod.

6.2.4 Delar som kan användas i metodutvecklingen

Även om riskhanteringsprocessen inte är direkt anpassad för sociala risker bedöms samtliga ingående steg lämpliga även för att hantera sociala risker. Dess generella sätt att angripa risker gör den anpassningsbar till olika kontexter inom riskhantering. Att den används för miljöbedömningar i planprocessen styrker detta antagande.

I riskhanteringsprocessen analyseras risker med avseende på dess sannolikhet och konsekvens. Det behöver inte ske med numeriska värden i en absolutskala utan kan även hanteras kvalitativt genom att rangordna riskernas sannolikhet och konsekvens i en ordinalskala med olika kategorier som ”låg”, ”medel”, ”hög” osv. För sociala risker är det svårt att fastställa riskernas sannolikhet och konsekvens. Sociala risker beror på många risk- och skyddsfaktorer som samverkar vilket gör det svårt att avgöra den exakta orsaken och därmed sannolikheten för att risken utvecklas. Mahmoudi, Renn, Vanclay, Hoffmann och Karami (2013) beskriver att människors beteenden är drivna av perception och inte av realiteter, vilket gör det svårt för att förutse utfallet. Därför är konsekvenserna svåra att avgöra då risken kan ta sig olika uttryck beroende på vem som utsätts, vad som bedöms som skyddsvärt, förhållanden i omgivningen, närvarande risk- och skyddsfaktorer etc. Därför bör sociala risker inte behandlas med numeriska värden utan istället kvalitativt.

I det riskreducerande steget i riskhanteringsprocessen beskrivs hur förändringen av risknivån efter genomförda åtgärder bör redovisas för att visa åtgärdernas effekt på risknivån. För sociala risker blir detta steg problematiskt. Det går inte att räkna på hur risken reduceras till följd av en viss åtgärd eftersom det inte går att veta hur åtgärden påverkar det sociala livet.¹⁹ Eftersom det inte går att avgöra direkt vilka riskreducerande effekter en viss åtgärd får på de sociala riskerna är kontroll och uppföljning viktigt att genomföra. Om utfallet av en plan följs upp i ett senare skede, när planen genomförts och resultatet av den fysiska förändringen går att se, inhämtas mycket värdefull kunskap inför kommande planer med liknande förutsättningar.

Miljöbedömningar innehåller en behovsbedömning om huruvida planen kan förväntas innebära betydande påverkan på miljön. Liknande bör den sociala riskhanteringsmetoden innehålla en social behovsbedömning av planen. Behovsbedömningen bör utgöra underlag för beslut om fortsatt utredning av riskerna. Det är

¹⁹ Områdespolisen i Holma. Muntlig kommunikation. 2017-11-07.

även viktigt att integrera arbetet med flera olika aktörer både inom projektgruppen men även med experter, verksamhetsutövare och allmänheten för att samla in kunskap om nuläget och potentiella risker.

6.3 Slutsats

Studien gällande befintliga verktyg har visat på att verktygen skulle kunna användas till att hantera sociala risker men att det i dagsläget inte finns någon metod som uppfyller samtliga framtagna kriterier för vad en social riskhanteringsmetod syftar till att uppnå. Eftersom inget verktyg specifikt behandlar sociala risker i detaljplaneprocessen men är väl förankrade till faktorer som risker, sociala aspekter och planeringsprocesser kan de tillsammans användas för att skapa en metod som kompletterar verktygen i de avseenden som de själva saknar.

Bristerna i de befintliga verktygen i förhållande till de uppsatta kriterierna i kapitel 5 sammanfattas som följande:

- Samtliga verktyg bedöms som generella och inte anpassade till ämnesområdet för examensarbetet.
- Samtliga verktyg redovisar inga specifika skyddsvärden kopplade till sociala risker.
- Samtliga verktyg redogör inte för specifika åtgärder gällande sociala risker och riskfaktorer.
- Verktyg som behandlar sociala konsekvenser tar inte hänsyn till sannolikheter.
- Verktygen för sociala aspekter är omfattande och flera av dem bedöms vara tidskrävande och otydliga i vissa avseenden.

Bristerna motiverar utvecklingen av en metod för social riskhantering i detaljplaneprocessen.

Viktiga faktorer att ta hänsyn till vid utvecklandet av en social riskhanteringsmetod utifrån de studerade befintliga verktygen sammanfattas som följande:

- Stegen identifiering/kartläggning, analys, åtgärder och uppföljning bör integreras för att lyfta de sociala frågorna.
- Kartläggning av rådande sociala förhållanden kan ske genom exempelvis statistik, platsbesök, kartanalyser, trygghetsvandringar och dialog med berörda aktörer (tjänstemän, boende etc.).
- För att skapa goda förutsättningar för att utforma planen med hänsyn till riskerna bör sociala frågor lyftas tidigt i planprocessen.
- Riskhanteringsprocessens ingående steg utgör lämpligt underlag för en social riskhanteringsmetod.
- De sociala riskernas sannolikheter och konsekvenser bör beskrivas i kvalitativa termer.
- Metoden bör kunna utgöra underlag för uppföljning och utvärdering av det verkliga utfallet av planen.
- Ett tvärsektorielt arbete är viktigt för att integrera aktörer som kan bidra med sina olika kompetenser.
- Metoden bör innefatta en behovsbedömning avseende om planen bedöms ha betydande social påverkan.

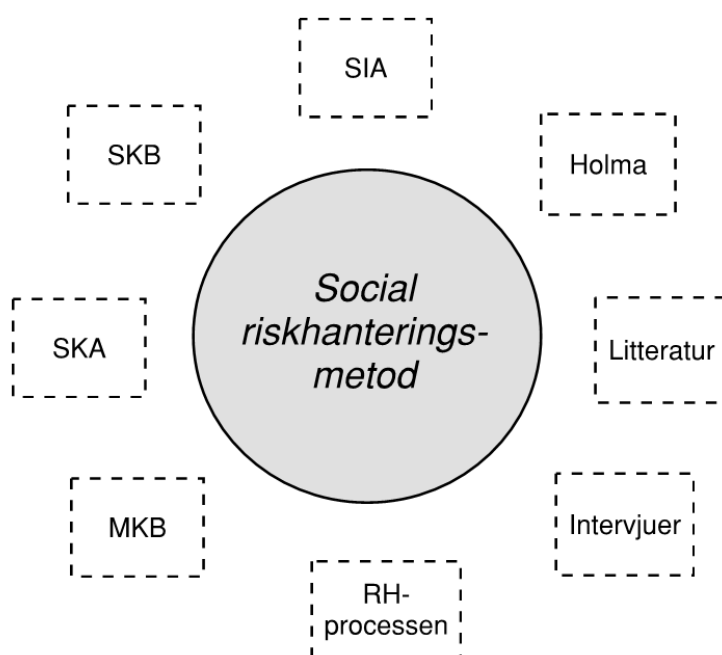
7 Social riskhanteringsmetod

Detta kapitel beskriver metoden för social riskhantering vilken också sammanställs i bilaga B. I bilaga B finns även ett formulär för att underlätta arbetet med metoden samt för dokumentation. I detta kapitel sker först en beskrivning av tillvägagångssättet för utformningen av metoden. Därefter presenteras metodens ingående steg samt vilka sociala risker, riskfaktorer och skyddsfaktorer som utgör metodens ramverk. Det sker även mer ingående beskrivningar och motiveringar av metodens ingående steg.

Målgruppen för metoden är personer som arbetar med fysisk planering och är involverade i detaljplaneprocessen, exempelvis planhandläggare, planarkitekter, landskapsarkitekter men även byggherrar och fastighetsförvaltare. Metoden kan även användas som stöd för remissinstanser eller beslutsfattare som ska granska detaljplaner ur ett socialt perspektiv. Metodens samtliga steg bör integrera aktörer med olika kompetenser då det är gynnsamt att frågorna inte endast behandlas av en enskild person.

7.1 Metod

Slutsatserna som dragits i kapitel 4 och 6 utgör underlag till metoden, liksom kriterierna som presenteras i kapitel 5. Vidare har intervjuer med aktörer insatta i arbetet med Holma torg, aktörer inblandade i detaljplaneprocessen och aktörer som på annat sätt kunnat ge information om ämnet bidragit med viktigt underlag till metoden. Även litteratur har studerats för förståelse för begrepp, orsaker, åtgärder etc. Underlaget illustreras i Figur 13.

Figur 13. Underlag till utformningen av metoden för social riskhantering.

7.2 Utvalda steg i metoden

Den sociala riskhanteringsmetoden har resulterat i att innehålla sju steg, vilka visas i Figur 14.

Figur 14. Ingående steg i den sociala riskhanteringsmetoden.

I kommande avsnitt beskrivs de olika stegen.

Behovsbedömning

7.3 Behovsbedömning

I behovsbedömningen bestäms om detaljplanen kan förväntas ha betydande social påverkan. Sociala förhållanden bör tas hänsyn till i ett tidigt skede av planprocessen, vilket innebär att behovsbedömningen bör ske redan i samband med planbeskedet. Genom att belysa behovet av det sociala arbetet tidigt kan resurser i form av tid och

ekonomi avsättas. Kommunen kan inför planbeskedet genomföra en förstudie, i vilken behovsbedömningen kan redovisas och på så sätt belysa den övergripande sociala problematiken som kan komma att påverka det fortsatta planarbetet.

Behovsbedömningen leder fram till beslut om sociala risker fortsatt ska hanteras. Om planen förväntas ha betydande social påverkan ska nästa steg i den sociala riskhanteringsmetoden genomföras för att planera för det kommande arbetet. Om behovsbedömningen resulterar i att planen inte förväntas ha betydande social påverkan ska detta beslut motiveras. Tillvägagångssättet för behovsbedömningen illustreras i Figur 15.

I detta skede sker ingen djupare analys, utan endast en första bedömning avseende de sociala förhållandena i området. En mer utförlig analys kommer att ske i senare skede.

Frågor att ställa i detta skede kopplas till hur området eller nära angränsade områden är i nuläget eller hur de kan förväntas bli i framtiden.

- Är området i nuläget socialt problematiskt?
- Är nära angränsande områden i nuläget socialt problematiska?
- Finns det trender eller annat som tyder på att området kan bli socialt problematiskt i framtiden?

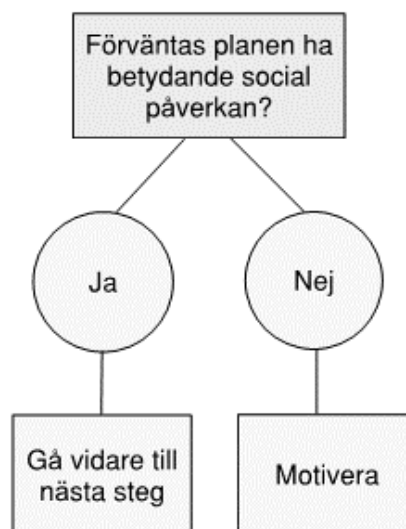
Som hjälp för att svara på frågorna kan följande faktorer studeras som kan ha negativ påverkan på det sociala livet (Hallin, 2013):

- Brottslighet
- Otrygghet
- Segregation (homogen befolkningsgrupp, fysiskt avskilt område)

Även nedanstående faktorer kan tillsammans visa på social problematik (Gerell, 2017). Viktigt i bedömningen är att varje enskild faktor inte ensam är avgörande. Faktorerna kan tillsammans användas för att ge en bild av området i ett tidigt skede för att avgöra om planen kan förväntas ha betydande social påverkan.

- Arbetslöshet
- Låg utbildningsnivå
- Ensamstående föräldrar
- Personer med utländsk bakgrund
- Hushåll med socialt stöd
- Trångboddhet

För att bedöma de presenterade faktorerna kan områdesbaserad statistik, trygghetsundersökningar eller dialog med till exempel polis, fastighetsägare och socialtjänsten vara till hjälp. Polisen kan ge en lägesbild av området avseende brottslighet, fastighetsförvaltare har mycket kunskap om det sociala livet i området och

Figur 15. Tillvägagångssättet för behovsbedömning.

goda kontakter med boende och andra verksamma, medan socialtjänsten har information om hushåll med socialt stöd. För att ytterligare avgöra de olika faktorerna i området kan områdesbaserad statistik jämföras med staden i helhet (Länsstyrelsen Västra Götalands län, 2013). Längre fram i detta avsnitt beskrivs hur statistiskt underlag kan samlas in för kartläggning. En vidare redogörelse gällande brottsstatistik, trygghetsundersökningar och dialoger förs i avsnitt 7.5.

7.3.1 Statistik

Detaljplaner omfattar ett mindre område i kommunen varför områdesbaserad statistik är intressant framför statistik för hela kommunen. För områdesspecifik statistik finns OSDB som är en områdesstatistisk databas tillhandahållen av statistiska centralbyrån (SCB). Det är ett statistikpaket som erbjuds till kommuner för att användas i bland annat den kommunala planeringen (SCB, 2017). Även MONA, Microdata Online Access, är en tjänst tillhandahållen av SCB som tillgängliggör mikrodata och används främst i forskningssyften (SCB, u.å.). Genom MONA kan mer specifik statistik om enskilda personer och företag erhållas, genom att den först avidentifieras av sekretesskäl.

Med statistikverktygen kan kommuner finna relevant information som grund för en bedömning av flera av de sociala förhållandena inom ett område. Kommunerna kan även sammanställa egna statistikunderlag. Malmö stad har sammanställt statistik för olika områden gällande befolkning, hushåll, utländsk bakgrund, utbildning, arbetstillfällen, arbetslöshet, inkomst, bostad, flytt etc. (Malmö stad, 2017). Göteborgs stad har en egen statistikdatabas med statistik för olika stadsdelar, bland annat gällande befolkning, arbetsmarknad, bostäder, inkomst och utbildning (Göteborgs stad, u.å.). Även Stockholms stad har samlat statistik om dess olika stadsdelsområden (Stockholms stad, u.å.). Övriga kommuners statistikunderlag har inte undersökts, men det finns anledning att tro att fler kommuner har liknande statistiksammanställningar för olika områden, eller att de använder sig av SCB:s verktyg OSDB eller MONA. Statistikverktygen möjliggör även jämförelse av det aktuella området med hela kommunen.

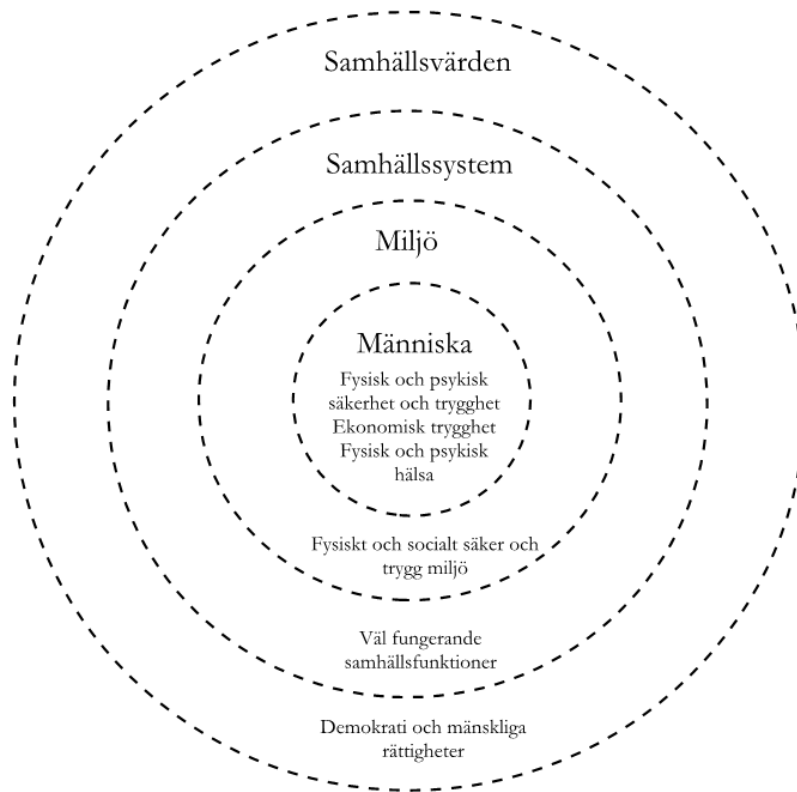
Planering

7.4 Planering

Om behovsbedömningen resulterar i att de sociala riskerna behöver hanteras, ska det fortsatta arbetet först planeras. I planeringen ingår att fastställa syfte, mål, avgränsningar, arbetsmetod, avgöra tillgängliga resurser samt vilka aktörer som ska medverka i processen. De geografiska avgränsningarna bör bestå av området där den aktuella förändringen ska ske. Det är även viktigt att studera nära angränsande områden då det sociala livet där kan påverka det aktuella området. Målet med social riskhantering är att skydda det skyddsvärda vilket genomsyrar hela metoden. I detta kapitel anges vad som utgör skyddsvärde i denna metod.

7.4.1 Skyddsvärde

Metoden utgår från bestämda skyddsvärden. Som beskrivs i kapitel 2 påverkas skyddsvärden av vem som gör bedömningen och ur vilket perspektiv bedömningen görs. Hallin (2013) presenterar hur det skyddsvärda ur ett myndighetsperspektiv kan delas in i fyra fokusområden: människa, miljö, samhällssystem och samhällsvärden. Indelningen har tagits fram av en arbetsgrupp för sociala risker bestående av Länsstyrelsen i Västra Götaland och Västra Götalandsregionen. Det skyddsvärda utgår centralt från människan och hennes behov vilka påverkas av vad som enligt Hallin (2013) kan illustreras som olika nivåer, se Figur 16.

Figur 16. Skyddsvärden utifrån ett myndighetsperspektiv, baserad på Hallin (2013). Skyddsvärdena utgår från människan.

Val av skyddsvärde i metoden utgår från Figur 16 och följande framtagna kriterier som följer examensarbetets avgränsningar:

1. **Det skyddsvärda ska ha ett direkt samband till risken.**
2. **Åtgärden för det som hotar det skyddsvärda ska vara möjlig inom ramarna för fysisk planering.**
3. **Åtgärden för det som hotar det skyddsvärda ska vara möjlig att påverka i detaljplaneprocessen.**

Med direkt samband menas i detta examensarbete faktorer som endast har ett mellanliggande steg från den fysiska åtgärden och påverkan på människan. Exempelvis kan fysisk planering i detaljplaneprocessen användas för att påverka den fysiska och psykiska tryggheten genom att motverka brottslighet. Risken blir i detta exempel brottsligheten som kan påverka tryggheten och därmed människan.

De skyddsvärden som bedöms kunna hanteras i metoden är:

- Människans fysiska och psykiska säkerhet och trygghet
- Människans fysiska och psykiska hälsa

Som visas i Figur 16 påverkas människan även av yttre förhållanden som miljö, samhällssystem och samhällsvärden. En fysisk och socialt säker och trygg miljö bedöms kunna påverkas med fysisk planering i detaljplaneprocessen och genom att säkra denna kommer de skyddsvärden som presenteras ovan också att tryggas. Till följd av examensarbetets avgränsningar kan inte samtliga skyddsvärden i Figur 16 behandlas i metoden. Demokrati och mänskliga rättigheter kan till exempel inte hanteras direkt genom den fysiska miljön i detaljplaneprocessen. Även ekonomisk trygghet bedöms inte direkt kunna hanteras med den fysiska miljön. Metoden är inte applicerbar för andra skyddsvärden än de som presenterats här.

7.4.2 Sociala risker

Det som kan påverka det skyddsvärda negativt ses som en risk. Riskerna följer arbetets avgränsningar och de utvalda skyddsvärdena. Till skyddsvärdet *människans fysiska och psykiska säkerhet och trygghet* ingår följande risker:

- Brottslighet
- Otrygghet

Risken brottslighet bryts ner i olika typer av brott; brott mot motorfordon, cykelstölder, skadegörelse, inbrott, brott mot person utomhus (olaga hot, ofredande, misshandel, våld) och narkotikaförsäljning. Detta är risker som har samband med den fysiska miljön och därmed kan påverkas med åtgärder i den fysiska miljön.

Till skyddsvärdet *människans fysiska och psykiska hälsa* ingår följande risker:

- Ohälsa

Risken ohälsa består av både fysisk och psykisk ohälsa.

7.4.3 Sociala riskfaktorer

Riskerna påverkas av sociala risk- och skyddsfaktorer. I Tabell 3 visas exempel på risk- och skyddsfaktorer på olika nivåer i samhället (Hallin, 2014). Understruket är de faktorer som bedöms kunna påverkas inom avgränsningarna för examensarbetet.

Tabell 3. Exempel på social risk- och skyddsfaktorer kopplat till olika nivåer (Hallin, 2014). Riskfaktorerna som bedöms kunna påverkas inom examensarbetets avgränsningar är understrukna.

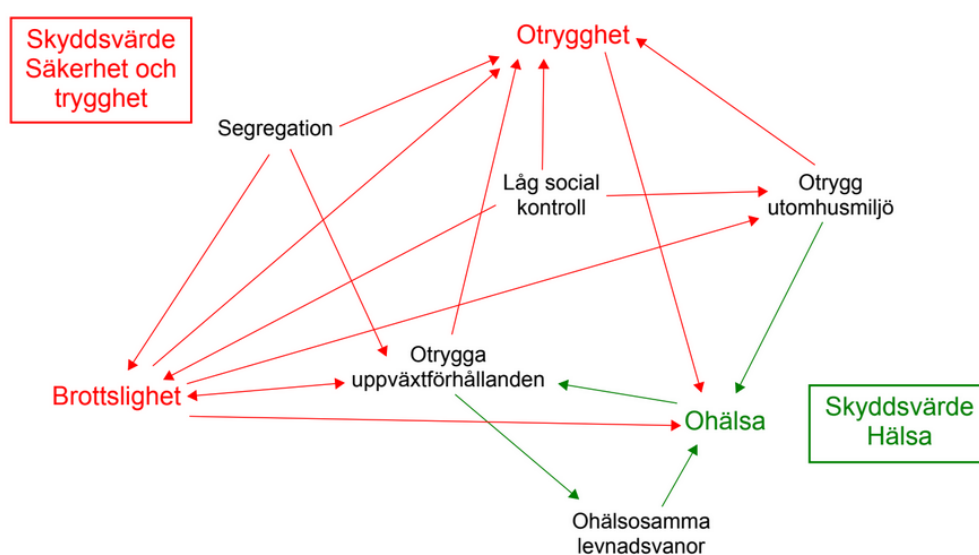
Nivå	Sociala riskfaktorer	Sociala skyddsfaktorer
<i>Strukturella förhållanden och livsvillkor</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomiska skillnader/klyftor i samhället • Klasstillhörighet • Etnicitet • <u>Segregation</u> • Brist i utbildningssystem 	<ul style="list-style-type: none"> • God ekonomi • Tillhör majoritetsbefolkningen • Social, ekonomisk och politisk inkludering • God samhälls- och offentlig ekonomi
<i>Levnadsförhållanden</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Social stigmatisering • Territoriell stigmatisering • <u>Otrygga uppväxtförhållanden</u> • <u>Otrygg boendemiljö</u> • <u>Trångboddhet</u> • Bristande resurser 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Trygga uppväxtförhållanden</u> • <u>Trygg boendemiljö</u> • <u>God levnadsstandard</u> • <u>Trygga relationer och nätverk</u>
<i>Personbundna</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Kön • Personliga egenskaper och förutsättningar • Bristande utbildning och kompetens • Alienation • <u>Ohälsosamma levnadsvanor</u> • Hälsotillstånd 	<ul style="list-style-type: none"> • Social kompetens och problemlösningsförmåga • Emotionell stabilitet och positiv självuppfattning • Initiativförmåga och intellektuell kapacitet • God utbildning • Känsla av inkludering • <u>Hälsosamma levnadsvanor</u>

7.4.4 Sammanställning av skyddsvärden, risker, riskfaktorer och skyddsfaktorer

Valen som gjorts avseende skyddsvärden, risker, riskfaktorer och skyddsfaktorer sammanställs i Tabell 4. Som kan utläsas ur Tabell 4 kan risker även vara riskfaktorer. Till exempel kan brottslighet leda till otrygghet, vilket innebär en situation där brottslighet är riskfaktorn som utlöser risken otrygghet vilket leder till påverkan på skyddsvärdet säkerhet och trygghet. Riskfaktorn otrygga uppväxtförhållanden kan leda till risken brottslighet, som påverkar skyddsvärdet säkerhet och trygghet. På så sätt är brottslighet både en risk och en riskfaktor enligt den uppdelning som sker här. Likväl kan otrygghet vara en riskfaktor gällande skyddsvärdet hälsa. Samband mellan riskerna och riskfaktorerna illustreras övergripande och förenklat i Figur 17. Genom att visa på dessa samband blir det möjligt att förstå vart riskerna uppkommer från vilket gör det lättare att bedöma möjliga risker i analysen för platsen som behandlas av detaljplanen.

Tabell 4. Sammanställning av skyddsvärden, risker, riskfaktorer och skyddsfaktorer som utgör ramverket för metoden.

Skyddsvärden	Risk	Riskfaktor	Skyddsfaktor
<i>Säkerhet och trygghet</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Brottslighet • Otrygghet 	<ul style="list-style-type: none"> • Brottslighet • Otrygga uppväxtförhållanden • Otrygg utomhusmiljö • Segregation • Låg social kontroll 	<ul style="list-style-type: none"> • Trygga uppväxtförhållanden • Trygg utomhusmiljö • Trygga relationer och nätverk • Hög grad av social kontroll
<i>Hälsa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ohälsa 	<ul style="list-style-type: none"> • Otrygga uppväxtförhållanden • Otrygg utomhusmiljö • Ohälsosamma levnadsförhållanden • Segregation • Brottslighet • Otrygghet 	<ul style="list-style-type: none"> • Trygga uppväxtförhållanden • Trygg utomhusmiljö • Hälsosamma levnadsförhållanden • Trygga relationer och nätverk

Figur 17. Möjliga samband mellan risker och riskfaktorer som presenteras i Tabell 4 kopplat till skyddsvärdena *säkerhet och trygghet* samt *hälsa*.

7.4.5 Beskrivning av risker och riskfaktorer

Detta avsnitt är en kunskapssammanställning som beskriver riskerna och riskfaktorerna som presenterats i Tabell 4 och Figur 17, utifrån en förklaring av risken/riskfaktorn, hur den uppstår samt vad den leder till.

Brottslighet

Brottslighet klassificeras i detta arbete som en social risk då det uppstår från sociala beteenden som har negativa konsekvenser på det skyddsvärda. Typ av brottslighet som behandlas i detta arbete är brott mot motorfordon, cykelstölder, skadegörelse, inbrott i bostäder, källare, vindsförråd, butiker och skolor, olaga hot samt brott mot person utomhus eftersom de har samband med den fysiska miljön och kan därmed påverkas med fysiska åtgärder (Brottsförebyggande rådet, 2002). Narkotikaförsäljning är en annan typ av brottslighet som har visat sig påverkas av den fysiska utformningen, genom studie av Holma torg. Brottslighet klassificeras även som en social riskfaktor då det kan leda till riskerna otrygghet eller hälsa, se Tabell 4 och Figur 17.

Gerell (2017) menar att brottslighet är ett komplicerat fenomen. Brott är inte jämt fördelade över geografiska områden utan är mer koncentrerat till vissa områden (Eck, Chainey, Cameron, Leitner, & Wilson, 2005). Hallin (2017) beskriver att förutsättningar för brott bland annat skapas i bostadsområden med en hög andel socialt utsatta hushåll. Den sociala utsattheten grundar sig i att människor har begränsade levnadsförhållanden som gör att de exponeras för riskfaktorer och deras skyddsfaktorer försvagas. Områdena har ofta hög omflyttning där invånarna har låg lokalsamhällestilt. Sammanvägning av faktorerna arbetslöshet, hushåll med stöd, ensamstående med barn, utlandsfödda, inkomst och trångboddhet har visat sig ha hög korrelation med områden med hög andel brott (Gerell, 2017).

Hot spot är benämningen på en plats som har större andel brottsliga aktiviteter än genomsnittet (Eck et al., 2005). Platsen fungerar oftast som en samlingsplats för unga män där det sker drogförsäljning och droganvändning, kriminella aktiviteter, konflikter, skjutningar, sprängningar, anlagda bränder samt hot och våld mot verksamheter eller boende (Hallin, 2017). Eck et al. (2005) beskriver olika nivåer av hot spots, de kan utgöras av en specifik plats med en exakt adress, en gata/kvarter eller ett större område såsom till exempel ett helt bostadsområde. Cohen och Felson (1979) presenterade 1979 rutinaktivitetsteorin som bygger på att de flesta brottsliga handlingarna sker där tre faktorer är uppfyllda; en motiverad gärningsman, ett lämpligt brottsobjekt och avsaknad av kapabla väktare. De menar att om en av de tre faktorerna försvinner är det tillräckligt för att förebygga brott. Stanley (1997) beskriver att ett flertal studier visar att brottsligt beteende oftast är impulsivt. Detta innebär att det är tillfället som avgör om brott begås, eftersom en motiverad gärningsman med ett utvalt brottsobjekt väntar på ett tillfälle att utföra brottet utan att bli upptäckt.

Hallin (2017) beskriver att en hot spot skapas där det finns en lokal kriminell marknad och motiverade gärningspersoner med kriminell organisering. Platsen ska vara lämplig på det sätt att den går att ta över, det råder alltså svag social kontroll över platsen. Andra egenskaper som gör platsen till en bra hot spot är att den är lätt att nå, lätt att övervaka och kontrollera, det finns gömställen och smitvägar samt möjlighet till säker överlämning av varor. Det ska alltså alltid finnas ett tillfälle till kriminella aktiviteter, vilket stämmer överens med rutinaktivitetsteorin.

Möjligheten att minska mängden brott genom att försvåra eller helt reducera möjligheten för brott har också studerats inom teorin om brottsförebyggande via utformning av den fysiska miljön, med den internationella benämningen crime prevention through environmental design (CPTED). ”Target Hardening” är den inriktning inom teorin som beskriver specifika medel för att göra det direkt fysiskt svårare eller mer riskfyllt för en gärningsman att nå sitt mål (Stanley, 1997). Inriktningen baseras helt på antagandet om tillfällets betydelse för kriminellt beteende men Stanley (1997) lyfter även att tillfällets betydelse kan ha större eller mindre påverkan för olika typer av brott. Det finns skillnader mellan vilka typer av brott som sker i olika bostadsområden. Villor utsätts oftare för inbrott och flerbostadshus för skadegörelse (Brottsförebyggande rådet, 2002). Brottsligheten är störst i centrala delar av staden där många personer som är obekanta med varandra samlas, bland annat i samband med nattliv. Även längs kollektivtrafikstråken är brottsligheten högre (Brottsförebyggande rådet, 2002).

Polismyndigheten i Stockholms län (2005) beskriver hur brott och otrygghet har ett visst samband då ökat antal brott kan öka känslan av otrygghet. Människor undviker vissa platser och är mer avslappnade i andra och väljer vilka platser att vistas på med tanke på risken att bli utsatt för brott (Eck et al., 2005). Otrygghet handlar om upplevelser och känslor och behöver dock inte betyda att risken för brott är stor även om en viss situation eller miljö känns hotande (Polismyndigheten i Stockholms län, 2005). Andra konsekvenser av närvaro av kriminellt aktiva och hot spots i ett område beskrivs av Hallin (2017). De som råkar ut för brotten kan vara andra kriminellt aktiva, men även boende, besökare och yrkesverksamma i området. Det skapar otrygghet och en känsla av övergivenhet. Effekterna av kriminaliteten kan bli att människor drar sig tillbaka både fysiskt och socialt eller till och med flyttar från området. Det kan också uppstå en tystnadskultur som gör att offer inte anmäler brott på grund av rädsla. Brotten innebär alltså en stark negativ påverkan på lokalsamhället.

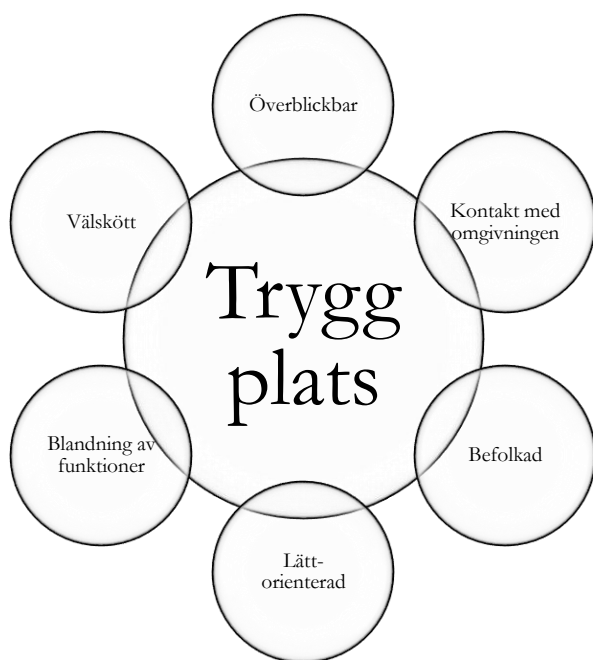
Otrygghet

Trygghet är ett begrepp med många definitioner. Hansson, Doyle, Andershed, Svensson, Johansson och Ammer (2016) beskriver hur trygghet kan beskrivas som frihet från rädsla eller oro för exempelvis brott men menar även att trygghet kan kopplas till faktorer som tillit, hälsa, utbildning och anställning. När begreppet otrygghet används i detta arbete syftas till avsaknad av känsla av tillit, säkerhet och kontroll. Otrygghet kan därmed handla om både upplevd och faktisk otrygghet och syfta till såväl rädsla för brott som för den faktiska risken att råka ut för en exempelvis en trafikolycka.

I detta arbete beskrivs otrygghet endast kopplat till en plats eller ett visst område. Otrygghet genomsyrar därför flertalet sociala risker och riskfaktorer, inte minst gällande otrygg utomhusmiljö. Huruvida otrygghet ska kategoriseras som en social risk eller inte är inte helt givet och istället för att beskrivas som en risk skulle otrygghet kunna ses som en konsekvens av andra risker. Baserat på att trygghet är ett väsentligt behov för människan och att sociala risker omfattar bland annat oönskade tillstånd bedöms otrygghet kunna ses som en social risk och ingen djupare analys bedöms vara nödvändig inom ramarna för detta examensarbete.

Otrygg utomhusmiljö

Boverket (2010) beskriver gemensamma kännetecken för att en plats ska upplevas som trygg, vilka presenteras i Figur 18. Platsen ska vara överblickbar, ha kontakt med omgivningen, vara befolkad, vara lätt att orientera sig i, innehålla blandade funktioner (till exempel vägar och blandad bebyggelse) och vara välskött. Att enkelt kunna överblicka platsen är viktigt för att upptäcka en eventuell angripare och hitta en flyktväg. Att platsen är befolkad skapar trygghet då man blir sedd av andra. Orienterbarheten påverkar känslan av trygghet, om människor vet var de befinner sig och hur de kan ta sig därifrån känner de sig tryggare än om det är svårt att orientera sig på platsen. Genom att skapa en blandning av funktioner på platsen skapas förutsättningar för att platsen används under fler tider på dygnet och för ett kontinuerligt flöde av människor, vilket gör platsen mer befolkad och den upplevs därför som tryggare. En välskött plats antyder att det är någon som bryr sig om platsen. På välsköta platser tenderar det dessutom att vistas mer människor då de är trevliga att mötas i, vilket bidrar till ökad trygghet.

Figur 18. Kännetecknen för en trygg plats (Boverket, 2010).

Känslan av otrygghet kan skifta beroende på tid på dygnet eller årstid (Boverket, 2010). Många platser upplevs mer otrygga i mörker än i dagsljus då mörker gör att de blir svårare att överblicka och orientera sig i. På natten tenderar platser dessutom att bli ödsliga. Platser som under sommarhalvåret är välbesökta med en stor genomströmning av folk kan under vinterhalvåret bli tomma och därmed upplevas som mer otrygga. Det är viktigt att behandla dessa aspekter vid planering av stadsrum för att försäkra människors upplevelse av trygghet oavsett tid för vistelsen.

I Malmös områdesundersökning 2015 gällande otrygghet (Malmö Högskola, 2016) framkommer det att det råder otrygghet i bostadsområden som påverkar att människor väljer att inte gå ut ensamma när det är mörkt, tar andra vägar för att undvika platser eller personer och avstår från vissa aktiviteter, som att åka kollektivt. Att känna trygghet är en förutsättning för att kunna delta i olika aktiviteter i staden utan att känna sig begränsad (Boverket, 2010). Att tvingas undvika vissa platser och välja omvägar på grund av otrygghet begränsar människors vardag (Boverket, 2010).

I Malmös områdesundersökning framkommer det även att kvinnor upplever otrygghet i större utsträckning än män (Malmö Högskola, 2016). Boverket (2010) menar på att denna skillnad mellan kvinnor och män är en jämställdhetsfråga och att arbetet med trygghet i samhällsplaneringen ska ske ur ett jämställdhetsperspektiv. Jämställdhet innebär att kvinnor och män ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter, och har därmed lika stor rätt till att känna trygghet i både inomhus- och utomhusmiljö. Det handlar även om demokrati och mänskliga rättigheter vilket starkt motiverar att arbeta med trygghet ur ett jämställdhetsperspektiv. Det är därför av stor vikt att planera för att platser ska kännas trygga för både kvinnor och män.

Enligt Malmös områdesundersökning (Malmö Högskola, 2016) framkommer även skillnader i trygghet mellan olika åldersgrupper samt mellan personer födda i Sverige och utlandsfödda. Boverket (2010) beskriver att boende i resurssvaga områden känner sig mer otrygga än boende i resursstarka områden, samt att personer med funktionshinder kan uppleva större grad av otrygghet. En trygg stad ska vara trygg för alla dess invånare, varför staden behöver planeras utifrån olika perspektiv och ta hänsyn till bland annat kön, ålder, etnicitet, socioekonomisk status och funktionsnedsättning.

Otrygghet leder till psykisk ohälsa (Hallin, 2013) men kan även påverka den fysiska hälsan. Människor kan undvika att vistas utomhus om de upplever otrygghet, de kan undvika grönområden eller aktivitetscenter som upplevs otrygga och på så sätt inte få tillräcklig med fysisk aktivitet vilket påverkar hälsan. Det kan även uppstå situationer där det känns otryggt att ta sig till eller från en fritidsaktivitet även om själva aktiviteten i

sig är på en trygg plats. En cykelväg som på vägen till träningen känns trygg i dagsljus kan på vägen hem upplevas som otrygg i mörkret. På så sätt kan människors möjlighet till fysisk aktivitet begränsas.

Låg social kontroll

Enligt Nationalencyklopedin (u.å) innebär social kontroll de "processer och mekanismer som medför att samhällsmedborgare handlar i enlighet med rådande regler, normer och värden". Groff (2015) beskriver social kontroll som den förmåga sociala grupper har att göra regler och normer effektiva. Den sociala kontrollen menar Groff (2015) grundar sig i en grups eller samhällets gemensamma värderingar och normer där kontroll utövas genom att beteenden som följer eller inte följer normen belönas eller bestraffas.

Social kontroll kan delas in i formell och informell där den formella kontrollen utövas av samhället genom exempelvis lagar (Axelsson, 2012). Informell kontroll beskrivs som de handlingar som signalerar att ett beteende är oacceptabelt (Groff, 2015). Både formell och informell kontroll är viktiga för att upprätthålla ordningen på en plats och avsaknad av kontroll innebär att risken för brott och oordning ökar (Rose & Clear, 1998). För att kartlägga mönster av brottslighet på gatu- eller kvartersnivå har dock den informella kontrollen visat sig vara särskilt viktig (Groff, 2015).

Groff (2015) beskriver hur den informella kontrollen uppkommer ur sociala band mellan människor och att det främst är den informella kontrollen mellan personer som ser varandra ibland ansikte-mot-ansikte på mindre platser, exempelvis grannar, som leder till att ordningen på platser upprätthålls.

Groff (2015) beskriver hur sociala nätverk är en grundförutsättning för informell kontroll och hur väl ett område bidrar till att människor kan skapa nätverk påverkar således möjligheten till kontroll över vilka aktiviteter som sker inom området. Detta förklaras av Groff (2015) som en kollektiv förmåga vilken skapar sammanhållning och villighet att handla för områdets bästa. Groff (2015) menar också att villigheten att ingripa mot brottslighet är starkt kopplat till tillit vilket skapas ur delade förväntningar på beteende. Villigheten att agera är större om individen känner sig säker på vilka beteenden som är acceptabla och om de vet att grannar stöttar dem (Groff, 2015). Även flera andra faktorer påverkar individens vilja att ingripa mot eller anmäla brott (Stanley, 1997).

En inriktning inom crime prevention through environmental design (CPTED) som beskriver kopplingen mellan utformningen av den bebyggda miljön, brottslighet och social kontroll har utvecklats av Oscar Newman och kallas för försvarbara rum (Defensible Space). Genom att studera olika boendeformer tydliggör Newman (1996) kopplingen mellan bostadshusens utformning och de boendes förmåga att kontrollera områden utanför den egna bostaden. Newman (1996) menar nämligen att problematik uppkommer ur otydliga ansvarsförhållanden på platser. Ett ökat antal personer som ska dela på en yta försvårar möjligheten att skapa gemensamma åsikter om vad som är en acceptabel användning av platsen vilket leder till att individer känner mindre äganderätt och därmed mindre ansvar för platsen (Newman, 1996). Platser av privat karaktär skapar således möjlighet för en högre grad av social kontroll än de av mer offentlig karaktär. Genom att i miljön tydliggöra vilka områden som är privata eller offentliga skapas således förutsättningar för social kontroll.

Enligt Newmans teori skapar olika bostadsformer ytor inom sig, till exempel trapphus och korridorer, och utanför, till exempel trädgård, uppfart och gata, av olika karaktär: privat, halvprivat, halvoffentlig eller offentlig. Nedan listas ett antal ytor med en viss karaktär i enlighet med vad som presenteras av Newman.

- Fristående hus eller radhus där en familj bor har oftast omgivande ytor av privat eller halvprivat karaktär.
- I lägenhetshus med ett fåtal våningsplan finns gemensamhetsytor som trapphus och korridorer som delas av ett fåtal familjer och som kan ses som halvprivata eller halvoffentliga. Utomhusytor är oftast av halvoffentlig eller offentlig karaktär.
- För höghus kan gemensamhetsytor ses som halvoffentliga eller helt offentliga. För höghus är oftast marken kring huset tillgänglig för alla och av helt offentlig karaktär.

Genom att studera ett områdes byggnadsformer enligt ovanstående lista skulle det teoretiskt vara möjligt att göra en övergripande bedömning över människors möjlighet till social kontroll på olika platser i ett område. Warner och Wilcox Rountree (1997) menar dock att det är viktigt att ta hänsyn till att den egentliga effekten av lokala band och således social kontroll kan skilja sig mellan områden. Exempel på grannskap där

kontrollen är begränsad även om möjligheten till att skapa lokala band finns är i heterogena områden där att vara granne med någon inte automatiskt innebär en känsla av att tillhöra samma samhälle eller där normer mellan människor inte nödvändigtvis är de normer som delas av samhället (Warner & Wilcox Rountree, 1997).

Ohälsosamma levnadsförhållanden

Dock (2013) menar att den fysiska miljön i hög utsträckning påverkar folkhälsan, och att medvetenhet om detta är en grundläggande förutsättning för hälsofrämjande stadsplanering. Hälsa kan delvis definieras som delaktighet i samhället, uppväxtvillkor och fysisk aktivitet vilket innebär att stadens utformning spelar in på individens hälsa. Samma faktorer som påverkar en god hälsa motverkar ohälsosamma levnadsförhållanden. I en individs omgivning finns en mängd faktorer som påverkar hälsan, bland annat förhållanden kring bostaden, tillgång till viktiga samhällsfunktioner, tillgång till natur och rekreation, möjlighet till kommunikation, transport och fysiska aktiviteter samt luftkvalitet och buller (Dock, 2013).

Fysisk aktivitet är en faktor som påverkar individens hälsa. Genom att utforma staden till att de enklaste och mest självklara valen också är de mest hälsosamma skapas automatiskt en positiv hälsoeffekt (Dock, 2013). För att underlätta hälsosamma val krävs tillgänglighet och trygghet. Till exempel kan god tillgång till kollektivtrafik och gång- och cykelbanor främja fysisk aktivitet samtidigt som det ger positiva effekter för miljön och förbättrad luftkvalitet. Är det enklare att ta cykeln eller bussen istället för bilen kommer människor automatiskt att söka sig till dessa transportmedel. Detta kräver dock att funktioner såsom matvarubutik, träningsanläggningar och samhällsservice finns relativt nära bostaden för att man inte ska förlora mycket tid på transporten då människor värdesätter sin tid (Dock, 2013). Valet av transportmedel kan även påverkas av vilken service eller upplevelser som finns på vägen, som gör att människor hellre går än att transporteras på annat sätt.

Leyden (2003) beskriver att socialt kapital har positiva effekter på människors hälsa, då människor som interagerar socialt med andra och är involverade i samhället tenderar att leva längre och ha bättre fysisk och mental hälsa. Leyden (2003) beskriver hur personer som lever i promenadvänliga områden med blandade funktioner och användningar har ett högre socialt kapital än personer som lever i förorter där bilen är det främsta transportmedlet. Detta indikerar att den fysiska planeringen kan användas för att utveckla gång- och cykelvägar, parker, aktivitetsområden etc. för att förbättra invånarnas sociala kapital och därigenom förbättra dess hälsa.

Dock (2013) beskriver att forskning har visat på den positiva effekten av grönområden, både direkt och indirekt. Kontakt med grönska kan förbättra koncentrationsförmågan och återhämtningen från stress. Barn får större möjlighet till fysisk aktivitet vilket påverkar kroppskontroll och kroppsstyrka, likväl som utveckling av hjärnan. Därför kan hälsan tydligt påverkas positivt genom närhet till grönområden, gärna närmare än 300 meter för att man inte ska skjuta upp besöket. Det är inte bara bostadsområden som bör ha nära till grönområden utan även skolor. Det underlättar för förståelsen för miljön och även den fysiska aktiviteten under skoldagen.

Otrygga uppväxtförhållanden

Barn med föräldrar med utländsk bakgrund och barn till ensamstående föräldrar växer i större utsträckning upp i fattigdom och i Sverige är barnfattigdomen sex gånger högre bland barn med utländsk bakgrund (Rädda Barnen, 2015). Nyanlända föräldrar kan ha svårt att etablera sig på arbetsmarknaden vilket skapar en ekonomiskt utsatt situation för hela familjen, och det kan ta lång tid innan situationen förbättras. På så sätt samlas barnfamiljer med utländsk bakgrund till stor del i områden som är socioekonomiskt utsatta (Rädda Barnen, 2015).

Gove, Hughes och Galle (1979) har studerat samband mellan trångboddhet och hälsa baserat på data från Chicago i USA. De fann att trångboddhet har ett starkt samband med dålig mental hälsa, dåliga sociala relationer i hemmet och dålig uppväxt för barnen. De fann även samband med dålig fysisk hälsa och dåliga sociala relationer utanför hemmet. Detta visar att trångboddhet är starkt kopplat till människors hälsa men även dåligt för barns uppväxtvillkor då de inte omhändertas på ett tillfredsställande sätt.

Planeringssekreterare på socialförvaltningen Malmö stad menar att trångboddhet innebär att barn ofta leker på gatorna kring bostaden, utan uppsikt av föräldrarna²⁰. De leker och cyklar mitt ute på gatorna där biltrafik kan förekomma. Trångboddhet är ofta förknippat med dåliga ekonomiska resurser vilket innebär att föräldrarna inte har råd med säkerhetsutrustning såsom cykelhjälm till barnen. Detta innebär säkerhetsrisk för barnen om de cyklar på vägar med biltrafik utan cykelhjälm eller leker i mörkret utan reflexer.

I ett trångbott område befinner sig oftast barnen utomhus för att komma iväg från hemmet (Hallin, 2014). Barnen och ungdomarna saknar i vissa fall vuxna förebilder då föräldrarna kan vara mycket frånvarande och söker sig istället till ungdomsgång som ger trygghet i förhållande till familjesituationen. Ungdomarna dras till äldre negativa rollmodeller som i vissa fall håller på med brottslig verksamhet och på så sätt rekryteras ungdomar, framförallt killar, till dessa gäng då de skapar en känsla av trygghet och tillhörighet. De dominanta ungdomsgrupperna tar över vissa platser i ett område vilket kan skapa en otrygg känsla bland boende och andra i området.

Definitionen av trångboddhet är enligt Boverket (2006) om det i hushållet bor mer än en person per rum, där kök och vardagsrum är oräknat. Rumskravet för hushåll med sammanboende par kan reduceras med ett rum. Detta innebär att en familj på två vuxna och två barn behöver en bostad på minst 4 rum och kök för att bostaden inte ska anses vara trångbodd.

Segregation

Segregation definieras som det rumsliga åtskiljandet av befolkningsgrupper vilket innebär att olika grupper av människor samlas på olika platser i staden och lever åtskilda från varandra (Nationalencyklopedin, u.å.). Det kan handla om att människor med olika hudfärg, religion eller klass lever i olika områden istället för en blandad stad där människor med olika bakgrund möts. En segregerad bostadsmarknad leder till att människor med samma bakgrund och oftast liknande förutsättningar bor i ett visst område med svårigheter att integrera med resten av staden (Nationalencyklopedin, u.å.).

Dock (2010) beskriver att en del av dagens miljonprogramsområden är exempel på bostadsområden som är segregerade. Miljonprogrammets syfte var att bygga en miljon nya bostäder i Sverige under 1960- och 1970-talet för att lösa den dåvarande bostadsbristen. Mycket av det som byggdes löste en del problem och är än idag väl fungerande. Dock (2010) menar att problemet är att de planerades för dåtida funktioner och inte för framtida förändringar, vilket gjorde att en del sociala aspekter som trygghet och tillit mellan boende förbisågs, vilket är en viktig del av människors behov. Utformningen av områdena syftade ofta till att öka trafiksäkerheten genom att planera områden där olika trafikslag separerades från varandra (Polisen, 2015). Detta innebar att det i områdets innersta zon placerades grön miljö med biltrafikfria bostadsområden runt om (Polisen, 2015). Dessa omgavs i sin tur av en ringväg med återvändsgator in till parkeringsplatser. Ringvägen som syftade till att de boende snabbt skulle kunna ta sig till närliggande områden har bildat fysiska barriärer mellan området och resterande delar av staden som gjort området mer slutet (Polisen, 2015) och ingen naturlig plats för övriga invånare i staden att ta sig till. Vidare beskriver Dock (2010) hur avsaknaden av historiska kopplingar och målpunkter, brist på andra funktioner än bostäder, anonymitet och fysiska barriärer leder till att områdena kan upplevas som otrygga.

Oftast har de som bor i miljonprogramsområdena en sämre socioekonomisk situation än stadens övriga invånare, och när den ekonomiska situationen förbättras flyttar människor oftast därifrån (Dock, 2010). Detta innebär en hög omflyttning med svårigheter att skapa stabilitet och förbättra ekonomin i områdena. Dock (2010) menar att identitet och delaktighet är viktiga faktorer för trivsel och hälsa som gör att människor kan tänka sig bo kvar även vid förändrade förhållanden, varför detta bör satsas på vid utvecklandet av miljonprogramsområdena.

I områden med låg utbildning, arbetslöshet och fattigdom är det mer sannolikt att individer börjar ägna sig åt kriminella handlingar (Polismyndigheten i Stockholms län, 2005). Detta är levnadsförhållanden som utmärker segregerade områden, vilket innebär att segregerade områden också blir mer utsatta för brott och människor som bor i området upplever otrygghet vilket ytterligare sänker levnadsstandarden.

²⁰ Planeringssekreterare, socialförvaltningen Malmö stad. Muntlig kommunikation. 2017-11-07.

Gerell och Hallin (2014) beskriver hur den fysiska utformningen har inverkan på människors upplevelser och hur de lever sina liv i bostadsområdena. Höjden på husen, avgränsningar mellan offentliga och privata ytor, överblickbarhet, utformning och placering av mötesplatser och stråk samt hinder i form av staket är alla exempel på faktorer som påverkar hur människor knyter relationer och agerar inom bostadsområdet. Fysiska barriärer kring området bidrar till att möten med resterande grupper i staden försvåras och området segregeras ytterligare. Viktigt att beakta för att motverka sociala risker i segregerade områden är därför att utforma den fysiska miljön till att möjliggöra gemenskap, social samhörighet, tillit och social kontroll, skapa mötesplatser för spontana möten samt integrera olika funktioner där de boende kan träffas (Gerell & Hallin, 2014).

7.5 Kartläggning

Kart- läggning

Kartläggningen innebär en beskrivning av området för att möjliggöra en bedömning av de risker som kan uppstå genom förändringar i den fysiska miljön. Förståelse för ett områdes fysiska och sociala miljö är en grundförutsättning för att förstå hur ett ingrepp påverkar ett områdes karaktär och därmed de människor som befinner sig där (Vanclay, Esteves, Aucamp, & Franks, 2015). På grund av den unika lokala kontexten kommer en ändring i en viss miljö inte att få samma utfall som i en annan miljö (Vanclay et al., 2015). En ändring i ett redan brottsutsatt område skulle därför kunna bidra till att skapa nya förutsättningar för brott och därmed öka brottsligheten på platsen. Brottsförebyggande rådet (2015) beskriver hur förståelse för den befintliga situationen är en självklar grund för ett brottsförebyggande arbete.

Kartläggningen syftar till att utgöra en grund för kommande analys av sociala risker. I kartläggningen ingår att samla in kvalitativ och kvantitativ information av såväl platsen för ändring som området där detaljplanen ska initieras. I Tabell 5 sammankopplas bakomliggande orsaker till riskfaktorer inom ett område vilken baseras på information från avsnitt 7.4.5. I tabellen beskrivs även hur denna information kan samlas in. De bakomliggande orsaker som tyder på riskfaktorer har valts utifrån vad som är möjligt att påverka med utformningen av den fysiska miljön. Bakomliggande orsaker som tyder på en riskfaktor men som inte kan kopplas till den fysiska miljön tas inte upp då det ligger utanför examensarbetets avgränsningar. Till bakomliggande orsaker hör även det som bedöms kunna påverkas genom den fysiska miljön och som kan lyftas som viktiga i detaljplaneprocessen även om de inte går att styra direkt i planen.

Viktigt är att kartläggningen utgår från information från olika professioner gällande platsen och dess användning i dagsläget (Göteborgs stad, 2017). På så sätt kan kartläggningen bidra till att olika perspektiv lyfts fram och informationen tolkas på rätt sätt (Länsstyrelsen Västra Götalands län, 2013). Då en detaljplan kan omfatta såväl större som mindre ändringar bör kartläggningens omfattning anpassas efter planens storlek.

Tabell 5. Sammanställning av bakomliggande orsaker som tyder på sociala riskfaktorer, samt möjlig kartläggning av dessa.

Risk/Riskfaktor	Bakomliggande orsaker	Kartläggning
Brottslighet - Brott mot motorfordon - Cykelstölder - Skadegörelse - Inbrott - Brott mot person utomhus (olaga hot, ofredande, misshandel, våld) - Narkotikaförsäljning	<ul style="list-style-type: none"> • Hög andel brott • Närvaro av kriminella gäng i området eller i angränsande områden • Hot-spots • Avsaknad av kapabla väktare 	<ul style="list-style-type: none"> • Statistik • Dialog med områdespolis • Dialog med fastighetsförvaltare • Dialog med verksamma i området • Studera rutinaktivitetsteorin
Otrygg utomhusmiljö	<ul style="list-style-type: none"> • Dåligt överblickbara platser och vägar • Dåligt upplysta platser 	<ul style="list-style-type: none"> • Trygghetsvandringar • Trygghetsundersökningar (nationella och lokala)

	<ul style="list-style-type: none"> • Folktomma platser • Platser med endast en typ av funktion • Skadegörelse och dålig skötsel av platsen • Platsen har dåligt kontakt med omgivningen • Svårorienterad plats • Hög andel brott i området • Hot-spots • Närvaro av gäng 	<ul style="list-style-type: none"> • Dialog med områdespolis • Dialog med boende • Dialog med verksamma i området • Dialog med fastighetsförvaltare
Otrygga uppväxtförhållanden	<ul style="list-style-type: none"> • Trångboddhet • Barn till ensamstående föräldrar • Barn till föräldrar med utländsk bakgrund 	<ul style="list-style-type: none"> • Statistik • Dialog med fastighetsförvaltare
Ohälsosamma levnadsförhållanden	<ul style="list-style-type: none"> • Dålig tillgång till grönområden • Dålig tillgång till aktivitetsområden och idrottsanläggningar • Trångboddhet • Lågt socialt kapital 	<ul style="list-style-type: none"> • Undersöka närhet till grönområden och aktivitetsområden genom platsbesök eller kartmaterial • Statistik • Dialog med fastighetsförvaltare
Segregation	<ul style="list-style-type: none"> • Samma upplåtelseform • Samma storlek på bostäder • Fysiska barriärer • Endast bostäder och inga andra funktioner 	<ul style="list-style-type: none"> • Statistik • Dialog med fastighetsförvaltare
Låg social kontroll	<ul style="list-style-type: none"> • Byggnadsform • Lågt socialt kapital 	<ul style="list-style-type: none"> • Platsens karaktär (publik/offentlig) • Dialog med boende

När kartläggningen är genomförd kan det vara fördelaktigt att gå tillbaka till Figur 17 för att se vad riskerna eller riskfaktorerna vidare kan leda till. Figuren visar på samband som kan vara till hjälp i den kommande analysen. En risk kan uppstå i det aktuella området till följd av andra risker eller riskfaktorer även om den inte identifierats genom kartläggningen.

7.5.1 Metoder för kartläggning

Det finns olika sätt att kartlägga de bakomliggande orsaker som tyder på sociala risker och riskfaktorer som presenteras i Tabell 5. Nedan beskrivs hur information kan inhämtas genom statistik, dialog med polis, fastighetsägare och boende, samt direktobservationer genom platsbesök och trygghetsvandringar.

Statistik

Områdesbaserad statistik har presenterats tidigare i avsnitt 7.3.1. Brottsförebyggande rådet producerar statistik om brottslighet, både på riks-, läns- och kommunnivå. Det finns statistik om polisanmälda brott i huvudkategorier och uppdelning utefter specifika brottstyper. Statistiken innefattar endast anmälda brott och är därför inte en direkt spegling av verkligheten. Brottsförebyggande rådet (1999) beskriver att det finns dold brottslighet som inte syns i statistiken, varför det är viktigt att vara försiktig när slutsatser dras utifrån statistiken. Den dolda brottsligheten kan variera över tid och för platser, som kan bero på till exempel anmälningsbenägenhet. Vissa typer av brott är ovanligare än andra, och kan därför påverkas större av den dolda brottsligheten. En liten variation i antal brott i en sådan kategori blir då stora avseende procentuell förändring.

Brottsförebyggande rådet har tagit fram särskild statistik för stadsdelar som ingår i URBAN 15, från 2008 och framåt (Brottsförebyggande rådet, 2017). URBAN15-områden är socialt utsatta områden som får särskilt stöd genom ett beslut av regeringen. Denna statistik visar statistik om brott, otrygghet och oro för brott i URBAN15-områden och för kommuner och län som omfattas av URBAN15-områden. Det ges även

möjlighet till jämförelse av statistiken med hela landet. Även Statistiska centralbyrån har tagit fram statistik för stadsdelarna som ingår i URBAN 15.

Brottsförebyggande rådet (2015) menar att kartläggningen för ett område avseende brottslighet och otrygghet bör innehålla statistik men även kompletterande källor såsom trygghetsundersökningar, skolundersökningar, boendeundersökningar, samt information från tekniska förvaltningar och polisen.

Trygghetsundersökningar kan användas för att kartlägga förhållanden avseende otrygghet i områden. Det finns nationella trygghetsundersökningar som upprättas årligen av Brottsförebyggande rådet (Brottsförebyggande rådet, 2017), men kommuner kan även utföra egna trygghetsmätningar. Ett exempel är Malmö stads områdesundersökning 2015 (Malmö Högskola, 2016).

Även om det finns områdesspecifik statistik i många kommuner finns det inte alltid för det specifika området som ska förändras, varför alternativa metoder för kartläggning behövs. I Tabell 5 beskrivs att dialog med olika aktörer, bland annat områdespolis, fastighetsägare och boende, kan användas för att kartlägga flera av de bakomliggande orsakerna.

Dialog med berörda aktörer

Områdespolisen

Brottsförebyggande rådet (1999) menar att det är nödvändigt att basera det brottsförebyggande arbetet på kunskap. Områdespolisen har kunskap om brottsligheten i ett specifikt område. Områdespolisen i Holma anger att de har kunskap om nuläget avseende brottsligheten och att de kan delge erfarenhetsberättelser och viss statistik till planhandläggare²¹. Områdespolisen i Holma menar att det dock kan vara missvisande att se på statistik eftersom den styrs av polisens insatser i ett område och de brott som begås som inte anmäls syns därför inte i statistiken²². I vissa områden är människor mindre anmälningsbenägna på grund av rädsla vilket påverkar statistiken. Därför kan det vara bättre att basera brottsligheten i ett område på erfarenheter från dem som verkar i området. Områdespolisen i Holma anser det viktigt att polisen ingår i detaljplaneprocessen eftersom de har upplevelser om vilka faktorer som bör tas i beaktan ur brottssynpunkt²³. I Holma har det arbetats mot detaljplanen i efterhand, men att då vara med och tycka till och påverka planen i ett tidigt skede skapar ett långsiktigt värde för polisen, menar områdespolisen i Holma²⁴.

Fastighetsförvaltare

Ofta är det fastighetsägarna som vill bygga nytt i området, eller är mottagare i slutändan, och då bör de vara en självklar del av detaljplaneprocessen. Bosocial utvecklare på MKB i Holma uppger att de alltid involveras i detaljplaneprocessen när det byggs i områden där de förvaltar bostäder²⁵. MKB ser ett värde i att vara med redan i ett tidigt skede för möjligheten att påverka. Det innebär ett mervärde för dem eftersom det är de som i slutändan ska förvalta bostäderna och de strävar efter attraktiva och trygga områden.

Fastighetsförvaltare har dessutom ofta mycket bra inblick i området de förvaltar. För hyresrätter fungerar fastighetsförvaltaren som bovärd vilket gör att de skapar relationer med de boende eller med organisationer och andra verksamheter i området. Fastighetsförvaltarna skapar förändringar som syns utåt i området vilket gör att de i hög grad påverkar boende och andra verksamma i området. Bosocial utvecklare på MKB i Holma uppger att de har en bra bild över området men har inte någon egen statistik²⁶. De har inte statistik om till exempel brott eller trångboddhet men de vet exempelvis var hot spots finns och om det förekommer trångboddhet eller olovlig andrahandsuthyrning. De kan delge planhandläggaren om sin kunskap men alla måste vara medvetna om att det endast är egna uppfattningar av situationen och inte någon faktisk kunskap.

²¹ Områdespolisen i Holma. Muntlig kommunikation. 2017-11-07.

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Bosocial utvecklare på MKB i Holma. Muntlig kommunikation. 2017-11-08.

²⁶ Ibid.

Boende och andra verksamma inom området

Hur ett område används samt upplevs i dagsläget bör baseras på erfarenheter från de som uppehåller sig i området (Göteborgs stad, 2017). De som uppehåller sig i området omfattar till exempel människor som bor och arbetar i området. En dialog måste vara planerad och väl genomtänkt (Göteborgs stad, 2017). För att kartlägga området utifrån vilka platser som människor i området upplever som otrygga bör så kallade trygghetsvandringar användas. Trygghetsvandringar beskrivs mer ingående i kommande avsnitt.

Dialog med boende eller verksamma inom området kan till exempel visa på vilka viktiga stråk eller mötesplatser som finns på platsen i dagsläget. Dessa bör tas hänsyn till för att platsen inte ska försämrats med avseende på sociala risker.

Direktobservationer

Direktobservationer handlar om att observera en plats för att inventera problemsituationen. Det kan göras genom att åka till platsen och gå runt i området och prata med boende och verksamma i området för att få deras bild av området och till exempel vilka platser som är viktiga att bevara och vilka som upplevs som otrygga. Det kan också genomföras under mer ordnade former, som trygghetsvandringar, där olika aktörer i förväg bjudits in att delta. Ur ett brottsförebyggande perspektiv kan det handla om att studera en plats utifrån rutinaktivitetsteorin. Viktigt är att studera platsen vid olika tidpunkter som i dagsljus och mörker, och tänka kring hur platsen upplevs under en annan årstid.

Trygghetsvandringar

En metod för att undersöka ett område avseende trygghet och trivsel är att anordna trygghetsvandringar. Trygghetsvandringar syftar till att de som är verksamma i området får möjlighet att mötas, samtala och sprida information om tryggheten. Boende, fastighetsägare, kommunala förvaltningar, föreningar och övriga som förvaltar eller på annat sätt ansvarar för utomhusmiljön i området bör delta för att skapa förståelse för olika perspektiv och ansvarsområden (Tryggare och Mänskilgare Göteborg, Boverket och BRÅ, 2010).

Det är av stor vikt att förvaltare och andra berörda aktörer är beredda och har en vilja att åtgärda delar av det som framkommer under vandringen (Tryggare och Mänskilgare Göteborg, Boverket och BRÅ, 2010). Trygghetsvandringar bör genomföras i både dagsljus och mörker för att väga in skillnader mellan dag- och kvällstid. Vandringen bör planeras noggrant där ansvarig kan ta fram kartunderlag, planera vandringsrutten utifrån vanligen använda stråk och viktiga målpunkter och bjuda in relevanta deltagare.

Vid val av deltagare är det viktigt att vara medveten om att det finns olika perspektiv bland de som vistas eller har ansvar för området, vilket gör det viktigt att försöka bjuda in deltagare för att representera de olika perspektiven (Tryggare och Mänskilgare Göteborg, Boverket och BRÅ, 2010). Aktörer som bör delta i trygghetsvandringen är personer som bor, arbetar eller på annat sätt använder och vistas i området. Tänk på variation i kön, ålder, etnicitet, livssituation, bakgrund och funktionsnedsättningar. Vidare bör även markägare och förvaltare som är mest aktuella i sammanhanget, till exempel fastighetsförvaltare, kommunala förvaltningar, polis, näringsidkare och politiker delta. Genomförs trygghetsvandringen väl kan den ge värdefull och insiktsfull kunskap om upplevelsen av trygghet bland olika grupper i området, och därmed utgöra användbart underlag för detaljplanearbetet.

Litteratur att ta del av inför genomförandet av trygghetsvandringar:

Tryggare och Mänskilgare Göteborg, Boverket och Brottsförebyggande rådet. (2010). *Trygghetsvandring, en vägledning*.

Tryggare och Mänskilgare Göteborg, Boverket och Brottsförebyggande rådet. (2010). *Trygghetsvandring, tankar på vägen*.

Analys

7.6 Analys

Efter behovsbedömning och kartläggning har mycket information om området samlats in. Denna information lägger grunden för vidare analys av riskerna. I analysen ingår följande:

- Bedömning av riskernas sannolikheter
- Bedömning av riskernas konsekvenser
- Upprätta en behovslista med risker som behöver åtgärdas

Sannolikheten bestäms utifrån att en viss typ av händelse (exempelvis en viss typ av brottslighet) ska ske på en given plats. Riskernas sannolikheter och konsekvenser på platsen som behandlas av detaljplanen bestäms utifrån kartläggningen och planförslaget. Om flera bakomliggande orsaker identifierats som visar på en risk är sannolikheten för att den risken finns även i framtiden när den fysiska förändringen genomförts stor. Om risken påverkar många människor eller är av allvarlig karaktär är konsekvenserna höga. Analysen är kvalitativ, vilket innebär att sannolikheter och konsekvenser beskrivs i termer som ”låg”, ”medel” och ”hög”.

Exempel: segregation

Planförslaget gäller nya bostäder. Kartläggningen av området visar på att det finns flera olika funktioner i området, både bostäder, handel och en del arbetsplatser. Bostäderna består dock bara av hyresrätter och området är till viss del avskilt från resterande staden genom en mycket trafikerad trafikled. Handeln som bedrivs i området har svårt att gå runt och det finns tendenser på att de kommer lägga ner sin verksamhet i området. Om handeln lägger ner finns det risk för att området blir mer segregerat.

Sannolikheten av segregation baseras på nuläge, där flera bakomliggande orsaker identifierats. Det finns även tendenser som tyder på att fler bakomliggande orsaker kan bli närvarande i framtiden. Sannolikheten för segregation är därför hög. Konsekvenserna av segregationen påverkar många människor negativt eftersom de redan är avskilda från staden men riskerar att bli det ännu mer om handeln lägger ner i området. Detta är allvarliga konsekvenser då det i hög grad påverkar det sociala livet. Konsekvensen är därför hög.

Utifrån bedömningen av sannolikheter och konsekvenser upprättas en behovslista för vilka risker som behöver åtgärdas. Risker med låga sannolikheter och konsekvenser är inte i lika stort behov av att åtgärdas som risker med höga sannolikheter och/eller konsekvenser. Behovslistan utgör grund för vilka risker som ska åtgärdas. Om segregation enligt exemplet ovan identifierats kan behovet vara att ”motverka segregation”. I detta steg görs inga avvägningar mot andra intressen.

Nedan listas faktorer som påverkar sannolikheten för brottslighet med inspiration från Swedish Standards Institute (2008). De kan dock även användas vid bedömning av sannolikheter för otrygghet.

- Antal/koncentration av närvarande lagbrytare
- Möjlighet för lagbrytare att komma undan
- Tillgängligheten för brott
- Antal kapabla väktare
- Fysisk miljö som försvårar översikt för kapabla väktare
- Möjlighet och villighet för kapabla väktare att ingripa
- Lämpliga brottsoffer
- Möjlighet för brottsoffer att komma undan
- Förmåga för brottsoffret att reagera (övervakning, hinner se gärningsmannen, välja annan väg)

Faktorer som påverkar konsekvenserna:

- Antal personer som drabbas
- Hur allvarligt de drabbas

Åtgärder

7.7 Åtgärder

Nästa steg är att åtgärda de identifierade behoven. Tanken med åtgärderna är att den fysiska förändringen inte ska leda till ökad risk för problem som redan finns i området. Om det till exempel är stora problem med inbrott i området ska den fysiska förändringen inte bidra till att det uppstår i den nya bebyggelsen. Förhållandena på platsen ska alltså inte bli sämre. Dock kan många av åtgärderna även bidra till att befintlig problematik minskar. Till exempel kan ett handelscenter i ett befintligt område som endast består av bostäder möjligen bidra till en positiv effekt för samtliga invånare i området, och även för invånare i angränsade områden. Detta genom att bygga in blandade funktioner och få ett ökat flöde av folk vilket i sin tur kan öka tryggheten och motverka segregation.

Åtgärderna utgörs av förebyggande åtgärder, som syftar till att hindra att riskerna uppstår. I Tabell 6-10 beskrivs åtgärder för riskerna och riskfaktorerna. Utifrån behovslistan kan på så sätt åtgärder identifieras. Vissa åtgärder kan arbetas in direkt i detaljplanen, medan andra är en del av planprocessen där till exempel fastighetsförvaltare kan vidta åtgärderna även om de inte kan regleras direkt utifrån planen. Sådana åtgärder är dock minst lika viktiga att identifiera och genomföra som de som regleras i själva planen. Åtgärder är här endast kopplade till ingrepp i den fysiska miljön. Viktigt att poängtera är att riskerna och riskfaktorerna kan åtgärdas på andra sätt, till exempel organisatoriskt, vilket inte presenteras här eftersom det inte behandlas i examensarbetet. Vidare kan det finnas andra fysiska åtgärder som kan hanteras inom ramarna för detaljplanprocessen än de som presenteras här, varför åtgärderna inte är heltäckande. De avser att utgöra en grund och inspiration för vidare arbete. Vid behov och förtydligande av kopplingar mellan risk/riskfaktor och åtgärd, se avsnitt 7.4.5.

Åtgärderna ska vägas mot andra intressen, såsom ekonomi och miljö. Åtgärdsförslaget ska inte bidra till att försämra förhållandena på platsen. Den fysiska miljön ska fortfarande vara attraktiv och trivsamt att bo och vistas i och förändringen ska inte bidra till dåligt rykte.

Åtgärderna inspireras av Nacka kommun (2001), Newman (1996), Brottsförebyggande rådet (2000), Polismyndigheten i Stockholms län (2005), Dock (2007), Swedish Standards Institute (2008) samt i genomförda intervjuer och granskning av utfallet av Holma torg.

Swedish Standards Institute har genomfört en undersökning med resultatet ”brottsoffers otrygghetskänslor har ett tydligt samband med samma egenskaper för platsen som lockar lagbrytare att begå ett brott” (Swedish Standards Institute, 2008, s. 6). Därför kommer åtgärderna för brottslighet och otrygg utomhusmiljö att behandlas tillsammans.

Tabell 6. Åtgärder för brottslighet och otrygg utomhusmiljö.

Möjlighet till överblick
Placera fönster och entréer mot gångstråk och offentliga platser
Burspråk i fasader skapar mer ögon mot gatan än en plan fasad
Undvik stängda källare och bottenvåningar eller höga murar mot gatan
Undvik dolda platser
Möjliggör goda siktförhållanden från gator och trottoarer
Växtligheten ska inte påverka möjligheten till översikt, viktiga siktlinjer eller skapa gömställen
- Låga buskar
- Träd istället för buskar
- Placera inte buskar närmre än 5 m från gångväg
Glasdörrar i entréer
Rörelse på dygnets alla timmar och på olika årstider
Placera parkeringar i utkanten av området för att öka närvaron av fotgängare
Placera parkeringar inne i området för att öka närvaron av biltrafik
Undvik garage som leder direkt till bostaden utan att behöva röra sig igenom området
Flera olika funktioner i området (vägar, bostäder, arbetsplatser etc.)

Gator och gångvägar till kollektivtrafik, service och arbetsplats placeras genom bebyggelse
Skapa sittplatser i området som inbjuder till rörelse och tillgänglighet för äldre
Skilj på privata och publika ytor
Tydlig avgränsning mellan privata och publika ytor <ul style="list-style-type: none"> - Tydlig markering av entréer
Trappuppgångar ska vara av privat karaktär
Halvprivata ytor ska inte få offentlig karaktär <ul style="list-style-type: none"> - Undvik genomgångstrafik på byggnaders baksida - Undvik genomgångstrafik på halvprivata ytor
Bostadsgårdar ska vara av privat karaktär <ul style="list-style-type: none"> - Inneslutna - Omgärdade av t.ex. staket, buskar eller genom olika markbeläggningar och nivåskillnader
Belysning på kvällar och nätter
Parkering, gator, gångvägar, tunnlar, entréer
Placering och utformning
Friliggande gemensamma utrymmen såsom tvättstuga och soprum ska endast kunna nås utifrån
Trapphus ska bara kunna nås utifrån, inte via andra byggnader
Placera inte garageportar utmed genomfartsleder <ul style="list-style-type: none"> - Placera dem i anslutning till bostadshusen - Garageporten synligt från byggnader
Placera bil-, cykel- och mopedparkeringar så att de är synliga från gator, gångvägar och bebyggelse
Undvik stora bilparkeringar eller garagebyggnader
Placera lekplatser och entréer så att de är synligt från gator, gångvägar och bebyggelse
Placera inte gångstråk mot fasader utan fönster
Välj byggnadsmaterial som skapar en attraktiv miljö men samtidigt är robust och slittåligt över tid
Orienterbarhet
Området ska vara enkelt att orientera sig i <ul style="list-style-type: none"> - Skyltar - Lätt att överblicka - Undvik fysiska barriärer - Välkänd struktur - Undvik gångtunnlar vilket gör det svårt att orientera sig och veta var man befinner sig
Skadegörelse
Öka överblicken och försvåra tillfället för brott på platser som bedöms kunna utsättas för skadegörelse
Undvik höga murar eller fasader utan fönster som kan utsättas för klotter
Lättskötta miljöer (växtlighet som inte behöver så mycket skötsel, material som är robust och lätt att underhålla)
Gångstråk
Stora gångstråk ovan mark istället för i tunnlar
Utforma tunnlar raka och så korta som möjligt
Planera stråk så att de skapar goda kontakter med omgivande områden
Placera gångstråk genom bostadsområden, inte vara skymda från buskage etc.
Gångstråk ska utformas så att personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga ska kunna ta sig fram säkert (exempelvis skilj gångvägar från bilvägar och säkra passage över bilväg)
Övrigt
Ta hänsyn till att offentliga ytor kan tas över av vissa gäng inom området
Ingen biltrafik på platser som bedöms kunna bli en hot-spot för drogförsäljning

Undvik biltrafik i trångbodda områden eller i områden med mycket barn ute på gatorna
Placera statliga och kommunala verksamheter på en lämplig plats i problematiska områden <ul style="list-style-type: none"> - Polis, räddningstjänst, skolor, bibliotek etc.
Placera övriga verksamheter i området på lämpliga platser för dess användning

Tabell 7. Åtgärder för social kontroll.

Social kontroll
Blandning av byggnadsstorlek, inte bara höghus
Dela upp långa lägenhetslängor i mindre enheter genom exempelvis fler entréer eller trapphus
Skapa möjlighet till möten mellan människor <ul style="list-style-type: none"> - Gemensamma målpunkter och offentliga platser i området - Privata innegårdar - Halvoffentliga entréer för spontana möten mellan människor
Öka uppsikt och rörelse i området, se tidigare åtgärder under brott/otrygghet
Privata uteplatser på bottenvåningen
Skilj på privata och publika ytor, se tidigare åtgärder under brott/otrygghet

Tabell 8. Åtgärder för ohälsosamma levnadsförhållanden.

Fysisk aktivitet
Närhet till plats för fysisk aktivitet <ul style="list-style-type: none"> - Grönområden - Lekplatser - Aktivitetsområden - Idrottsanläggningar
Närhet mellan olika funktioner (t.ex. bostad och handel)
Skapa bra möjligheter att ta sig till och från området och inom området på gång- och cykelbanor
Sittplatser längs med gångstråk
Vägen till och från grönområden, aktivitetsområden etc. ska vara trygg och gärna ledas mellan bostadsområden istället för i utkanten av området eller på väg med buskage
Skapa miljöer som skapar förutsättningar för personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga att uppehålla sig i
Bostadsförhållanden
Motverka trångboddhet <ul style="list-style-type: none"> - Lägenheter med olika storlek
Social kontroll
Skapa möjlighet till möten mellan människor <ul style="list-style-type: none"> - Gemensamma målpunkter och offentliga platser i området - Privata innegårdar - Halvoffentliga entréer för spontana möten mellan grannar

Tabell 9. Åtgärder för trångboddhet.

Trångboddhet
Lägenheter med olika storlek
Undvik biltrafik i områden med mycket barn ute på gatorna
Mötesplatser som är icke-kommersiella

Tabell 10. Åtgärder för segregation.

Byggnader
Bostäder med olika upplåtelseform - Blanda hyresrätter och bostadsrätter
Bostäder med olika storlek
Byggnader med olika utformning - Blanda höghus med annan typ av bebyggelse - Olika utseende på byggnader
Skapa andra funktioner än bara bostäder i området - Arbetsplatser - Idrottsanläggningar - Handel - Service
Skapa icke-kommersiella mötesplatser - T.ex. områdesbibliotek
Kontakt med andra delar av staden
Skapa inga fysiska barriärer mot andra delar av staden
Planera stråk så att de skapar goda kontakter med omgivande områden

Värdering

7.8 Värdering

Åtgärderna från föregående steg arbetas in i planförslaget. Därefter ska planförslaget risknivåer värderas. Ställ frågan:

Är förslaget acceptabelt ur social risksynpunkt?

Om åtgärderna som vidtagits bedöms tillräckliga för att hantera de sociala riskerna kan planförslaget bedömas som acceptabelt. Om inte måste riskerna reduceras ytterligare. Detta kan göras genom att i samband med berörda aktörer vidta åtgärder som inte innebär ingrepp i den fysiska miljön, till exempel organisatoriska. Om sådana åtgärder inte heller bedöms som tillräckliga för att hantera de sociala riskerna ska ett nytt planförslag tas fram och analyseras. Analys- och åtgärdsstegen görs då om och det planförslaget värderas på nytt. Denna process ska genomföras tills dess att riskerna bedöms acceptabla. I vissa fall kan ett resultat av denna process bli att det med hänsyn till de sociala problemen inte är lämpligt att bygga i området.

Kontroll och uppföljning

7.9 Kontroll och uppföljning

Eftersom det inte går att avgöra direkt vilka riskreducerande effekter en viss åtgärd får på de sociala riskerna är en kontroll och uppföljning viktigt att genomföra. Om utfallet av en plan följs upp i ett senare skede, när planen genomförts och resultatet av den fysiska förändringen går att se, kan det ge värdefull kunskap inför kommande planer med liknande förutsättningar. Mahmoudi, Renn, Vanclay, Hoffmann och Karami (2013) menar att denna efterhandsbedömning borde få stor uppmärksamhet. Genom att se vilka konsekvenser en viss utformning resulterat i, eller inte resulterat i tack vare riskreducerande åtgärder, kan värdefulla erfarenheter samlas in och kunskapen öka. Uppföljningen kan bidra till att utveckla metoden för social riskhantering genom att utveckla åtgärderna. Nästa gång en fysisk förändring ska ske i ett område med liknande förutsättningar underlättas på så sätt hanteringen av de sociala riskerna. För att underlätta arbetet med detta steg har ett formulär tagits fram som underlättar dokumentationen av det sociala riskhanteringsarbetet och på så sätt underlättas genomförandet av detta steg. Formuläret presenteras i bilaga B.

8 Diskussion

I detta kapitel sker diskussion gällande examensarbetets avgränsningar, begränsningar, metod och resultat.

8.1 Avgränsningar

Det är viktigt att känna till den sociala riskhanteringsmetodens avgränsningar för att avgöra dess applicerbarhet. Metoden är framtagen i syfte att fungera som ett verktyg i detaljplaneringen för en fysisk förändring i ett redan befintligt område, till exempel vid förtätning av bostadsområden. Metoden utgår från området nuläge för att inte bidra till ökade sociala risknivåer efter att den fysiska förändringen är genomförd. Metoden är därför inte direkt applicerbar vid planering av nya områden, även om vissa delar av metoden säkerligen skulle fungera i en sådan kontext. I en sådan kontext kan det dock finnas fler aspekter att ta hänsyn till som inte behandlas i denna metod.

I examensarbetets avgränsningar ingår att endast hantera sociala risker i detaljplaner. I en detaljplan kan inte hänsyn tas till alla sociala risker, eftersom den bara behandlar ett begränsat område och riskerna kan vara svåra att direkt påverka vid upprättande av en ny detaljplan. Därför behandlar den sociala riskhanteringsmetoden endast de sociala risker som bedöms kunna påverkas i detaljplaneprocessen, och är på så sätt inte heltäckande över samtliga sociala risker. Detta examensarbete påvisar inte att åtgärder i den fysiska miljön är det mest lämpliga sättet för att generellt hantera sociala risker i en kommun. Mycket tyder på att andra typer av åtgärder som kan angripa de bakomliggande problemen också har effekt. Fysiska åtgärder är dock främst det som bedöms vara möjligt inom ramarna för detaljplaneprocessen och således också de åtgärder som presenteras i detta arbete.

Detaljplaner är på ett sätt övergripande, de kan inte reglera faktorer på detaljnivå såsom var belysning ska finnas eller var parkbänkar ska placeras. Därför kan en del av de föreslagna åtgärderna inte påverkas direkt i detaljplanedokumentet utan istället i detaljplaneprocessen. Sådana åtgärder är viktiga att lyfta till byggherren och tydliggöra att de är viktiga att genomföra när den fysiska förändringen skett enligt detaljplanen, men det måste finnas en medvetenhet om att de inte kan regleras fullt ut i planen.

En annan avgränsning i examensarbetet är att endast de sociala risker som kan påverkas direkt av den fysiska planeringen i detaljplaneprocessen behandlas. Därför har åtgärder valts utifrån att de kan ha direkta effekter på risken. Ett sådant val följer av sociala riskers komplexitet vilket gör det nödvändigt att inte fokusera på indirekt påverkan eftersom sådan kan vara svår att faktiskt påvisa. Dock finns det möjlighet att åtgärderna också påverkar andra risker indirekt, till exempel kan ökad hälsa leda till indirekta effekter såsom minskad arbetslöshet. Åtgärderna som presenteras kan därför ha positivt utslag på fler faktorer än de som redovisas i detta examensarbete, men som inte presenteras. På så sätt kan åtgärderna bidra till många positiva sociala effekter, vilket ytterligare motiverar integrering av sociala risker i planeringen.

Om examensarbetet inte avgränsats till ett gälla endast detaljplaner hade möjligen fler sociala risker och åtgärder kunna integrerats i arbetet. Ett sådant arbete hade inte varit begränsat till att beskriva åtgärder som kopplas till den fysiska miljön. Mer övergripande planer eller program för områden eller kommunen i stort behöver vara heltäckande för att möjliggöra en bedömning av framtida utveckling. Sådant arbete skulle med största sannolikhet behöva skilja sig markant från den metod som redovisas i detta examensarbete. Den metod för social riskhantering som tas fram i detta examensarbete beskrivs utifrån ett antal redan valda skyddsvärden och kan inte direkt appliceras på andra skyddsvärden. I och med att de sociala risker som bedöms kunna hanteras utgår från vad som är möjligt att påverka i detaljplaneprocessen kommer avgränsningen i vad som kan åtgärdas också påverka vad som är möjligt att skydda. Det bedöms svårt att avgöra vad ett arbete som utgår från andra skyddsvärden och som gäller för mer övergripande planer skulle resultera i. En hypotes är att ett sådant arbete skulle vara betydligt mer omfattande.

8.2 Begränsningar

Litteraturen som inhämtats under examensarbetets gång har begränsats baserat på tidsaspekten för arbetet. En längre tidsram hade kunnat ge utrymme för en mer omfattande och detaljerad genomgång av litteraturen. I vilken utsträckning som en utökad sökning skulle kunna komplettera den framtagna metoden är svårt att bedöma. Mycket information i litteraturen har varit återkommande såväl i början av arbetet som i slutet vilket tyder på att den information som inhämtats under arbetets gång är täckande på en passande nivå för arbetet trots begränsningar i tid.

På grund av tidsaspekten för arbetet har studien gällande befintliga processverktyg begränsats till sju stycken. Vid urval har hänsyn tagits till examensarbetets frågeställningar. I de verktyg gällande sociala konsekvenser som presenterats beskrivs hur fler såväl nationella som internationella verktyg utvecklats från dessa. De verktyg som studerats har bedömts utgöra en tillräcklig grund för att täcka in viktiga delar för metoden som skapas i examensarbetet och vidare studie har inte ansetts nödvändig.

8.3 Metod

Examensarbetets övergripande metod bygger på designforskning, där en del innebär utvärdering av metoden som skapas. Utvärderingen har fått liten plats i detta examensarbete, eftersom begränsningar i tid har bidragit till att metoden inte kunnat testats i praktiken på en verklig detaljplan. Önskvärt hade varit att testa metoden för att förstå dess begränsningar och hur den kan utvecklas, men en sådan utvärdering tar lång tid då framtagandet av en detaljplan pågår under lång tid. Metoden har dock utvärderats under hela arbetsgången då bidrag från litteratur, intervjuer och studie av Holma torg tagits i beaktande, diskuterats, bearbetats och påverkat resultatet av den färdiga metoden.

I examensarbetet har intervjuer genomförts med flera olika aktörer för att inhämta kunskap om ämnesområdet. Det hade varit intressant att intervjua fler planhandläggare för att se om de arbetar på olika sätt, vilka värden de ser som viktiga och hur de tror att den sociala riskhanteringsmetoden kan användas och anpassas till detaljplaneprocessen. På så sätt hade utvärderingen av metoden genom åsikter från de som ska använda den kunnat få större plats. Det hade även varit intressant att intervjua fler byggherrar. I examensarbetet har kontakt endast tagits med MKB som initierade detaljplanen för Holma torg för att höra om deras tankar kring sociala aspekter i planeringen. MKB förvaltar själva de bostäder som de initierar vilket innebär att de är måna om de sociala värdena och att bygga för hyresgästernas behov. En annan byggherre, som inte själv förvaltar utan endast bygger för att senare sälja, hade varit intressant att intervjua då andra åsikter troligen då framkommit. Orsaken till att fler intervjuer inte genomförts är begränsningar i tid, och intervjuerna anses ändå täcka in de viktigaste aspekterna och utgöra ett tillfredsställande underlag till metoden som skapats.

I examensarbetet har kvalitativa intervjuer genomförts vilka har präglat inriktningen. I flera av intervjuerna har fokus legat på fallet med Holma torg och efterföljande problematik, varför tankarna har formats av den kontexten och inriktats på områden där sociala problem är mycket närvarande, såsom miljonprogramsområden. Dessutom har tankarna mest inriktats på att planera för fysiska förändringar i bostadsområden. Den sociala riskhanteringsmetoden är dock menad att kunna användas för alla typer av befintliga områden, oberoende om det är villaområden eller miljonprogramsområden eller om det gäller bostäder, kontor, handel osv. Anledningen till att störst fokus legat på områden likt Holma är för att sådana områden påvisat en problematik som belyser behovet av att integrera hanteringen av sociala risker, eftersom det annars kan leda till stora negativa konsekvenser. Områden med fungerande sociala förhållanden utan aktiviteter såsom brottslighet eller otrygghet anses inte påverkas lika negativt av förändringar som inte är helt anpassade efter områdets behov.

Fallet med Holma torg har präglat inriktningen av arbetet då det har visat på hur social problematik kan uppstå och vad det kan leda till. Holma torg har främst visat på behovet av att sociala risker integreras i detaljplaneprocessen men metodens utformning bedöms inte kopplas direkt till fallet med Holma torg utan baseras även mycket på litteratur och intervjuer.

Studien av detaljplanen för Holma torg och efterföljande problematik har skett parallellt med framtagandet av metoden för social riskhantering. Ytterligare studier av andra områden skulle kunna komplettera metoden främst gällande att redogöra för faktiska utfall av ingrepp i den fysiska miljön. För en sådan studie skulle en tydlig beskrivning av vilka åtgärder som gjorts för att undvika negativa konsekvenser i ett område behövas vilket troligen skulle kräva en del detektivarbete. För att ett område ska vara användbart att studera krävs också att området innan ändringen omfattas av de kriterier som beskrivs i behovsbedömningen, det vill säga kriterier som arbetats fram i detta examensarbete. Även om en studie av ett annat område således skulle kunna komplettera metoden hade det varit svårt att dels tidsmässigt hinna med en sådan studie men också att innan den sociala riskhanteringsmetoden färdigställts veta vad som hade varit relevant information att samla in. Om metoden följs i framtida detaljplaneprocesser bedöms möjligheten till kontroll och uppföljning av planens faktiska effekter vara lättare att studera och sådan information skulle i framtiden kunna användas för att komplettera metoden.

8.4 Resultat

Examensarbetet har resulterat i en metod för social riskhantering. Syftet med arbetet har också varit att undersöka och väcka frågan gällande sociala riskers betydelse i planprocessen. Detta har gjorts genom att beskriva problembakgrunden och en redogörelse för och analys av befintliga verktyg. Examensarbetet har också syftat till att utgöra en hjälp för personer som arbetar med att ta fram detaljplaner för redan bebyggda områden. Metoden visar på att det är viktigt att arbetet med sociala risker integreras i ett tidigt skede av planprocessen eftersom det då finns störst möjlighet att påverka planens utformning. Metoden kan på så sätt fungera som ett verktyg för att avgöra om den fysiska förändringen är lämplig att genomföra, genom att belysa de sociala riskerna i området.

Det är dock viktigt att vara medveten om att det inte endast är planhandläggarens ambitioner eller andra ingående aktörers ambitioner som påverkar utfallet av planen. Byggherren måste också se ett värde i att bygga ur ett socialt perspektiv för att vidta nödvändiga åtgärder som framkommer under planeringen. Om byggherren inte ska förvalta byggnaderna i slutändan kan det vara svårare att implementera sociala åtgärder, än om byggherren ska förvalta dem. Då är de mer måna om att området ska vara anpassat för sociala behov vilket underlättar för dem i förvaltningskedet. Under planeringen kan planhandläggaren och övriga inblandade aktörer lyfta viktiga sociala aspekter som borde gå före andra intressen, men de kan inte alltid styras i planen utan det är upp till byggherren. Den sociala riskhanteringsmetod som tagits fram i detta examensarbete kan hjälpa till att visa berörda aktörer vilka sociala risker som bör prioriteras samt hur och i vilken utsträckning det är möjligt att påverka de sociala förhållandena i området som planeras.

Vissa av de kriterier som tagits fram för att metoden ska uppfylla sitt syfte och som används för att utvärdera ett antal redan befintliga verktyg har varit svåra att tydligt motivera. I intervjuer med aktörer som arbetar med detaljplaner har det inte uttryckts ett specifikt behov av att på ett mer användarvänligt sätt utveckla en metod som skiljer sig från redan befintliga verktyg. Vid förklaring av vad metoden för social riskhantering syftar till att uppnå har dock de personer som intervjuats ställt sig positiva till att ämnesområdet utvecklas. Planhandläggare har uttryckt en önskan om att kunna grunda sina beslut på teoretisk kunskap istället för att utgå från egna åsikter vid planeringen och om vilka åtgärder som är lämpliga att vidta. Förståelse för sociala risker, arbetssituationen, detaljplaneprocessens förfarande samt lärdomar från fallet med Holma torg har motiverat en metod som förtydligar flera av aspekterna kopplat till sociala risker, varför många av kriterierna har sin grund i detta.

Eftersom metoden inte har utvärderats är det svårt att uttala sig om huruvida den fungerar väl i praktiken och uppfyller de uppsatta kriterierna. Detta är ett arbete som inte kunnat utföras i denna studie till följd av tidsbegränsningar. En utvärdering av metoden är dock mycket viktig för att avgöra dess praktiska tillämpning och för vidareutveckling. I kapitel 10 ges förslag på hur en sådan utvärdering kan tänkas ske. Även om metoden inte är testad i verkligheten finns det ändå förhoppningar om vad den kan bidra med i detta skede. Förhoppningen är att arbetet ska kunna utgöra ett hjälpmedel genom att:

- Kunskap inom ämnesområdet sociala risker, bakomliggande orsaker och åtgärder finns samlad på samma plats.
- Specificera skyddsvärde vilket bidrar till att göra detaljplanearbetet mindre beroende av betraktaren.
- Sammanställa tydliga kopplingar mellan ett områdes befintliga sociala förutsättningar och vilka sociala risker som bör hanteras.
- Tydligt visa vad som är möjligt att ta hänsyn till och åtgärda inom ramarna för detaljplaneprocessen. På så vis undviks att tid läggs på att kartlägga sådan som detaljplaneprocessen i slutändan har svårt att hantera.
- Ge förståelse för hur metoden kan utgöra ett moment i detaljplaneprocessen.
- Bidra till att sociala risker inte förbises av andra intressen. På så sätt säkrar metoden att ingen förändring i miljön försämrar en plats med avseende på människors säkerhet, trygghet och hälsa.
- Öka kunskapen och integrera arbetet med sociala risker i detaljplaneprocessen, för att undvika negativa sociala konsekvenser när fysiska förändringar görs i områden med befintliga sociala förhållanden.

9 Slutsats

Examensarbetet har syftat till att besvara den övergripande frågeställningen *Hur kan fysisk planering användas som ett verktyg för att hantera sociala risker på detaljplanenivå?*. Detta har gjorts genom analys av befintliga verktyg, lärdomar från detaljplanen för Holma torg och erfarenheter från intervjuade aktörer som resulterat i en metod för social riskhantering i detaljplaneprocessen. Metoden innehåller sju steg:

- Behovsbedömning
- Planering
- Kartläggning
- Analys
- Åtgärder
- Värdering
- Kontroll och uppföljning

För att besvara den övergripande frågeställningen har arbetet utgått från tre underfrågor vilka besvaras nedan.

Vilka brister finns i befintliga verktyg som används inom ämnesområdet?

- Samtliga verktyg bedöms som generella och inte anpassade till ämnesområdet för examensarbetet.
- Samtliga verktyg redovisar inga specifika skyddsvärden kopplade till sociala risker.
- Samtliga verktyg redogör inte för specifika åtgärder gällande sociala risker och riskfaktorer.
- Verktyg som behandlar sociala konsekvenser tar inte hänsyn till sannolikheter.
- Verktygen för sociala aspekter är omfattande och flera av dem bedöms vara tidskrävande och otydliga i vissa avseenden.

Vilka delar i de befintliga verktygen kan användas som underlag för metodutvecklingen?

- Stegen identifiering/kartläggning, analys, åtgärder och uppföljning bör integreras för att lyfta de sociala frågorna.
- Kartläggning av rådande sociala förhållanden kan ske genom exempelvis statistik, platsbesök, kartanalyser, trygghetsvandringar och dialog med berörda aktörer (tjänstemän, boende etc.).
- För att skapa goda förutsättningar för att utforma planen med hänsyn till riskerna bör sociala frågor lyftas tidigt i planprocessen.
- Riskhanteringsprocessens ingående steg utgör lämpligt underlag för en social riskhanteringsmetod.
- De sociala riskernas sannolikheter och konsekvenser bör beskrivas i kvalitativa termer.
- Metoden bör kunna utgöra underlag för uppföljning och utvärdering av det verkliga utfallet av planen.
- Ett tvärsektorielt arbete är viktigt för att integrera aktörer som kan bidra med sina olika kompetenser.
- Metoden bör innefatta en behovsbedömning avseende om planen bedöms ha betydande social påverkan.

Vilka praktiska erfarenheter och lärdomar utifrån ett verkligt fall kopplat till hantering av sociala risker i fysisk planering kan användas som underlag för metodutvecklingen?

- Goda intentioner i planeringen kan leda till negativa utfall. För att undvika detta måste det finnas kunskap om vad fysiska förändringar kan leda till.

- En torgyta i ett socialt utsatt område kan tas över av enstaka grupper. I kombination med tillåten biltrafik och en plats för ungdomar att samlas på kan de kriminella aktiviteterna öka ytterligare och skapa otrygghet för andra människor.
- Arbetet med att åtgärda sociala problem bör ske förebyggande i planeringskedet istället för att åtgärda dem i efterhand när den fysiska förändringen är genomförd.
- Det finns flera intressen att ta hänsyn till vid planering för fysiska förändringar, varför en prioritering utifrån förväntade sannolikheter och konsekvenser bör genomföras.
- Det är svårt att förutse utfallet av en fysisk förändring då en detaljplan genomförs flera år innan byggnationen färdigställs. I planeringen bör därför situationen analyseras baserat på hur området kommer se ut i framtiden.
- Områden med befintliga sociala problem kan komma att ha problem även flera år framåt, kanske till och med större problem, varför de befintliga förhållandena bör studeras och planeras utifrån.

10 Förslag på vidare studier

I detta examensarbete har en metod för social riskhantering i detaljplaneprocessen utvecklats. På grund av tidsbegränsningar har metoden inte utvärderats. En utvärdering av metoden skulle vara intressant för att fånga upp styrkor och svagheter och för att utveckla den. Utvärderingen bör lämpligast göras i olika omgångar med olika syften, förslagsvis enligt följande:

- Användarvänligheten kan utvärderas genom att ett antal planhandläggare eller andra användare får ta del av metoden och testa den i praktiken (inte nödvändigtvis på ett nytt projekt) för att upptäcka oklarheter eller problem i metodens olika steg.
- Därefter kan metoden testas på en riktig detaljplan för att se hur metoden fungerar som en del av detaljplaneprocessen. Detta är viktigt för att undersöka om metoden kan integreras med andra ingående moment/utredningar och bli en naturlig del av processen.
- Önskvärt är att metoden testas på flera detaljplaner. När byggnation skett utifrån detaljplanen och det sociala utfallet av den fysiska förändringen går att se kan metoden utvärderas för att se om den fungerar för det den är menad för.

Ovanstående är endast förslag på inriktningar för utvärdering. Inget större arbete har lagts på att utveckla dessa utan är en del av vidare studier inom ämnesområdet.

11 Referenser

- Axelsson, J. (2012). *Den informella kontrollens effekt på attityden till polisen*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Boverket. (2006). *Var finns rum för våra barn? En rapport om trångboddheten i Sverige*. Boverket.
- Boverket. (2010). *Plats för trygghet - Inspiration för stadsutveckling*. Boverket.
- Boverket. (2010). *Socialt hållbar stadsutveckling - en kunskapsöversikt*. Boverket.
- Boverket. (2014). *PBL Kunskapsbanken - en handbok om plan- och bygglagen*. Boverket.
- Boverket. (2014). *Under miljonprogrammet byggdes en miljon bostäder*. Hämtat från Boverket:
<http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/miljonprogrammet/> den 15 11 2017
- Boverket. (2015). *Attraktiva miljonprogramsområden: platskvalitet med ökad delaktighet*. Karlskrona: Boverket.
- Boverket. (2015). *Kommunal fysisk planering*. Hämtat från Boverket.se:
<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/kommunal-planering/> den 15 11 2017
- Boverket. (2016). *Byggherrens ansvar*. Hämtat från Boverket.se: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/lov--byggande/byggprocessen/byggherrens-ansvar/> den 22 11 2017
- Boverket. (2016). *Reviderad prognos över behovet av nya bostäder till 2025*. Karlskrona: Boverket.
- Boverket. (2016). *Rätt tätt – en idé om förtäining av städer och orter*. Boverket.
- Brottsförebyggande rådet. (1999). *Kartläggning, problemanalys & prioriteringar*. Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet. (2000). *Brottsförebyggande åtgärder i praktiken*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet. (2002). *Bebyggelseinriktade åtgärder mot brott och otrygghet*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet. (2015). *Börja med en kartläggning!* Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet. (2017). *Nationella trygghetsundersökningen*. Hämtat från Brå.se:
<https://www.bra.se/brott-och-statistik/statistiska-undersokningar/nationella-trygghetsundersokningen.html> den 30 11 2017
- Brottsförebyggande rådet. (2017). *Utsatta områden*. Hämtat från brå.se: <http://www.bra.se/brott-och-statistik/statistik-utifran-brottstyper/regionala-variationer/utsatta-omraden.html> den 12 10 2017
- Cohen, L., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: a routine activity approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608.
- Council on Environmental Quality. (1997). *The national environmental policy act - A Study of Its Effectiveness After Twenty-five Years*.
- Cramer, J., Dietz, T., & Johnston, R. (1980). Social Impact Assessment of Regional Plans: a review of methods and issues and a recommended process. *Policy Science*, 12, 61-82.
- Dahlin, Å. (2016). *Från delad till enad stad- Översiktsplanering för social hållbarhet. Delrapport från Kommissionen för ett hållbart Stockholm 2016*. Stockholm: Stockholms stad.
- Davidsson, G., Haeffler, L., Ljungman, B., & Frantzich, H. (2003). *Handbok för riskanalys*. Räddningsverket.

- Desrosier, C. M. (1975). Major Federal Actions Under the National Environmental Policy Act. *Fordham Law Review*, 44, 580-596.
- Dock, M. (2007). *Trygg & Välmående - utformning av Den goda staden*. Helsingborg: Kommunstyrelsens förvaltning, avdelningen för hållbar utveckling.
- Dock, M. (2010). *Trygg & Välmående - utformning av Den goda staden*. Helsingborg: Helsingborgs stad.
- Dock, M. (2013). *Hälsofrämjande stadsplanering*. Malmö stad.
- Eck, J., Chainey, S., Cameron, J., Leitner, M., & Wilson, R. (2005). *Mapping Crime: Understanding Hot Spots*. U.S. Department of Justice.
- Elder-Vass, D. (2010). *The Causal Power of Social Structures*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Gerell, M. (2017). *Neighborhoods without community. Collective efficacy and crime in Malmö, Sweden*. Malmö: Malmö university.
- Gerell, M., & Hallin, P.-O. (2014). Att arbeta med grannkapsutveckling och sociala risker. i R. Ek, M. Gerell, N. Guldåker, P.-O. Hallin, M. Herbert, T. Nieminen Kristofersson, . . . M. Tykesson, *Att laga revor i samhällsväven - om social utsattbet och sociala risker i den postindustriella staden* (ss. 127-143). Institutionen för urbana studier, Malmö högskola.
- Gove, W., Hughes, M., & Galle, O. (1979). Overcrowding in the home: an empirical investigation of its possible pathological consequences. *American Sociological Review*, 44, 59-80.
- Groff, E. R. (2015). Informal Social Control and Crive Events. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 31(1), 90-106. doi:10.1177/1043986214552619
- Göteborgs stad. (2017). *[SKA] Social konsekvensanalys. Människor i fokus 1.2*. Göteborgs stad Stadsbyggnadskontoret.
- Göteborgs stad. (u.å.). *Statistikdatabas för Göteborgs stad*. Hämtat från Göteborgs stad: <http://statistikdatabas.goteborg.se/pxweb/sv/?rxid=30084be4-31c6-46b8-a482-dce425d51600> den 06 10 2017
- Hallin, P.-O. (2013). *Sociala risker - en metod- och begreppsdiskussion*. Malmö högskola, institutionen för urbana studier.
- Hallin, P.-O. (2014). Att arbeta med forskningscirklar och områdesutveckling - gemensam kunskapsutveckling och lärande. i R. Ek, M. Gerell, N. Guldåker, P.-O. Hallin, M. Herbert, T. Nieminen Kristofersson, . . . M. Tykesson, *Att laga revor i samhällsväven - om social utsattbet och sociala risker i den postindustriella staden* (ss. 156-165). Institutionen för urbana studier, Malmö högskola .
- Hallin, P.-O. (2014). Vad är en social risk? i E. R. M. Gerell, N. Guldåker, P.-O. Hallin, M. Herbert, T. Nieminen Kristofersson, . . . M. Tykesson, *Att laga revor i samhällsväven - om social utsattbet och sociala risker i den postindustriella staden*. Malmö: Malmö University Publications in Urban Studies (MAPIUS) 18.
- Hallin, P.-O. (2017). Utsatta områden – vad är viktigt att tänka på vid analys av just denna typ av områden? Processer att ta hänsyn till. *[Power-point presentation]*. Urbana studier, Malmö högskola.
- Hansson, M., Doyle, M., Andershed, H., Svensson, S., Johansson, P., & Ammer, T. (2016). *Effektiv samordning för trygghet*. Örebro.
- Hassel, H. (2010). *Risk and vulnerability analysis in society's proactive emergency management: Developing methods and improving practices*. Lund: Lund University.

- Hedman, E. (2008). *Den kommunala allmännyttans historia- Särtryck av underlag till utredningen om allmännyttans villkor (SOU 2008:38)*. April: Boverket.
- Holmasthan. (u.å.). *Kort om Holma*. Hämtat från Holmasthan.se: <http://www.holmasthan.se/kort-om-holma/> den 09 11 2017
- Höst, M., Regnell, B., & Runeson, P. (2006). *Att genomföra examensarbete*. Lund: Studentlitteratur.
- ICPG. (2003). Principles and guidelines for social impact assessment in the USA. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 231-250. doi:10.3152/147154603781766293
- Johansen, I., & Rausand, M. (2012). Risk Metrics: Interpretation and Choice . *2012 IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management (IEEM)*, 1914-1918.
- Juth, V., & Dickerson, S. (2013). Social Stress. i M. Gellman, & R. Turner, *Encyclopedia of Behavioral Medicine* (ss. 1842-1843). New York: Springer .
- Kaplan, S., & Garrick, J. (1981). On the Quantitative Definition of Risk. *Risk Analysis*, 1(1), 11-27.
- Klinke, A., & Renn, O. (2002). A New Approach to Risk Evaluation and Management: Risk-Based, Precaution-Based, and Discourse-Based Strategies. *Risk Analysis*, 22(6), 1071-1094.
- Kommission för ett hållbart Malmö. (2013). *Malmös väg mot en hållbar framtid, hälsa, välfärd och rättvisa*. Malmö: Malmö stad.
- Leyden, K. (2003). Social Capital and the Built Environment: The Importance of Walkable Neighborhoods. *American Journal of Public Health*, 93(9), 1546-1551.
- Länsstyrelsen Västra Götalands län. (2012). *Västra Götalandsmodellen. Sociala risker i risk- och sårbarhetsanalyser – en vägledning*. Länsstyrelsen i Västra Götalands län, enheten för skydd och säkerhet.
- Mahmoudi, H., Renn, O., Vanclay, F., Hoffmann, V., & Karami, E. (2013). *A framework for combining social impact assessment and risk assessment*. Environmental Impact Assessment Review.
- Malmö Högskola. (2016). *Malmös områdesundersökning 2015*. Institutionen för kriminologi, Malmö Högskola.
- Malmö stad. (2009). *Hela Hyllie hållbart! Dialog-pm 2009:2*. Malmö stadsbyggnadskontor.
- Malmö stad. (2012). *Dp 5114. Detaljplan för kvarteret Häcksaxen m.fl. i Holma*. Malmö Stadsbyggnadskontor.
- Malmö stad. (2017). *Fakta och statistik* . Hämtat från Malmö stad: <http://malmo.se/statistik> den 06 10 2017
- Malmö stad. (2017). *Huvudnyheter: Malmö och Sverige växer rekordsnabbt*. Hämtat från Malmö stad: <http://malmo.se/Huvudnyheter/2017-01-20-Malmo-och-Sverige-vaxer-rekordsnabbt.html> den 14 12 2017
- Malmös lokala Healthy Cities grupp. (2016). *Processledarmanual - för sociala konsekvensbedömningar, SKB*.
- Martin, J. L. (2009). *Social structures*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- MSB. (2012). *Olycksrisker i MKB*. MSB.
- MSB. (2015). *Samhällsplanering och riskhantering i anslutning till storskalig kemikaliehantering*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).
- Nacka kommun. (2001). *Brottsförebyggande åtgärder i fysisk planering - en beskrivning av projektet och en handledning i stadsbyggnadsprocessen*. Nacka kommun.

- Nationalencyklopedin. (u.å). *Segregation*. Hämtat från NE.se:
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/segregation> den 30 11 2017
- Nationalencyklopedin. (u.å). *Social kontroll*. Hämtat från NE.se:
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/social-kontroll> den 11 12 2017
- Newman, O. (1996). *Creating Defensible Space*. New York: U.S Department of Housing and Urban Development Office of Policy Develpement and Research.
- Nordstrand, U. (2000). *Byggprocessen* (Vol. 3). Stockholm: Liber.
- Polisen. (2015). *Utsatta områden - sociala risker, kollektiv förmåga och oönskade händelser*. Stockholm: Nationella operativa avdelningen .
- Polismyndigheten i Stockholms län. (2005). *Bo Tryggt 05*. Polismyndigheten i Stockholms län.
- Renn, O., & Klinke, A. (2013). A Framework of Adaptive Risk Governance for Urban Planning . *Sustainability*(5), 2036-2059.
- Rädda Barnen. (2015). *Barnfattigdom i Sverige, Årsrapport 2015*. Rädda Barnen.
- SCB. (2017). *Välkommen till SCB:s statistikpaket!* Hämtat från SCB:
<https://www.h6.scb.se/osdb2015/Default.aspx?ReturnUrl=%2fosdb2015%2f> den 06 10 2017
- SCB. (u.å.). *Beställa mikrodata*. Hämtat från SCB: https://www.scb.se/sv_/Vara-tjanster/Bestalla-mikrodata/ den 06 10 2017
- SFS 1998:808. Miljöbalk. Stockholm: Miljö- och energidepartementet.
- SFS 2010:900. Plan- och bygglag. Stockholm: Näringsdepartementet RSN.
- SFS 2017:966. Miljöbedömningsförordning. Stockholm: Miljö- och energidepartementet.
- Slettenmark, O. (2003). *Riskanalys i detaljplaneprocessen - vem, vad, när & hur?* Länsstyrelsen i Stockholms län.
- SMS-projektet. (2013). *Sociala konsekvensbeskrivning*. Göteborgs stad, Vest-Agder fylkeskommune, Kristianstad kommun, Halmstad kommun, Fredrikstad kommun.
- Stadsbyggnadsnämnden. (2015). *Sociala konsekvensbedömningar inför fysiska investeringar*. Malmö: Kommunstyrelsen.
- Stanley, P. (1997). *Crime prevention through environmental design: a review*.
- Stockholms stad. (u.å.). *Statistik om Stockholm*. Hämtat från Stockholms stad: <http://statistik.stockholm.se> den 06 10 2017
- Strömgren, M. (2006). *Risihantering och fysisk planering - En kunskapsöversikt*. Karlstad: Karlstads universitet.
- Swedish Standards Institute. (2008). *Brottsförebyggande genom stadsplanering och byggnadsutformning - Del 2: Stadsplanering*. Teknisk rapport SIS-CEN/TR 14383-2:2008.
- Tehler, H. (2015). *A general framework for risk assessment*. Lund University.
- Tehler, H., & Brehmer, B. (2013). *Design inom obycks- och krishanteringsområdet med fokus på ledning*. Lund: LUCRAM, Lunds universitet .
- Trivector. (2015). *Analys av införande av krav på sociala konsekvensbedömning i infrastrukturplaneringen*. Stockholm: Trivector Traffic.
- Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Tryggare och Mänskligare Göteborg, Boverket och BRÅ. (2010). *Trygghetsvandring, en vägledning*. BRÅ.

- Tryggare och Mänskligare Göteborg, Boverket och BRÅ. (2010). *Trygghetsvandring, tankar på vägen*.
- Vanclay, F. (2003). International Principles For Social Impact Assessment. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 5-12. doi:10.3152/147154603781766491
- Vanclay, F., Esteves, A., Aucamp, I., & Franks, D. (2015). *Social Impact Assessment: Guidance for assessing and managing the social impacts of projects*. Fargo ND: Internal Association for Impact Assessment.
- Warner, B. D., & Wilcox Rountree, P. (1997). Local Social Ties in a Community and Crime Model: Questioning the Systemic Nature of Informal Social Control. *Social problems*, 44(4), 520-536.

Bilaga A. Intervjufrågor

Samtliga intervjuer inleddes med frågor om personens arbetsroll och arbetsuppgifter. Därefter ställdes frågorna som presenteras här till respektive respondent.

Planeringssekreterare, socialförvaltningen, Malmö stad.

Vad arbetar du med som är kopplat till sociala risker?

Vad är din koppling till Holma torg?

Vilken problematik finns i Holma med avseende på sociala aspekter?

Vilken problematik finns i andra social utsatta områden med avseende på sociala aspekter?

Vad ser du för nytta med vårt examensarbete? Finns det behov av någon speciellt inriktning?

Hur sker datainsamling om brott och sociala problem? Vilka sociala problem är vanligast att kartlägga?

Vilka aktörer är viktiga att kontakta, som arbetar med problemen i Holma eller som arbetar med sociala problem i andra områden?

Planhandläggare Holma torg, numera planarkitekt stadsbyggnadskontoret Lunds kommun

Hur går processen till när man tar fram en ny detaljplan?

Vilka är involverade i detaljplaneprocessen och vad är deras roller?

När detaljplanen för Holma torg upprättades, togs hänsyn till dialog-pm:et som gjordes 2009 om hela Hyllie hållbart, där det beskrivs att Holma är ett segregerat område?

När man tar fram en detaljplan, görs det någon social kartläggning om sociala behov, problem etc.?

Vilka skickas detaljplanen till för granskning?

Det framkom problem med att tillåta biltrafik på Holma torg, bl.a. Miljöpartiet som inte tyckte det var en hållbar lösning. Framkom det något om trygghetsaspekten?

Syftet med torget var att skapa mötesplats för boende i området och skapa plats för kontor och butiker att etablera sig i, men fanns det tankar på negativa effekter såsom att vissa grupper skulle ta över torget?

I vilket skede av detaljplaneprocessen bör de sociala aspekterna komma in?

Vems ansvar bör det vara att lyfta de sociala aspekterna?

Civilingenjör i riskhantering, Structor Riskbyrå AB

Hur sker riskhantering i stadsplanering?

Hur sker riskhantering i miljökonsekvensbedömningsprocessen?

Hur är de sociala aspekterna i stadsplaneringen lagstyrda?

Programarkitekt, stadsbyggnadskontoret Malmö stad

Har man i Malmö i och med ”Utredningsuppdraget Sociala konsekvensbedömningar inför fysiska investeringar” beslutat att en SKB alltid ska göras?

Hur ser SKB-processen ut i Malmö? (Arbetsgrupp, uppföljningsmöten, processledare)

I vilket skede i detaljplaneprocessen görs en SKB?

Hur tas hänsyn till en SKB? Är stadsplanerare positivt inställda eller ses det bara som ännu ett dokument?

Finns det någon del av en SKB som är svår att genomföra i praktiken?

Görs det en kartläggning av området som planeras?

Hur inhämtas data om området som planeras?

När SKB-processen arbetades fram, såg man till den redan etablerade MKB-processen och hur den implementeras i planarbetet?

Områdespolis, Holma

Vad är din yrkesmässiga koppling till Holma?

Vilka problem finns i Holma och på Holma torg?

Tror du att problemen kan ha något att göra med hur torget är fysiskt utformat och placerat i Holma?

Var polisen involverade i detaljplanearbetet för Holma torg? Om ja, på vilket sätt? Om nej, tror du att utfallet hade kunnat bli annorlunda om polisen gett sin bild av området, och i så fall vad?

Vid diskussion med planhandläggare framkom att typ av brottslighet i Holma har förändrats sedan detaljplanen togs fram. Är det möjligt att se tendenser i ett område för hur brottsligheten håller på att utveckla sig?

Kan polisen dela med sig av sådan information till kommunen vid framtagandet av en ny detaljplan?

Vid diskussion gällande problematik med Holma torg har mycket fokus lagts på gågatan genom torget, vad anser du är problematiskt med den?

Finns det bra aspekter med en gågata genom torget ur polisens synvinkel?

Involveras polisen i detaljplaneprocessen?

Tror du att det skulle hjälpa planeringen om polisen ingick i detaljplaneprocessen? Om ja, på vilket sätt tror du att nu skulle kunna hjälpa?

Vad ser polisen för värde i att ingå i detaljplaneprocessen?

I vilket skede av detaljplaneprocessen tror du att ni skulle kunna göra störst nytta?

Vilken typ av information har polisen om olika stadsområden? Vet ni på polisen t.ex. att det begås mycket brott i vissa områden, att vissa områden upplevs mer otrygga, var kriminella nätverk är verksamma etc.?

Vet ni på polisen var hot-spots finns i staden?

Hur samlas sådan typ av information in?

Kan ni på polisen delge denna information till kommunen i detaljplaneprocessen?

Kan du ge exempel på vad som kännetecknar den fysiska utformningen (inklusive placeringen) hos en plats som är problematisk?

Kan du ge exempel på vad som kännetecknar en plats som är bra ur brottsförebyggandesynpunkt, det vill säga platser där det inte sker brott?

Har du några förslag på brottsförebyggande åtgärder i den fysiska miljön?

Bosocial utvecklare, MKB i Holma

Vad är din yrkesmässiga koppling till Holma?

Vilka problem finns i Holma och på Holma torg?

Tror du att problemen kan ha något att göra med hur torget är fysiskt utformat och placerat i Holma?

Var MKB involverade i detaljplanearbetet för Holma torg? Om ja, på vilket sätt? Om nej, tror du att utfallet hade kunnat bli annorlunda om MKB gett sin bild av området, och i så fall vad?

Vid diskussion gällande problematik med Holma torg har mycket fokus lagts på gågatan genom torget, vad anser du är problematiskt med den?

Finns det bra aspekter med en gågata genom torget ur MKBs synvinkel?

Involveras MKB i detaljplaneprocessen om en ny detaljplan tas fram för ett befintligt område där MKB förvaltar bostäder?

Tror du att det skulle hjälpa planeringen om MKB ingick i detaljplaneprocessen? Om ja, på vilket sätt tror du att nu skulle kunna hjälpa?

Vad ser ni på MKB för värde i att ingå i detaljplaneprocessen?

I vilket skede av detaljplaneprocessen tror du att ni skulle kunna göra störst nytta?

Vilken typ av information har MKB om olika bostadsområden som ni förvaltar? Vet ni t.ex. att det begås mycket brott i vissa områden, att vissa områden upplevs mer otrygga, hur de boende mår, hur gemenskapen är etc.?

Vet ni på MKB var hot-spots finns i staden?

Hur samlas sådan typ av information in?

Kan ni på MKB delge denna information till kommunen i detaljplaneprocessen?

Kan du ge exempel på vad som kännetecknar den fysiska utformningen (inklusive placeringen) hos en plats som är problematisk?

Har nu några förslag på hur man fysiskt kan utforma attraktiva platser ur boendesynpunkt?

Universitetslektor vid institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet

Hur fungerar programmet GIS?

Hur inhämtas data som ska in i programmet?

Vet du var man kan hitta sådan data (statistik)?

Vilken information (statistik) är svår att få fram kopplat till sociala aspekter?

Används GIS för att visa på en karta var t.ex. brott begås?

Används det på forskningsnivå eller även i praktiken?

Vad är fördelarna respektive nackdelarna med att använda GIS för att visa på risker?

Vet du hur arbetet med GIS sker i kommunerna?

Kommunpolis stadsområde Väster, Malmö stad

Hur arbetar kommunpolisen i Malmö stad?

Involverades kommunpolisen i detaljplaneprocessen för Holma torg?

Involveras kommunpolisen idag i detaljplaneprocessen?

Vad ser du för värde i att medverka i processen?

Hur påverkar den fysiska miljön möjligheten till brott?

Vad är viktiga åtgärder för att förebygga brott?

Kan brottsförebyggande åtgärder mätas/utvärderas?

Planhandläggare, Malmö stad

Hur stort område omfattar en detaljplan?

Vissa delar av detaljplaneprocessen är lagstyrda, men finns det andra delar som sker på olika sätt i olika kommuner? Finns det olika arbetsmetoder för att ta fram detaljplaner?

Vilka skeden ingår i detaljplaneprocessen?

Vilka aktörer är involverade i de olika skedena?

Vem initierar en detaljplan?

När kommunen tillfrågas om ett planbesked, skickar beställaren då med ett färdigt planförslag eller mest tankar om vad som ska förändras/byggas på platsen?

Hur görs bedömningen om man ska ge planbesked eller inte?

Går det att ändra en detaljplan under genomförandetiden?

Hur lång är planhandläggningstiden?

När en ny detaljplan ska tas fram i ett befintligt område, vet man då om området är problematiskt ur social synpunkt?

När man tar fram en detaljplan, görs det någon social kartläggning, och vad omfattar den i så fall?

När man tar fram en detaljplan, tas hänsyn till sociala aspekter såsom trygghet och brottslighet?

Kan belysning påverkas i detaljplanen?

Kan placering av entréer och fönster påverkas i detaljplanen?

I vilket skede tycker du att vår metod för social riskhantering ska komma in i detaljplaneprocessen?

Vad ser du för nytta och värde i att använda vår metod?

Bilaga B. Metod för social riskhantering

Metod för hantering av sociala risker i detaljplaneprocessen

Josefin Andersson

Carolina Osvalder

Lund
Februari 2018

Förord

Denna metod är framtagen som ett resultat av ett examensarbete för brandingenjörsutbildningen och civilingenjörsutbildningen i riskhantering på Lunds tekniska högskola. Metoden syftar till att utgöra ett verktyg som på ett strukturerat och användarvänligt sätt beskriver hur sociala risker kan hanteras vid framtagandet av detaljplaner.

Handledare har varit universitetslektor Alexander Cedergren på Lunds tekniska högskola och biträdande handledare forskare Per-Olof Hallin på Malmö högskola.

Josefin Andersson & Carolina Osvalder

Lund
Februari 2018

Bakgrund

Bakgrund, källhänvisningar och motiveringar till val som gjorts i metoden redovisas i examensarbetet "Hantering av sociala risker i fysisk planering – utveckling av en metod för social riskhantering i detaljplaneprocessen". Syftet med examensarbetet har varit att undersöka hur sociala risker kan hanteras med fysisk planering på detaljplanenivå. Målet har varit att utveckla en strukturerad metod för social riskhantering som kan användas vid framtagandet av detaljplaner.

Åtta kriterier har tagits fram för den sociala riskhanteringsmetoden.

Metoden ska:

- Vara användarvänlig med avseende på att den ska vara enkel att följa, lätt att förstå samt inte vara för tidskrävande.
- Hantera sociala risker.
- Endast hantera sociala risker kopplade till uppsatta skyddsvärden.
- Vara applicerbar i detaljplaneprocessen när det ska upprättas en fysisk förändring i ett bebyggt område.
- Ta hänsyn till de befintliga sociala förhållandena som råder i området som ska planeras.
- Vara anpassad för att integreras i ett tidigt skede av detaljplaneprocessen.
- Endast ta hänsyn till sociala risker som kan påverkas med fysiska åtgärder i detaljplaneprocessen.
- Endast innefatta åtgärder som kan ge direkt effekt på en social risk eller social riskfaktor.

Metoden består av sju steg: *Behovsbedömning, Planering, Kartläggning, Analys, Åtgärder, Värdering och Kontroll och uppföljning.*

Metoden visar på att det är viktigt att arbetet med sociala risker integreras i ett tidigt skede av planprocessen eftersom det då finns störst möjlighet att påverka planens utformning. Metoden kan på så sätt fungera som ett verktyg för att avgöra om den fysiska förändringen är lämplig att genomföra, genom att belysa de sociala riskerna i området.

Det är dock viktigt att vara medveten om att det inte endast är planhandläggarens ambitioner eller andra ingående aktörers ambitioner som påverkar utfallet av planen. Byggherren måste också se ett värde i att bygga ur ett socialt perspektiv för att vidta nödvändiga åtgärder som framkommer under planeringen. Om byggherren inte ska förvalta byggnaderna i slutändan kan det vara svårare att implementera sociala åtgärder, än om byggherren ska förvalta dem. Då är de mer måna om att området ska vara anpassat för sociala behov vilket underlättar för dem i förvaltningsskedet. Under planeringen kan planhandläggaren och övriga inblandade aktörer lyfta viktiga sociala aspekter som borde gå före andra intressen, men de kan inte alltid styras i planen utan det är upp till byggherren. Den sociala riskhanteringsmetod som tagits fram i detta examensarbete kan hjälpa till att visa berörda aktörer vilka sociala risker som bör prioriteras samt hur och i vilken utsträckning det är möjligt att påverka de sociala förhållandena i området som planeras.

Eftersom metoden inte har utvärderats är det svårt att uttala sig om huruvida den fungerar väl i praktiken och uppfyller de uppsatta kriterierna. Detta är ett arbete som inte kunnat utföras i examensarbetet till följd av tidsbegränsningar. En utvärdering av metoden är dock mycket viktig för att avgöra dess praktiska tillämpning och för vidareutveckling. I examensarbetet ges förslag på hur en sådan utvärdering kan tänkas ske. Även om metoden inte är testad i verkligheten finns det ändå förhoppningar om vad den kan bidra med i detta skede. Förhoppningen är att arbetet ska kunna utgöra ett hjälpmedel genom att:

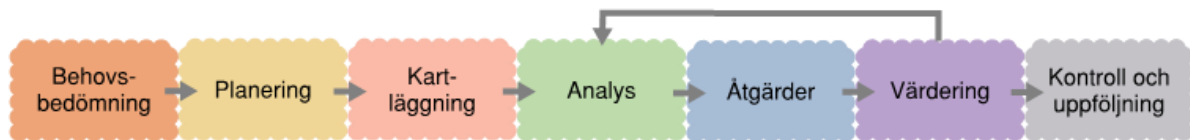
- Kunskap inom ämnesområdet sociala risker, bakomliggande orsaker och åtgärder finns samlad på samma plats.
- Specificera skyddsvärde vilket bidrar till att göra detaljplanearbetet mindre beroende av betraktaren.

- Sammanställa tydliga kopplingar mellan ett områdes befintliga sociala förutsättningar och vilka sociala risker som bör hanteras.
- Tydligt visa vad som är möjligt att ta hänsyn till och åtgärda inom ramarna för detaljplaneprocessen. På så vis undviks att tid läggs på att kartlägga sådan som detaljplaneprocessen i slutändan har svårt att hantera.
- Ge förståelse för hur metoden kan utgöra ett moment i detaljplaneprocessen.
- Bidra till att sociala risker inte förbises av andra intressen. På så sätt säkrar metoden att ingen förändring i miljön försämrar en plats med avseende på människors säkerhet, trygghet och hälsa.
- Öka kunskapen och integrera arbetet med sociala risker i detaljplaneprocessen, för att undvika negativa sociala konsekvenser när fysiska förändringar görs i områden med befintliga sociala förhållanden.

Innehåll

Den sociala riskhanteringsmetoden innehåller sju steg:

- Behovsbedömning
- Planering
- Kartläggning
- Analys
- Åtgärder
- Värdering
- Kontroll och uppföljning

Målgruppen för metoden är personer som arbetar med fysisk planering och är involverade i detaljplaneprocessen, exempelvis planhandläggare, planarkitekter, landskapsarkitekter men även byggherrar och fastighetsförvaltare. Metoden kan även användas som stöd för remissinstanser eller beslutsfattare som ska granska detaljplaner ur ett socialt perspektiv. Metodens samtliga steg bör integrera aktörer med olika kompetenser då det är gynnsamt att frågorna inte endast behandlas av en enskild person.

Behovsbedömning

Behovsbedömning

I behovsbedömningen bestäms om detaljplanen kan förväntas ha betydande social påverkan. Sociala förhållanden bör tas hänsyn till i ett tidigt skede av planprocessen, vilket innebär att behovsbedömningen bör ske redan i samband med planbeskedet. Genom att belysa behovet av det sociala arbetet tidigt kan resurser i form av tid och

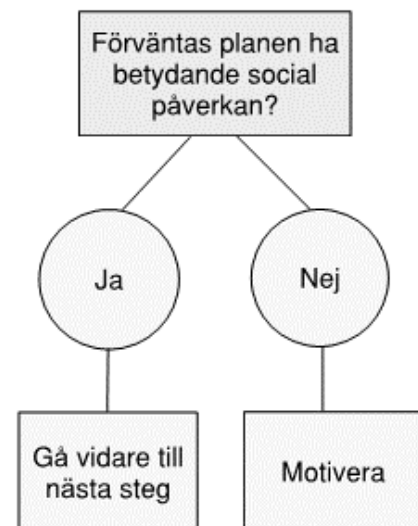
ekonomi avsättas. Kommunen kan inför planbeskedet genomföra en förstudie, i vilken behovsbedömningen kan redovisas och på så sätt belysa den övergripande sociala problematiken som kan komma att påverka det fortsatta planarbetet.

Behovsbedömningen leder fram till beslut om sociala risker fortsatt ska hanteras. Om planen förväntas ha betydande social påverkan ska nästa steg i den sociala riskhanteringsmetoden genomföras för att planera för det kommande arbetet. Om behovsbedömningen resulterar i att planen inte förväntas ha betydande social påverkan ska detta beslut motiveras.

I detta skede sker ingen djupare analys, utan endast en första bedömning avseende de sociala förhållandena i området. En mer utförlig analys kommer att ske i senare skede.

Frågor att ställa i detta skede kopplas till hur området eller nära angränsade områden är i nuläget eller hur de kan förväntas bli i framtiden.

- Är området i nuläget socialt problematiskt?
- Är nära angränsande områden i nuläget socialt problematiska?
- Finns det trender eller annat som tyder på att området kan bli socialt problematiskt i framtiden?

Som hjälp för att avgöra detta kan följande faktorer studeras som möjligen kan ha negativ påverkan på det sociala livet:

- Brottslighet
- Otrygghet
- Segregation (homogen befolkningsgrupp, fysiskt avskilt område)

Även nedanstående faktorer kan tillsammans visa på social problematik. Viktigt i bedömningen är att varje enskild faktor inte ensam är avgörande. Faktorerna kan tillsammans användas för att ge en bild av området i ett tidigt skede för att avgöra om planen kan förväntas ha betydande social påverkan.

- Arbetslöshet
- Låg utbildningsnivå
- Ensamstående föräldrar
- Personer med utländsk bakgrund
- Hushåll med socialt stöd
- Trångboddhet

För att bedöma de presenterade faktorerna kan områdesbaserad statistik, trygghetsundersökningar eller dialog med till exempel polis, fastighetsägare och socialtjänsten vara till hjälp. Polisen kan ge en lägesbild av området avseende brottslighet, fastighetsförvaltare har mycket kunskap om det sociala livet i området och goda kontakter med boende och andra verksamma, medan socialtjänsten har information om hushåll med socialt stöd. För att ytterligare avgöra de olika faktorerna i området kan områdesbaserad statistik jämföras med staden i helhet. Längre fram i detta avsnitt beskrivs hur statistiskt underlag kan samlas in för kartläggning.

Statistik

Detaljplaner omfattar ett mindre område i kommunen varför områdesbaserad statistik är intressant framför statistik för hela kommunen. För områdesspecifik statistik finns OSDB som är en områdesstatistisk databas tillhandahållen av statistiska centralbyrån (SCB). Det är ett statistikpaket som erbjuds till kommuner för att användas i bland annat den kommunala planeringen. Även MONA, Microdata Online Access, är en tjänst tillhandahållen av SCB som tillgängliggör mikrodata och används främst i forskningssyften. Genom MONA kan mer specifik statistik om enskilda personer och företag erhållas, genom att den först avidentifieras av sekretesskäl.

Med statistikverktygen kan kommuner finna relevant information som grund för en bedömning av flera av de sociala förhållandena inom ett område. Kommunerna kan även sammanställa egna statistikunderlag. Malmö stad har sammanställt statistik för olika områden gällande befolkning, hushåll, utländsk bakgrund, utbildning, arbetstillfällen, arbetslöshet, inkomst, bostad, flytt etc. Göteborgs stad har en egen statistikdatabas med statistik för olika stadsdelar, bland annat gällande befolkning, arbetsmarknad, bostäder, inkomst och utbildning. Även Stockholms stad har samlat statistik om dess olika stadsdelsområden. Övriga kommuners statistikunderlag har inte undersökts, men det finns anledning att tro att fler kommuner har liknande statistiksammanställningar för olika områden, eller att de använder sig av SCB:s verktyg OSDB eller MONA. Statistikverktygen möjliggör även jämförelse av det aktuella området med hela kommunen.

Planering

Planering

Om behovsbedömningen resulterar i att de sociala riskerna behöver hanteras, ska det fortsatta arbetet först planeras. I planeringen ingår att fastställa syfte, mål, avgränsningar, arbetsmetod, avgöra tillgängliga resurser samt vilka aktörer som ska medverka i processen. Målet med social riskhantering är att skydda det skyddsvärda vilket genomsyrar hela metoden. Senare i kapitlet anges vad som utgör skyddsvärde i denna metod. De geografiska avgränsningarna bör bestå av området där den aktuella förändringen ska ske. Det är även viktigt att studera nära angränsande områden då det sociala livet där kan påverka det aktuella området.

Metoden utgår från bestämda skyddsvärden. De valda skyddsvärdena är:

- Människans fysiska och psykiska säkerhet och trygghet
- Människans fysiska och psykiska hälsa

Det som kan påverka det skyddsvärda negativt ses som en risk. Riskerna följer arbetets avgränsningar och de utvalda skyddsvärdena. Till skyddsvärdet *människans fysiska och psykiska säkerhet och trygghet* ingår följande risker:

- Brottlighet
- Otrygghet

Risken brottlighet bryts ner i olika typer av brott; brott mot motorfordon, cykelstölder, skadegörelse, inbrott, brott mot person utomhus (olaga hot, ofredande, misshandel, våld) och narkotikaförsäljning. Detta är risker som har samband med den fysiska miljön och därmed kan påverkas med åtgärder i den fysiska miljön.

Till skyddsvärdet *människans fysiska och psykiska hälsa* ingår följande risker:

- Ohälsa

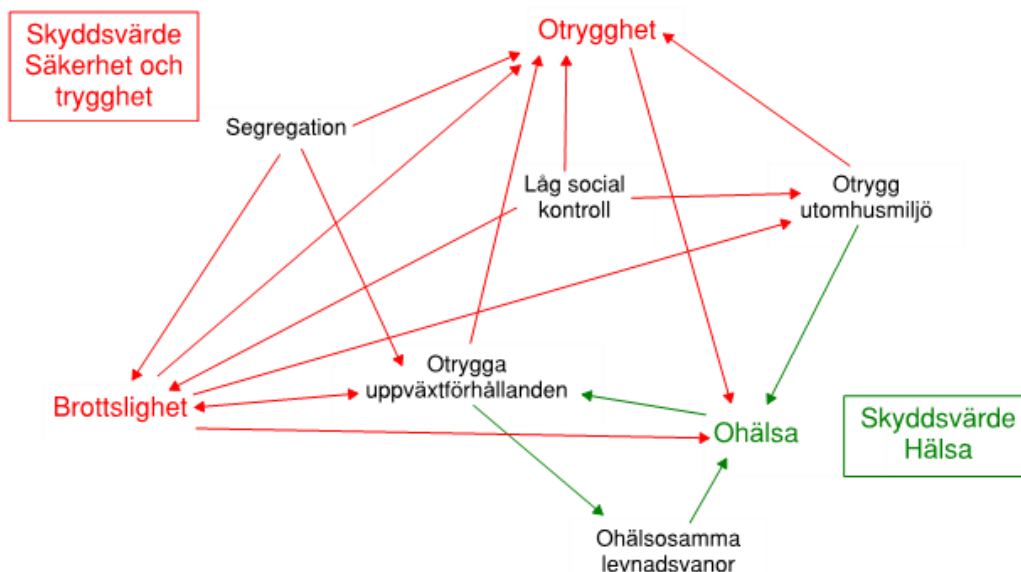
Risken ohälsa består av både fysisk och psykisk ohälsa.

De sociala riskerna påverkas av sociala risk och skyddsfaktorer.

Valen som gjorts avseende skyddsvärden, risker, riskfaktorer och skyddsfaktorer sammanställs i Tabell B1. Skyddsfaktorerna är förhållanden som hindrar att riskerna uppstår. Som kan utläsas ur tabellen kan risker även vara riskfaktorer. Till exempel kan brottlighet leda till otrygghet, vilket innebär en situation där brottlighet är riskfaktorn som utlöser risken otrygghet vilket leder till påverkan på skyddsvärdet säkerhet och trygghet. Riskfaktorn otrygga uppväxtförhållanden kan leda till risken brottlighet, som påverkar skyddsvärdet säkerhet och trygghet. På så sätt är brottlighet både en risk och en riskfaktor enligt den uppdelning som sker här. Likväl kan otrygghet vara en riskfaktor gällande skyddsvärdet hälsa. Samband mellan riskerna och riskfaktorerna illustreras övergripande och förenklat i Figur B1. Genom att visa på dessa samband blir det möjligt att förstå vart riskerna uppkommer från vilket gör det lättare att bedöma möjliga risker i analysen för platsen som behandlas av detaljplanen.

Tabell B1. Samband mellan skyddsvärden, risker, riskfaktorer och skyddsfaktorer.

Skyddsvärden	Risk	Risikfaktor	Skyddsfaktor
<i>Säkerhet och trygghet</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Brottslighet • Otrygghet 	<ul style="list-style-type: none"> • Brottslighet • Otrygga uppväxtförhållanden • Otrygg utomhusmiljö • Segregation • Låg social kontroll 	<ul style="list-style-type: none"> • Trygga uppväxtförhållanden • Trygg utomhusmiljö • Trygga relationer och nätverk • Hög grad av social kontroll
<i>Hälsa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ohälsa 	<ul style="list-style-type: none"> • Otrygga uppväxtförhållanden • Otrygg utomhusmiljö • Ohälsosamma levnadsförhållanden • Segregation • Brottslighet • Otrygghet 	<ul style="list-style-type: none"> • Trygga uppväxtförhållanden • Trygg utomhusmiljö • Hälsosamma levnadsförhållanden • Trygga relationer och nätverk

Figur B1. Möjliga samband mellan sociala risker och riskfaktorer som ingår i metoden.

Kartläggning

Kartläggning

Kartläggningen innebär en beskrivning av området för att möjliggöra en bedömning av de risker som kan uppstå genom förändringar i den fysiska miljön. Förståelse för ett områdes fysiska och sociala miljö är en grundförutsättning för att förstå hur ett ingrepp påverkar ett områdes karaktär och därmed de människor som befinner sig

där. På grund av den unika lokala kontexten kommer en ändring i en viss miljö inte att få samma utfall som i en annan miljö. En ändring i ett redan brottsutsatt område skulle därför kunna bidra till att skapa nya förutsättningar för brott och därmed öka brottsligheten på platsen. Förståelse för den befintliga situationen är en bland annat en självklar grund för ett brottsförebyggande arbete.

Kartläggningen syftar till att utgöra en grund för kommande analys av sociala risker. I kartläggningen ingår att samla in kvalitativ och kvantitativ information av såväl platsen för ändring som området där detaljplanen ska initieras. I tabell B2 sammankopplas bakomliggande orsaker till riskfaktorer inom ett område. I tabellen beskrivs även hur denna information kan samlas in. De bakomliggande orsaker som tyder på riskfaktorer har valts utifrån vad som är möjligt att påverka med utformningen av den fysiska miljön. Bakomliggande orsaker som tyder på en riskfaktor men som inte kan kopplas till den fysiska miljön tas inte upp då det ligger utanför examensarbetets avgränsningar. Till bakomliggande orsaker hör även det som bedöms kunna påverkas genom den fysiska miljön och som kan lyftas som viktiga i detaljplaneprocessen även om de inte går att styra direkt i planen.

Viktigt är att kartläggningen utgår från information från olika professioner gällande platsen och dess användning i dagsläget. På så sätt kan kartläggningen bidra till att olika perspektiv lyfts fram och informationen tolkas på rätt sätt. Då en detaljplan kan omfatta såväl större som mindre ändringar bör kartläggningens omfattning anpassas efter planens storlek.

Tabell B2. Sammanställning av bakomliggande orsaker som tyder på sociala riskfaktorer, samt möjlig kartläggning av dessa.

Risk/Riskfaktor	Bakomliggande orsaker	Kartläggning
Brottslighet - Brott mot motorfordon - Cykelstölder - Skadegörelse - Inbrott - Brott mot person utomhus (olaga hot, ofredande, misshandel, våld) - Narkotika-försäljning	<ul style="list-style-type: none"> • Hög andel brott • Närvaro av kriminella gäng i området eller i angränsande områden • Hot-spots • Avsaknad av kapabla väktare 	<ul style="list-style-type: none"> • Statistik • Dialog med områdespolis • Dialog med fastighetsförvaltare • Dialog med verksamma i området • Studera rutinaktivitetsteorin
Otrygg utomhusmiljö	<ul style="list-style-type: none"> • Dåligt överblickbara platser och vägar • Dåligt upplysta platser • Folktomma platser • Platser med endast en typ av funktion • Skadegörelse och dålig skötsel av platsen • Platsen har dåligt kontakt med omgivningen • Svårorienterad plats • Hög andel brott i området • Hot-spots 	<ul style="list-style-type: none"> • Trygghetsvandringar • Trygghetsundersökningar (nationella och lokala) • Dialog med områdespolis • Dialog med boende • Dialog med verksamma i området • Dialog med fastighetsförvaltare

	<ul style="list-style-type: none"> • Närvaro av gäng 	
Otrygga uppväxtförhållanden	<ul style="list-style-type: none"> • Trångboddhet • Barn till ensamstående föräldrar • Barn till föräldrar med utländsk bakgrund 	<ul style="list-style-type: none"> • Statistik • Dialog med fastighetsförvaltare
Ohälsosamma levnadsförhållanden	<ul style="list-style-type: none"> • Dålig tillgång till grönområden • Dålig tillgång till aktivitetsområden och idrottsanläggningar • Trångboddhet • Lågt socialt kapital 	<ul style="list-style-type: none"> • Undersöka närhet till grönområden och aktivitetsområden genom platsbesök eller kartmaterial • Statistik • Dialog med fastighetsförvaltare
Segregation	<ul style="list-style-type: none"> • Samma upplåtelseform • Samma storlek på bostäder • Fysiska barriärer • Endast bostäder och inga andra funktioner 	<ul style="list-style-type: none"> • Statistik • Dialog med fastighetsförvaltare
Låg social kontroll	<ul style="list-style-type: none"> • Byggnadsform • Lågt socialt kapital 	<ul style="list-style-type: none"> • Platsens karaktär (publik/offentlig) • Dialog med boende

När kartläggningen är genomförd kan det vara fördelaktigt att gå tillbaka till Figur B1 för att se vad riskerna eller riskfaktorerna vidare kan leda till. Figuren visar på samband som kan vara till hjälp i den kommande analysen. En risk kan uppstå i det aktuella området till följd av andra risker eller riskfaktorer även om den inte identifierats genom kartläggningen.

Metoder för kartläggning

Det finns olika sätt att kartlägga de bakomliggande orsaker som tyder på sociala risker och riskfaktorer. Här beskrivs hur information kan inhämtas genom statistik, dialog med polis, fastighetsägare och boende, samt direktobservationer genom platsbesök och trygghetsvandringar.

Statistik

Områdesbaserad statistik har presenterats tidigare i behovsbedömningen. Brottsförebyggande rådet producerar statistik om brottslighet, både på riks-, läns- och kommunnivå. Det finns statistik om polisanmälda brott i huvudkategorier och uppdelning utefter specifika brottstyper. Statistiken innefattar endast anmälda brott och är därför inte en direkt spegling av verkligheten. Det finns dold brottslighet som inte syns i statistiken, varför det är viktigt att vara försiktig när slutsatser dras utifrån statistiken. Den dolda brottsligheten kan variera över tid och för platser, som kan bero på till exempel anmälningsbenägenhet. Vissa typer av brott är ovanligare än andra, och kan därför påverkas större av den dolda brottsligheten. En liten variation i antal brott i en sådan kategori blir då stora avseende procentuell förändring.

Brottsförebyggande rådet har tagit fram särskild statistik för stadsdelar som ingår i URBAN 15, från 2008 och framåt. URBAN15-områden är socialt utsatta områden som får särskilt stöd genom ett beslut av regeringen. Denna statistik visar statistik om brott, otrygghet och oro för brott i URBAN15-områden och för kommuner och län som omfattas av URBAN15-områden. Det ges även möjlighet till jämförelse av statistiken med hela landet. Även Statistiska centralbyrån har tagit fram statistik för stadsdelarna som ingår i URBAN 15.

Kartläggningen för ett område avseende brottslighet och otrygghet bör innehålla statistik men även kompletterande källor såsom trygghetsundersökningar, skolundersökningar, boendeundersökningar, samt information från tekniska förvaltningar och polisen.

Trygghetsundersökningar kan användas för att kartlägga förhållanden avseende otrygghet i områden. Det finns nationella trygghetsundersökningar som upprättas årligen av Brottsförebyggande rådet, men kommuner kan även utföra egna trygghetsmätningar.

Även om det finns områdesspecifik statistik i många kommuner finns det inte alltid för det specifika området som ska förändras, varför alternativa metoder för kartläggning behövs. Dialog med olika aktörer, bland annat områdespolis, fastighetsägare och boende, kan användas för att kartlägga flera av de bakomliggande orsakerna.

Dialog med berörda aktörer

Områdespolisen

Det är nödvändigt att basera det brottsförebyggande arbetet på kunskap. Områdespolisen har kunskap om brottsligheten i ett specifikt område. Områdespolisen har kunskap om nuläget avseende brottsligheten och kan delge erfarenhetsberättelser och viss statistik till planhandläggare på kommunen. Det kan dock vara missvisande att se på statistik eftersom den styrs av polisens insatser i ett område och de brott som begås som inte anmäls syns därför inte i statistiken. I vissa områden är människor mindre anmälningsbenägna på grund av rädsla vilket påverkar statistiken. Därför är det bättre att basera brottsligheten på ett område på erfarenheter från dem som verkar i området. Det är viktigt att polisen ingår i detaljplaneprocessen eftersom de har upplevelser om vilka faktorer som bör tas i beaktan ur brottsynpunkt. Att vara med och tycka till och påverka planen i ett tidigt skede skapar ett långsiktigt värde för polisen.

Fastighetsförvaltare

Ofta är det fastighetsägare som vill bygga nytt i området, eller är mottagare i slutändan, och då bör de vara en självklar del av detaljplaneprocessen. Det finns ett värde i att vara med redan i ett tidigt skede för möjligheten att påverka. Det innebär ett mervärde för fastighetsförvaltare eftersom det är de som i slutändan ska förvalta bostäderna.

Fastighetsförvaltare har dessutom ofta mycket bra inblick i området de förvaltar. För hyresrätter fungerar fastighetsförvaltaren som bovärd vilket gör att de skapar relationer med de boende eller med organisationer och andra verksamheter i området. Fastighetsförvaltarna skapar förändringar som syns utåt i området vilket gör att de i hög grad påverkar boende och andra verksamheter i området. De har oftast inte någon statistik om till exempel brott eller trångboddhet men de kan veta exempelvis var hot spots finns och om det förekommer trångboddhet eller olovlig andrahandsuthyrning. De kan delge planhandläggaren på kommunen om sin kunskap men alla måste vara medvetna om att det endast är egna uppfattningar av situationen och inte någon faktisk kunskap.

Boende och andra verksamheter inom området

Hur ett område används samt upplevs i dagsläget bör baseras på erfarenheter från de som uppehåller sig i området. De som uppehåller sig i området omfattar till exempel människor som bor och arbetar i området. En dialog måste vara planerad och väl genomtänkt. För att kartlägga området utifrån vilka platser som människor i området upplever som otrygga bör så kallade trygghetsvandringar användas. Trygghetsvandringar beskrivs mer ingående i kommande avsnitt.

Dialog med boende eller verksamheter inom området kan till exempel visa på vilka viktiga stråk eller mötesplatser som finns på platsen i dagsläget. Dessa bör tas hänsyn till för att platsen inte ska försämrats med avseende på sociala risker.

Direktobservationer

Direktobservationer handlar om att observera en plats för att inventera problemsituationen. Det kan göras genom att åka till platsen och gå runt i området och prata med boende och verksamheter i området för att få deras bild av området och till exempel vilka platser som är viktiga att bevara och vilka som upplevs som otrygga. Det kan också genomföras under mer ordnade former, som trygghetsvandringar, där olika aktörer i förväg bjudits in att delta. Ur ett brottsförebyggande perspektiv kan det handla om att studera en plats utifrån rutinaktivitetsteorin. Viktigt är att studera platsen vid olika tidpunkter som i dagsljus och mörker, och tänka kring hur platsen upplevs under en annan årstid.

Trygghetsvandringar

En metod för att undersöka ett område avseende trygghet och trivsel är att anordna trygghetsvandringar. Trygghetsvandringar syftar till att de som är verksamheter i området får möjlighet att mötas, samtala och

sprida information om tryggheten. Boende, fastighetsägare, kommunala förvaltningar, föreningar och övriga som förvaltar eller på annat sätt ansvarar för utomhusmiljön i området bör delta för att skapa förståelse för olika perspektiv och ansvarsområden.

Det är av stor vikt att förvaltare och andra berörda aktörer är beredda och har en vilja att åtgärda delar av det som framkommer under vandringen. Trygghetsvandringar bör genomföras i både dagsljus och mörker för att väga in skillnader mellan dag- och kvällstid. Vandringen bör planeras noggrant där ansvarig kan ta fram kartunderlag, planera vandringsrutten utifrån vanligen använda stråk och viktiga målpunkter och bjuda in relevanta deltagare.

Vid val av deltagare är det viktigt att vara medveten om att det finns olika perspektiv bland de som vistas eller har ansvar för området, vilket gör det viktigt att försöka bjuda in deltagare för att representera de olika perspektiven. Aktörer som bör delta i trygghetsvandringen är personer som bor, arbetar eller på annat sätt använder och vistas i området. Tänk på variation i kön, ålder, etnicitet, livssituation, bakgrund och funktionsnedsättningar. Vidare bör även markägare och förvaltare som är mest aktuella i sammanhanget, till exempel fastighetsförvaltare, kommunala förvaltningar, polis, näringsidkare och politiker delta. Genomförs trygghetsvandringen väl kan den ge värdefull och insiktsfull kunskap om upplevelsen av trygghet bland olika grupper i området, och därmed utgöra användbart underlag för detaljplanearbetet.

Litteratur att ta del av inför genomförandet av trygghetsvandringar:

Tryggare och Mänskligare Göteborg, Boverket och Brottsförebyggande rådet. (2010). *Trygghetsvandring, en vägledning*.

Tryggare och Mänskligare Göteborg, Boverket och Brottsförebyggande rådet. (2010). *Trygghetsvandring, tankar på vägen*.

Analys

Analys

Efter behovsbedömning och kartläggning har mycket information om området samlats in. Denna information lägger grunden för vidare analys av riskerna. I analysen ingår följande:

- Bedömning av riskernas sannolikheter
- Bedömning av riskernas konsekvenser
- Upprätta en behovslista med risker som behöver åtgärdas

Sannolikheten bestäms utifrån att en viss typ av händelse (exempelvis en viss typ av brottslighet) ska ske på en given plats. Riskernas sannolikheter och konsekvenser på platsen som behandlas av detaljplanen bestäms utifrån kartläggningen och planförslaget. Om flera bakomliggande orsaker identifierats som visar på en risk är sannolikheten för att den risken finns även i framtiden när den fysiska förändringen genomförts stor. Om risken påverkar många människor eller är av allvarlig karaktär är konsekvenserna höga. Analysen är kvalitativ, vilket innebär att sannolikheter och konsekvenser beskrivs i termer som ”låg”, ”medel” och ”hög”.

Exempel: segregation

Planförslaget gäller nya bostäder. Kartläggningen av området visar på att det finns flera olika funktioner i området, både bostäder, handel och en del arbetsplatser. Bostäderna består dock bara av hyresrätter och området är till viss del avskilt från resterande staden genom en mycket trafikerad trafikled. Handeln som bedrivs i området har svårt att gå runt och det finns tendenser på att de kommer lägga ner sin verksamhet i området. Om handeln lägger ner finns det risk för att området blir mer segregerat.

Sannolikheten av segregation baseras på nuläge, där flera bakomliggande orsaker identifierats. Det finns även tendenser som tyder på att fler bakomliggande orsaker kan bli närvarande i framtiden. Sannolikheten för segregation är därför hög. Konsekvenserna av segregationen påverkar många människor negativt eftersom de redan är avskilda från staden men riskerar att bli det ännu mer om handeln lägger ner i området. Detta är allvarliga konsekvenser då det i hög grad påverkar det sociala livet. Konsekvensen är därför hög.

Utifrån bedömningen av sannolikheter och konsekvenser upprättas en behovslista för vilka risker som behöver åtgärdas. Risker med låga sannolikheter och konsekvenser är inte i lika stort behov av att åtgärdas som risker med höga sannolikheter och/eller konsekvenser. Behovslistan utgör grund för vilka risker som ska åtgärdas. Om segregation enligt exemplet identifierats kan behovet vara att ”motverka segregation”. I detta steg görs inga avvägningar mot andra intressen.

Nedan listas faktorer som påverkar sannolikheten för brottslighet. De kan dock även användas vid bedömning av sannolikheter för otrygghet.

- Antal/koncentration av närvarande lagbrytare
- Möjlighet för lagbrytare att komma undan
- Tillgängligheten för brott
- Antal kapabla väktare
- Fysisk miljö som försvårar översikt för kapabla väktare
- Möjlighet och villighet för kapabla väktare att ingripa
- Lämpliga brottsoffer
- Möjlighet för brottsoffer att komma undan
- Förmåga för brottsoffret att reagera (övervakning, hinner se gärningsmannen, välja annan väg)

Faktorer som påverkar konsekvenserna för samtliga risker:

- Antal personer som drabbas
- Hur allvarligt de drabbas

Åtgärder

Åtgärder

Nästa steg är att åtgärda de identifierade behoven. Tanken med åtgärderna är att den fysiska förändringen inte ska leda till ökad risk för problem som redan finns i området. Om det till exempel är stora problem med inbrott i området ska den fysiska förändringen inte bidra till att det uppstår i den nya bebyggelsen. Förhållandena på platsen ska alltså inte bli sämre. Dock kan många av åtgärderna även bidra till att befintlig problematik minskar. Till exempel bidrar ett handelscenter i ett befintligt område som endast består av bostäder till en positiv effekt för samtliga invånare i området, och även för invånare i angränsade områden, genom att bygga in blandade funktioner och få ett ökat flöde av folk vilket i sin tur kan öka tryggheten och motverka segregation.

Åtgärderna utgörs av förebyggande åtgärder, som syftar till att hindra att riskerna uppstår. I tabellerna som presenteras här beskrivs åtgärder för riskerna och riskfaktorerna. Utifrån behovslistan kan på så sätt åtgärder identifieras. Vissa åtgärder kan arbetas in direkt i detaljplanen, medan andra är en del av planprocessen där till exempel fastighetsförvaltare kan vidta åtgärderna även om de inte kan regleras direkt utifrån planen. Sådana åtgärder är dock minst lika viktiga att identifiera och genomföra som de som regleras i själva planen. Åtgärder är här endast kopplade till ingrepp i den fysiska miljön. Viktigt att poängtera är att riskerna och riskfaktorerna kan åtgärdas på andra sätt, till exempel organisatoriskt, vilket inte presenteras här eftersom det inte ingår i metodens avgränsningar. Vidare kan det finnas andra fysiska åtgärder som kan hanteras inom ramarna för detaljplaneprocessen än de som presenteras här, varför åtgärderna inte är heltäckande. De avser att utgöra en grund och inspiration för vidare arbete. Vid behov och förtydligande av kopplingar mellan risk/riskfaktor och åtgärd, se den fullständiga rapporten för examensarbetet.

Åtgärderna ska vägas mot andra intressen, såsom ekonomi och miljö. Åtgärdsförslaget ska inte bidra till att försämra förhållandena på platsen. Den fysiska miljön ska fortfarande vara attraktiv och trivsamt att bo och vistas i och förändringen ska inte bidra till dåligt rykte.

Åtgärder för brottslighet och otrygg utomhusmiljö

Möjlighet till överblick
Placera fönster och entréer mot gångstråk och offentliga platser
Burspråk i fasader skapar mer ögon mot gatan än en plan fasad
Undvik stängda källare och bottenvåningar eller höga murar mot gatan
Undvik dolda platser
Möjliggör goda siktförhållanden från gator och trottoarer
Växtligheten ska inte påverka möjligheten till översikt, viktiga siktlinjer eller skapa gömställen
- Låga buskar
- Träd istället för buskar
- Placera inte buskar närmre än 5 m från gångväg
Glasdörrar i entréer
Rörelse på dygnets alla timmar och på olika årstider
Placera parkeringar i utkanten av området för att öka närvaron av fotgängare
Placera parkeringar inne i området för att öka närvaron av biltrafik
Undvik garage som leder direkt till bostaden utan att behöva röra sig igenom området
Flera olika funktioner i området (vägar, bostäder, arbetsplatser etc.)
Gator och gångvägar till kollektivtrafik, service och arbetsplats placeras genom bebyggelse
Skapa sittplatser i området som inbjuder till rörelse och tillgänglighet för äldre
Skilj på privata och publika ytor
Tydlig avgränsning mellan privata och publika ytor
- Tydlig markering av entréer

Trappuppgångar ska vara av privat karaktär
Halvprivata ytor ska inte få offentlig karaktär <ul style="list-style-type: none"> - Undvik genomgångstrafik på byggnaders baksida - Undvik genomgångstrafik på halvprivata ytor
Bostadsgårdar ska vara av privat karaktär <ul style="list-style-type: none"> - Inneslutna - Omgärdade av t.ex. staket, buskar eller genom olika markbeläggningar och nivåskillnader
Belysning på kvällar och nätter
Parkering, gator, gångvägar, tunnlar, entréer
Placering och utformning
Friliggande gemensamma utrymmen såsom tvättstuga och soprum ska endast kunna nås utifrån
Trapphus ska bara kunna nås utifrån, inte via andra byggnader
Placera inte garageportar utmed genomfartsleder <ul style="list-style-type: none"> - Placera dem i anslutning till bostadshusen - Garageporten synligt från byggnader
Placera bil-, cykel- och mopedparkeringar så att de är synliga från gator, gångvägar och bebyggelse
Undvik stora bilparkeringar eller garagebyggnader
Placera lekplatser och entréer så att de är synligt från gator, gångvägar och bebyggelse
Placera inte gångstråk mot fasader utan fönster
Välj byggnadsmaterial som skapar en attraktiv miljö men samtidigt är robust och slittåligt över tid
Orienterbarhet
Området ska vara enkelt att orientera sig i <ul style="list-style-type: none"> - Skyltar - Lätt att överblicka - Undvik fysiska barriärer - Välkänd struktur - Undvik gångtunnlar vilket gör det svårt att orientera sig och veta var man befinner sig
Skadegörelse
Öka överblicken och försvåra tillfället för brott på platser som bedöms kunna utsättas för skadegörelse
Undvik höga murar eller fasader utan fönster som kan utsättas för klotter
Lättskötta miljöer (växtlighet som inte behöver så mycket skötsel, material som är robust och lätt att underhålla)
Gångstråk
Stora gångstråk ovan mark istället för i tunnlar
Utforma tunnlar raka och så korta som möjligt
Planera stråk så att de skapar goda kontakter med omgivande områden
Placera gångstråk genom bostadsområden, inte vara skymda från buskage etc.
Gångstråk ska utformas så att personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga ska kunna ta sig fram säkert (exempelvis skilj gångvägar från bilvägar och säkra passage över bilväg)
Övrigt
Ta hänsyn till att offentliga ytor kan tas över av vissa gäng inom området
Ingen biltrafik på platser som bedöms kunna bli en hot-spot för drogförsäljning
Undvik biltrafik i trångbodda områden eller i områden med mycket barn ute på gatorna
Placera statliga och kommunala verksamheter på en lämplig plats i problematiska områden <ul style="list-style-type: none"> - Polis, räddningstjänst, skolor, bibliotek etc.
Placera övriga verksamheter i området på lämpliga platser för dess användning

Åtgärder för social kontroll

Social kontroll
Blandning av byggnadsstorlek, inte bara höghus
Dela upp långa lägenhetslängor i mindre enheter genom exempelvis fler entréer eller trapphus
Skapa möjlighet till möten mellan människor <ul style="list-style-type: none">- Gemensamma målpunkter och offentliga platser i området- Privata innegårdar- Halvoffentliga entréer för spontana möten mellan människor
Öka uppsikt och rörelse i området, se tidigare åtgärder under brott/otrygghet
Privata uteplatser på bottenvåningen
Skilj på privata och publika ytor, se tidigare åtgärder under brott/otrygghet

Åtgärder för ohälsosamma levnadsförhållanden

Fysisk aktivitet
Närhet till plats för fysisk aktivitet <ul style="list-style-type: none">- Grönområden- Lekplatser- Aktivitetsområden- Idrottsanläggningar
Närhet mellan olika funktioner (t.ex. bostad och handel)
Skapa bra möjligheter att ta sig till och från området och inom området på gång- och cykelbanor
Sittplatser längs med gångstråk
Vägen till och från grönområden, aktivitetsområden etc. ska vara trygg och gärna ledas mellan bostadsområden istället för i utkanten av området eller på väg med buskage
Skapa miljöer som skapar förutsättningar för personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga att uppehålla sig i
Bostadsförhållanden
Motverka trångboddhet <ul style="list-style-type: none">- Lägenheter med olika storlek
Social kontroll
Skapa möjlighet till möten mellan människor <ul style="list-style-type: none">- Gemensamma målpunkter och offentliga platser i området- Privata innegårdar- Halvoffentliga entréer för spontana möten mellan grannar

Åtgärder för trångboddhet

Trångboddhet
Lägenheter med olika storlek
Undvik biltrafik i områden med mycket barn ute på gatorna
Mötesplatser som är icke-kommersiella

Åtgärder för segregation

Byggnader
Bostäder med olika upplåtelseform - Blanda hyresrätter och bostadsrätter
Bostäder med olika storlek
Byggnader med olika utformning - Blanda höghus med annan typ av bebyggelse - Olika utseende på byggnader
Skapa andra funktioner än bara bostäder i området - Arbetsplatser - Idrottsanläggningar - Handel - Service
Skapa icke-kommersiella mötesplatser - T.ex. områdesbibliotek
Kontakt med andra delar av staden
Skapa inga fysiska barriärer mot andra delar av staden
Planera stråk så att de skapar goda kontakter med omgivande områden

Värdering

Värdering

Åtgärderna från föregående steg arbetas in i planförslaget. Därefter ska planförslagets risknivåer värderas. Ställ frågan:

Är förslaget acceptabelt ur social risksynpunkt?

Om åtgärderna som vidtagits bedöms tillräckliga för att hantera de sociala riskerna kan planförslaget bedömas som acceptabelt. Om inte måste riskerna reduceras ytterligare. Detta kan göras genom att i samband med berörda aktörer vidta åtgärder som inte innebär ingrepp i den fysiska miljön, till exempel organisatoriska. Om sådana åtgärder inte heller bedöms som tillräckliga för att hantera de sociala riskerna ska ett nytt planförslag tas fram och analyseras. Analys- och åtgärdsstegen görs då om och det planförslaget värderas på nytt. Denna process ska genomföras till dess att riskerna bedöms acceptabla. I vissa fall kan ett resultat av denna process bli att det med hänsyn till de sociala problemen inte är lämpligt att bygga i området.

Kontroll och uppföljning

Kontroll och uppföljning

Eftersom det inte går att avgöra direkt vilka riskreducerande effekter en viss åtgärd får på de sociala riskerna är detta steg viktigt att genomföra. Om utfallet av en plan följs upp i ett senare skede, när planen genomförts och resultatet av den fysiska förändringen går att se, kan det ge värdefull kunskap inför kommande planer med liknande förutsättningar. Genom att se vilka konsekvenser en viss utformning resulterat i, eller inte resulterat i tack vare riskreducerande åtgärder, kan värdefulla erfarenheter samlas in och kunskapen öka. Uppföljningen kan bidra till att utveckla metoden för social riskhantering genom att utveckla åtgärderna. Nästa gång en fysisk förändring ska ske i ett område med liknande förutsättningar underlättas på så sätt hanteringen av de sociala riskerna. För att underlätta arbetet med detta steg har ett formulär tagits fram som underlättar dokumentationen av det sociala riskhanteringsarbetet och på så sätt underlättas genomförandet av detta steg.

Formulär för social riskhantering i detaljplaneprocessen

Gäller detaljplanplan: _____

Kommun: _____

Datum: _____

Utförd av: _____

Andra medverkande: _____

Detta formulär används som stöd för att genomföra en social riskhantering för en detaljplan. Genom att fylla i formuläret dokumenteras arbetet med de sociala riskerna, samtidigt som kontroll och uppföljning av planens utfall underlättas. I formuläret finns begränsad plats för detaljerade kommentarer och information, lägg gärna till detta separat då det ytterligare gynnar dokumentationen och förståelsen för hur arbetet genomförs.

Behovsbedömning

Markera faktorer som är närvarande i området.

- Brottslighet
- Otrygghet
- Segregation
- Arbetslöshet
- Låg utbildningsnivå
- Ensamstående föräldrar
- Personer med utländsk bakgrund
- Hushåll med socialt stöd
- Trångboddhet
- Övrigt: _____

Hur har informationsinhämtning skett?

- Statistik. Källa: _____
- Kontakt med andra aktörer. Vilka: _____
- Egna erfarenheter
- Övrigt: _____

Är området i nuläget socialt problematiskt?

- Ja
- Nej

Är nära angränsande områden i nuläget socialt problematiska?

- Ja
- Nej

Finns det trender eller annat som tyder på att området kan bli socialt problematiskt i framtiden?

- Ja
- Nej

Utifrån ovanstående, förväntas planen ha betydande social påverkan?

- Ja
- Nej

Motivering: _____

Planering

Syfte: _____

Mål: _____

Avgränsningar:

Aktuellt område: _____

Nära angränsande områden: _____

Övrigt: _____

Resurser:

Tid: _____

Kostnad: _____

Material: _____

Övrigt: _____

Medverkande aktörer:

Ansvarig: _____

Planhandläggare: _____

Planarkitekt: _____

Landskapsarkitekt: _____

Byggherre: _____

Fastighetsförvaltare: _____

Polis: _____

Socialtjänst: _____

Remissinsats: _____

Övriga: _____

Kartläggning

Brottslighet Ja Nej

- Hög andel brott
- Närvaro av kriminella gäng i området eller i angränsande områden
- Hot-spots
- Avsaknad av kapabla väktare

Informationsinhämtning:

- Statistik
- Områdespolis
- Fastighetsförvaltare
- Verksamma i området
- Studera rutinaktivitetsteorin
- Egna erfarenheter
- Övrigt: _____

Otrygg utomhusmiljö Ja Nej

- Dåligt överblickbara platser
- Dåligt upplysta platser
- Folktomma platser
- Platser med endast en typ av funktion
- Skadegörelse och dålig skötsel av platsen
- Platsen har dålig kontakt med omgivningen
- Svårorienterad plats
- Hög andel brott i området
- Hot-spots
- Närvaro av gäng

Informationsinhämtning:

- Trygghetsvandringar
- Trygghetsundersökning
- Områdespolis
- Boende
- Verksamma i området
- Fastighetsförvaltare
- Egna erfarenheter
- Övrigt: _____

Otrygga uppväxtförhållanden Ja Nej

- Trångboddhet
- Barn till ensamstående föräldrar
- Barn till föräldrar med utländsk bakgrund

Informationsinhämtning:

- Statistik
- Fastighetsförvaltare
- Egna erfarenheter
- Övrigt: _____

Ohälsosamma levnadsvillkor Ja Nej

- Dålig tillgång till grönområden
- Dålig tillgång till aktivitetsområden och idrottsanläggningar
- Trångboddhet
- Lågt socialt kapital

Informationsinhämtning:

- Närhet till grönområden och aktivitetsområden genom platsbesök eller kartmaterial
- Statistik
- Fastighetsförvaltare
- Egna erfarenheter
- Övrigt: _____

Segregation Ja Nej

- Samma upplåtelseform
- Samma storlek på bostäder
- Fysiska barriärer
- Endast bostäder och inga andra funktioner

Informationsinhämtning:

- Statistik
- Fastighetsförvaltare
- Egna erfarenheter
- Övrigt: _____

Låg social kontroll Ja Nej

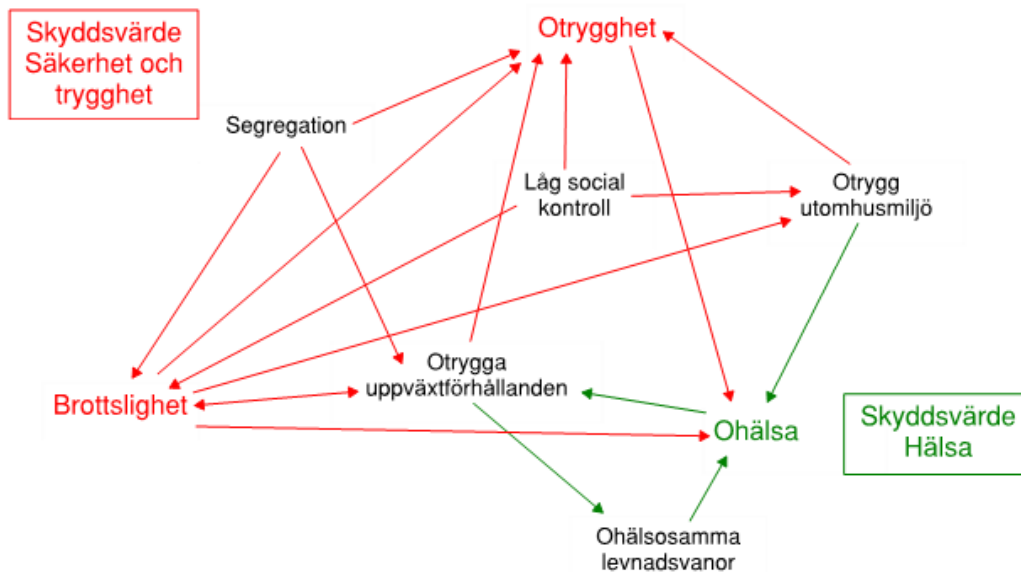
- Byggnadsform
- Lågt socialt kapital

Informationsinhämtning

- Undersökning av platsens karaktär (publik/offentlig)
- Boende
- Egna erfarenheter
- Övrigt: _____

Sammanställning av närvarande risker/riskfaktorer

Risker/riskfaktorer som inte direkt identifierats kan ändå uppstå till följd av sambanden mellan dem. När kartläggningen är genomförd kan det därför vara fördelaktigt att gå tillbaka till Figur B1 för att se vad riskerna eller riskfaktorerna vidare kan leda till. Figuren visar på samband som kan vara till hjälp i den kommande analysen. En risk kan uppstå i det aktuella området till följd av andra risker eller riskfaktorer även om den inte identifierats genom kartläggningen.

Figur B1. Möjliga samband mellan sociala risker och riskfaktorer som ingår i metoden.

Risker/riskfaktorer som kartlagts:

- Brottslighet
- Otrygg utomhusmiljö
- Otrygga uppväxtförhållanden
- Ohälsosamma levnadsvanor
- Segregation
- Låg social kontroll

Analys

Risk/riskfaktor: _____

Bedömning av sannolikhet

- Låg
- Medel
- Hög

Bedömning av konsekvens

- Låg
- Medel
- Hög

Risk/riskfaktor: _____

Bedömning av sannolikhet

- Låg
- Medel
- Hög

Bedömning av konsekvens

- Låg
- Medel
- Hög

Risk/riskfaktor: _____

Bedömning av sannolikhet

- Låg
- Medel
- Hög

Bedömning av konsekvens

- Låg
- Medel
- Hög

Behovslista

Följande risker behöver åtgärdas:

-
-
-
-
-

Åtgärder

Brottslighet och otrygg utombusmiljö

Möjlighet till överblick	Vidtas
Placera fönster och entréer mot gångstråk och offentliga platser	
Burspråk i fasader skapar mer ögon mot gatan än en plan fasad	
Undvik stängda källare och bottenvåningar eller höga murar mot gatan	
Undvik dolda platser	
Möjliggör goda siktförhållanden från gator och trottoarer	
Växtligheten ska inte påverka möjligheten till översikt, viktiga siktlinjer eller skapa gömställen <ul style="list-style-type: none">- Låga buskar- Träd istället för buskar- Placera inte buskar närmre än 5 m från gångväg	
Glasdörrar i entréer	
Rörelse på dygnets alla timmar och på olika årstider	
Placera parkeringar i utkanten av området för att öka närvaron av fotgängare	
Placera parkeringar inne i området för att öka närvaron av biltrafik	
Undvik garage som leder direkt till bostaden utan att behöva röra sig igenom området	
Flera olika funktioner i området (vägar, bostäder, arbetsplatser etc.)	
Gator och gångvägar till kollektivtrafik, service och arbetsplats placeras genom bebyggelse	
Skapa sittplatser i området som inbjuder till rörelse och tillgänglighet för äldre	
Skilj på privata och publika ytor	
Tydlig avgränsning mellan privata och publika ytor <ul style="list-style-type: none">- Tydlig markering av entréer	
Trappuppgångar ska vara av privat karaktär	
Halvprivata ytor ska inte få offentlig karaktär <ul style="list-style-type: none">- Undvik genomgångstrafik på byggnaders baksida- Undvik genomgångstrafik på halvprivata ytor	
Bostadsgårdar ska vara av privat karaktär <ul style="list-style-type: none">- Inneslutna- Omgärdade av t.ex. staket, buskar eller genom olika markbeläggningar och nivåskillnader	
Belysning på kvällar och nätter	
Parkering, gator, gångvägar, tunnlar, entréer	
Placering och utformning	
Friliggande gemensamma utrymmen såsom tvättstuga och soprum ska endast kunna nås utifrån	
Trapphus ska bara kunna nås utifrån, inte via andra byggnader	
Placera inte garageportar utmed genomfartsleder <ul style="list-style-type: none">- Placera dem i anslutning till bostadshusen- Garageporten synligt från byggnader	
Placera bil-, cykel- och mopedparkeringar så att de är synliga från gator, gångvägar och bebyggelse	
Undvik stora bilparkeringar eller garagebyggnader	
Placera lekplatser och entréer så att de är synligt från gator, gångvägar och bebyggelse	
Placera inte gångstråk mot fasader utan fönster	
Välj byggnadsmaterial som skapar en attraktiv miljö men samtidigt är robust och slittåligt över tid	
Orienterbarhet	
Området ska vara enkelt att orientera sig i	

<ul style="list-style-type: none"> - Skyltar - Lätt att överblicka - Undvik fysiska barriärer - Välkänd struktur - Undvik gångtunnlar vilket gör det svårt att orientera sig och veta var man befinner sig 	
Skadegörelse	
Öka överblicken och försvåra tillfället för brott på platser som bedöms kunna utsättas för skadegörelse	
Undvik höga murar eller fasader utan fönster som kan utsättas för klotter	
Lättskötta miljöer (växtlighet som inte behöver så mycket skötsel, material som är robust och lätt att underhålla)	
Gångstråk	
Stora gångstråk ovan mark istället för i tunnlar	
Utforma tunnlar raka och så korta som möjligt	
Planera stråk så att de skapar goda kontakter med omgivande områden	
Placera gångstråk genom bostadsområden, inte vara skymda från buskage etc.	
Gångstråk ska utformas så att personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga ska kunna ta sig fram säkert (exempelvis skilj gångvägar från bilvägar och säkra passage över bilväg)	
Övrigt	
Ta hänsyn till att offentliga ytor kan tas över av vissa gäng inom området	
Ingen biltrafik på platser som bedöms kunna bli en hot-spot för drogförsäljning	
Undvik biltrafik i trångbodda områden eller i områden med mycket barn ute på gatorna	
Placera statliga och kommunala verksamheter på en lämplig plats i problematiska områden <ul style="list-style-type: none"> - Polis, räddningstjänst, skolor, bibliotek etc. 	
Placera övriga verksamheter i området på lämpliga platser för dess användning	

Social kontroll

Social kontroll	Vidtas
Blandning av byggnadsstorlek, inte bara höghus	
Dela upp långa lägenhetslängor i mindre enheter genom exempelvis fler entréer eller trapphus	
Skapa möjlighet till möten mellan människor <ul style="list-style-type: none"> - Gemensamma målpunkter och offentliga platser i området - Privata innegårdar - Halvoffentliga entréer för spontana möten mellan människor 	
Öka uppsikt och rörelse i området, se tidigare åtgärder under brott/otrygghet	
Privata uteplatser på bottenvåningen	
Skilj på privata och publika ytor, se tidigare åtgärder under brott/otrygghet	

Ohälsosamma levnadsförhållanden

Fysisk aktivitet	Vidtas
Närhet till plats för fysisk aktivitet <ul style="list-style-type: none"> - Grönområden - Lekplatser - Aktivitetsområden - Idrottsanläggningar 	
Närhet mellan olika funktioner (t.ex. bostad och handel)	
Skapa bra möjligheter att ta sig till och från området och inom området på gång- och cykelbanor	
Sittplatser längs med gångstråk	
Vägen till och från grönområden, aktivitetsområden etc. ska vara trygg och gärna ledas mellan bostadsområden istället för i utkanten av området eller på väg med buskage	
Skapa miljöer som skapar förutsättningar för personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga att uppehålla sig i	
Bostadsförhållanden	
Motverka trångboddhet <ul style="list-style-type: none"> - Lägenheter med olika storlek 	
Social kontroll	
Skapa möjlighet till möten mellan människor <ul style="list-style-type: none"> - Gemensamma målpunkter och offentliga platser i området - Privata innejärddar - Halvoffentliga entréer för spontana möten mellan grannar 	

Trångboddhet

Trångboddhet	Vidtas
Lägenheter med olika storlek	
Undvik biltrafik i områden med mycket barn ute på gatorna	
Mötesplatser som är icke-kommersiella	

Segregation

Byggnader	Vidtas
Bostäder med olika upplåtelseform <ul style="list-style-type: none"> - Blanda hyresrätter och bostadsrätter 	
Bostäder med olika storlek	
Byggnader med olika utformning <ul style="list-style-type: none"> - Blanda höghus med annan typ av bebyggelse - Olika utseende på byggnader 	
Skapa andra funktioner än bara bostäder i området <ul style="list-style-type: none"> - Arbetsplatser - Idrottsanläggningar - Handel - Service 	
Skapa icke-kommersiella mötesplatser <ul style="list-style-type: none"> - T.ex. områdesbibliotek 	
Kontakt med andra delar av staden	
Skapa inga fysiska barriärer mot andra delar av staden	
Planera stråk så att de skapar goda kontakter med omgivande områden	

Övriga åtgärder

	Vidtas

Har åtgärder som inte kan regleras i planen, eller åtgärder som man inte vill reglera i planen förts vidare till berörd aktör?

Värdering

Utifrån analysen och de föreslagna åtgärderna, är planförslaget acceptabelt ur social synpunkt?

- Ja
 Nej

Om nej, kommer andra åtgärder som inte innebär ingrepp i den fysiska miljön att vidtas?

Om samtliga åtgärder inte är tillräckliga för att planförslaget ska vara acceptabelt, ta då fram ett nytt planförslag och gör om analys- och åtgärdssteget och värdera det på nytt.

Kontroll och uppföljning

Detta steg görs när planen genomförts och effekterna av den fysiska förändringen går att se.

Datum: _____

Utförd av: _____

Övriga medverkande: _____

Går det att se effekter av de riskreducerande åtgärderna?

Har de riskreducerande åtgärderna fungerat på avsett sätt?

Finns det faktorer som har förhindrat effekten av de riskreducerande åtgärderna?

Har det uppstått några negativa konsekvenser av de riskreducerande åtgärderna?

Vilka lärdomar/erfarenheter kan man ta med till framtida planer?

Övriga kommentarer
